

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

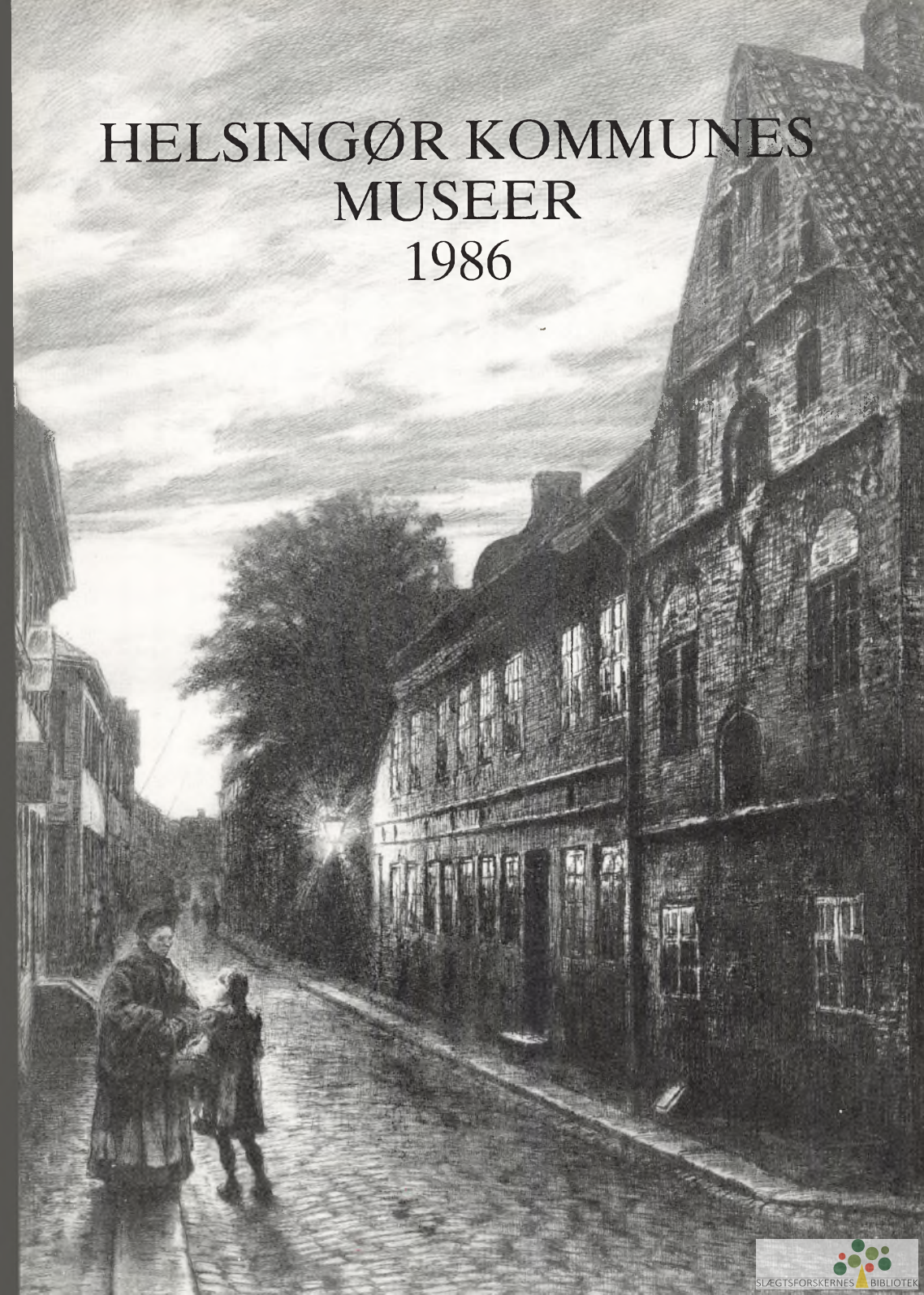
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

HELSINGØR KOMMUNES MUSEER 1986

HELSINGØR KOMMUNES MUSEER 1986

HELSINGØR 1987

Redaktion og tilrettelæggelse:
Museumschef Kenno Pedersen
Fotografier: Helsingør Kommunes Museer
Sat med 10 punkt ordinær og
kursiv Times og trykt på Uno-
coat 100 gr. hos
Nofo-print, Helsingør
Oplag: 800 eksemplarer

ISSN: 0108-0393

Årbogens forfattere er alene ansvarlige
for deres bidrag.

Aftryk i referat af årbogens artikler
er tilladt, når årbogen angives som kilde,
og et eksemplar af aftrykket sendes til
Helsingør Kommunes Museer.

Ved aftryk i større omfang må forfatterens
samtykke indhentes gennem museet.

Modstående side: *Tegning af dør i Groskenstræde 4 (nedrevet), opmålt og tegnet af Otto Bülow.*

Omslaget: *Det gamle fattighus på hjørnet af Hestemøllestræde og Sct. Annagade efter radering Peter Tom-Petersen, 1907. Fattighuset blev rømmet i 1902 i forbindelse med fattiggårdens overflytning til Fiolgade 13. Bygningen, som betegnedes »skændslens hus«, stod for nedrivning, men blev på privat initiativ reddet og istandsat. Karmeliterhuset rummer i dag Helsingør Bymuseum.*

Indhold

Offentlig og privat forsorg i Helsingør 1737-1808 Nynne Helge	5
Brændevinsindustrien i Helsingør i anden halvdel af 1800-årene Kenno Pedersen	73
Værftets snedkeri 1882-1932 Lars Bjørn Madsen	83
Helsingør kommunes Museer - Beretning 1986 Kenno Pedersen	95
Kulturelt Udvalg Beretning	109

Indledning

Hvor gik de fattige og nødlidende i det 18. århundredes Helsingør hen og fik hjælp, når de blev gamle, syge, forældreløse eller på anden måde blev bragt i en situation, hvor de ikke længere var i stand til at klare sig selv?

De fleste kender byens gamle fattighus - det nuværende bymuseum - og dets nabo, Karmeliterklostret, som tidligere rummede en stiftelse for ældre enlige kvinder. Det er heller ikke ukendt, at de, der ikke kunne få til dagen og vejen, dengang måtte gå den tunge gang til fattigvæsenet eller - hvis de var heldige - kunne få lidt hjælp gennem forskellige velgørende foreninger i byen. Men hvilke former for offentlig og privat hjælp var en stor købstad som Helsingør i virkeligheden i stand til at tilbyde sine fattige og hjælpeløse medborgere i det 18. århundrede? Hvem var det, der søgte hjælp, og hvor mange drejede det sig egentlig om på det tidspunkt?

Det efterfølgende er et forsøg på at besvare disse spørgsmål samt tegne et billede af Helsingørs forsorg i en periode af byens historie, der normalt forbindes med de gamle handelshuse, sejlskibene, sundtolden og et blomstrende næringsliv - men som også rummede mennesker, for hvem tilværelsen var en daglig kamp for at overleve⁰.

Offentlig og privat forsorg i Helsingør, 1737-1808

Af Nynne Helge

I. Helsingørs offentlige fattigvæsen

Helsingørs offentlige forsorg kom først til at fungere omkring midten af 1730, skønt centralmagten allerede i 1708 havde udstedt en fattigforordning, hvori det for første gang blev pålagt alle kongerigets byer og landsogne at oprette en offentlig forsorg, for derigennem at komme det stadigt stigende tiggeri til livs, samtidig med at mennesker, der var kommet i ufor-skyldt nød, blev sikret en nogenlunde rimelig hjælp.

En enkelt bevaret kilde fra 1708 vidner dog om, at de lokale myndigheder i det mindste forsøgte at oprette en offentlig forsorg umiddelbart efter forordningens udstedelse¹. Af en eller anden årsag synes anstrengelserne ikke at have båret frugt, for den 29. juli 1733 besøgte stiftamtmanden Helsingør på en inspektionsrejse, hvor han fandt byens fattigvæsen i almindelig uorden, hvilket førte til en befaling om at få denne genetableret i overensstemmelse med 1708-forordningens regler².

Resultatet af stiftamtmandens besøg førte åbenbart til, at byens offentlige forsorg kom endelig i stand, thi et halvt år senere, nemlig den 31. december 1733, blev Helsingørs borgere tilsagt på rådstuen, hvor det blev indskærpet, at nu, hvor fattigvæsenet var sat i stand, måtte ingen herefter gå omkring og tigge, ligesom byens indbyggere »hvert kvartal betaler det,

som de udi den derover forfattede ligning er antaget for»³.

Dette, sammenholdt med at fattigvæsenets årsregnskaber og distributionslister først eksisterer fra og med 1737, tyder på, at Helsingørs offentlige forsorg først fik praktisk betydning fra omkring midten af 1730'erne.

I det efterfølgende skal vises hvor stor en reel betydning samme forsorg fik for byens fattige.

Administration og personale

I overensstemmelse med 1708-forordningen bestod fattiginspektionen af magistraten og sognepræsten ved Danske kirke⁴. Hvad der derimod ikke var i overensstemmelse med forordningens regler var, at alle magistratsmedlemmerne deltog, og at borgerne ikke syntes at have haft de lov-befalede to repræsentanter⁵. Udover at føre tilsyn med fattighuset og fattigvæsenets regnskaber, skulle inspektionen en gang om året, i december, tage stilling til, hvem der skulle tildeles fast understøttelse, og hvor store disse understøttelse skulle være. Derudover skulle de løbende bestemme, hvilke fattige der skulle have midlertidig hjælp, og hvori denne hjælp skulle bestå. En gang om ugen uddelte de fattighjælp, først fra rådstuen og senere (1764) fra fattigforstanderens bolig i Almindelige hospital⁶.

Den daglige forvaltning af fattigvæsnet og fattighuset blev varetaget af en fattigforstander, som fra 1764 også var forstander for Almindelige hospital⁷.

Ved sin tiltræden i 1764 fik den nye forstander (Chr. M. Olrik) udvirket, at der blev ansat en fuldmægtig, hvis opgave det blev at føre regnskaber samt opkræve fattigskatten. Da en ny udenbys fuldmægtig med familie blev ansat i 1783, fik han og hans familie fribolig i fattighusets ene længe⁸.

Derudover lønnede fattigvæsnet 2 stodderfogeder, hvis opgave det var at indfange omløbende tiggere, bære afdøde fattiglemmer til graven, indsamle fattigbøssepenge og holde justits i fattighuset, hvor de boede sammen med de andre lemmer⁹. Foruden stodderfogederne var der i den sidste del af perioden desuden ansat en sygekone til at pleje de syge i fattighuset¹⁰.

Foruden det faste personale blev en række personer, såsom en kirurg, en skoleholder, nogle latinskoledisciple og i nogle år spindeskolepersonale, aflønnet for forskellige serviceydelser til fattigvæsnet. En nærmere redegørelse for disse personers opgaver og aflønninger fremkommer senere i afsnittet om fattigvæsnet.

Fattigvæsnets indtægter 1737-1808

Fattigvæsnets midler bestod af en række små og store indtægter, der foruden fattigskatten og fattigvæsnets egne jorde og formue stammede fra bidrag og afgifter af forskellig oprindelse. Inden gennemgangen af de enkelte indtægtsposter skal der kort redegøres for de årlige samlede indtægter i perioden. Fattigvæsnets indtæg-

ter udgjorde på intet tidspunkt under 1.500 rdl. årligt¹¹. I årene 1737 til og med 1803 steg disse indtægter jævnt og stød fra 1.644 rdl. i 1737 til 5.458 rdl. i 1803, som var året før, den nye fattiglov fik praktisk virkning¹². Efter 1804 steg indtægterne til næsten det tredobbelte beløb i forhold til årene umiddelbart før, således at disse i 1807 var 9 gange større end 70 år tidligere, da fattigvæsnet blev oprettet (tabel 1).

Fattigskatten

Den årlige fattigskat udgjorde - bortset fra årene 1780-1803 - fattigvæsnets hovedindtægt (tabel 2).

Denne lå fast og svingede mellem 500 og 800 rdl. om året i årene 1737-1803. Fra 1804 steg den nu tvungne fattigskat til næsten det femdobbelte. Men en ting var at tegne sig for en vis fattigskat pr. år eller at blive den pålignet, et andet var at få den betalt! Årsregnskaberne viser, at det langt fra var alle, der betalte deres fattigskat til tiden. Ofte blev en hel del af fattigskatten først betalt med et til to års forsinkelse, men betalt blev den. Eksempelvis var skatterestancen for året 1783 på ikke mindre end 313 rdl. To år senere var den nedskrevet til 25

I anden halvdel af 1700 tallet voksede behovet for flere pladser i fattighuset eksplosivt. Alligevel tog det forstander Olrik syv år, før han fik fattiginspektionen til modstræbende at bevilge penge til indretning af førstesalen ud mod Hestemøllestræde, hvor der blev plads til 25 nye himmelsenge.

rdl., og i 1786 var hele 1783-skatten betalt¹³. Den nye og kraftigt forhøjede fattigskat fra 1804 har åbenbart været en ret uvant og overvældende udgift for byens indbyggere, for i 1805 indkom kun 230 rdl. ud af de pålignede beløb på 3.674 rdl., men i 1807 var hele 1805-skatten indbetalt bortset fra 56 rdl.¹⁴.

Men hvem betalte egentlig fattigskat i byen, og hvor store var de enkelte beløb?

Ifølge en bevaret skattemandtalsliste fra 1761, betalte 985 husstande eller personer fattigskat med følgende fordeling¹⁵:

383 husstande

236 håndværkssvende og tjenestekarle¹⁶

24 krambodssvende og skrivere¹⁶

321 tjenestepiger¹⁶

21 personer var fritaget som følge af fattigdom eller bortrejse.

Tilsammen betalte byens tjenestefolk 74 rdl. og husstandene 616 rdl. 4 mk. 4 sk. i fattigskat.

De enkelte husstandes fattigskat det år lå mellem 2 mk. (som en enke betalte) og 17 rdl. (som toldkommisær van Deurs betalte). De fleste husstande var opført i listen med et årligt skattebeløb på omkring 1 rdl.

En nærmere gennemgang af de opførte personer viser, at kun militært og de aller fattigste var fritaget for at betale denne skat.

At samme skat ikke altid blev betalt med glæde, fremgår af en skrivelse af 6. juni 1774 fra fattigforstanderen til inspektionen, hvori der klages over, »at folk, som ellers både kunne og ville betale, alene byder rubler frem« og når budet så nægter at modtage dis-

se, får han svaret: »Så får han intet,« eller »så får han vente«¹⁷. I hvilket omfang fattiginspektionen har gjort brug af udpantningsretten, er ikke til at sige præcist, men i en restanceliste fra 1802 anfører inspektionen, at 6 personer stadig skylder fattigskat for året 1800 til en samlet sum af kun 2 rdl. 2 mk. 6 sk., og at man herefter skriftligt vil påbyde dem at betale inden 8 dage, såfremt de vil undgå en udpantning af beløbet¹⁸. Selv om det ikke er et særligt stort beløb, det drejer sig om, har inspektionen alligevel villet gøre brug af udpantningsretten fra 1734. Alt i alt ser det ud til, at myndighederne i byen har haft held til at inddrive den påbudte fattigskat omend ikke altid til tiden.

Fattigvæsnets egne midler

En ikke uvæsentlig indtægtskilde for fattigvæsnets var de årlige rentepenge af udlånt kapital (tabel 3). Allerede før 1737 ejede det en betydelig kapital, hvis oprindelse ikke kan efterspores, men som sandsynligvis stammede fra gaver og arv, skænket af en tidligere periodes velhavende borgerskab. Fattigvæsnets voksende kapital i perioden skyldtes ikke alene de årlige overskud, som indgik i kapitalen, men også gaver og legater som løbende tilflød fattigvæsnets i perioden. Den følgende oversigt viser de legater, som blev tillagt fattigvæsnets før og i den undersøgte periode¹⁹:

Justitsråd Gynters legat på 154 rdl.

til fordel for 6 enker,
ukendt oprindelse

Mette Larsens legat på 125 rdl.

til fordel for 4 enker,
ukendt oprindelse

- Giödert Brams legat på 150 rdl.
til fordel for 6 enker,
ukendt oprindelse
- Martin Bendixens legat på 120 rdl.
til fordel for 6 umyndige børn, 1713
- Poul Hansens legat på 79 rdl.
tillagt fattigvæsnet uden klausul,
1739
- Ole Pedersens legat på 100 rdl.
tillagt uden klausul,
ukendt oprindelse
- Konsul Liljendal Hansens legat på
2.211 rdl. tillagt uden klausul,
1774²⁰
- Lorentz Thuras legat på 100 rdl.
tillagt uden klausul, 1770
- Justitsråd Dolmers legat på 5.400 rdl.
til fordel for enker af skikkelig
stand, 1784.

Den samlede legatsum var således efter 1784 på ikke mindre end 8.439 rdl. En sum, der årligt indbragte 338 rdl. i rentepenge, da fattigvæsnets udlånsrente iflg. årsregnskaberne var på 4%.

Udover legaterne fremviser fattigvæsnets årsregnskaber jævnlige pengegaver fra privatpersoner og fra byens laug. Navnlige optræder byens kræmmerlaug regelmæssigt som giver af mindre beløb. Men det var ikke kun velhavende mennesker, der skænkede bidrag til fattigvæsnet. Regnskaberne viser flere tilfælde, hvor privatpersoner optræder som givere af pengebeløb mod, at de selv eller en slægtning blev optaget i fattighuset. Således gav en enke i byen 40 rdl. til fattigvæsnet i 1777 mod at få en fast understøttelse på 1 mk. 12 sk. ugentlig²¹. Ligeledes modtog fattigvæsnet i 1772 en sum på 100 rdl. mod, at vedkommende blev optaget i fattighuset²².

PLACAT.

Som paa Magistratens allerunderdanigste Ansøgning er af Hans Majestæt Allernaadigst bevilget, at 850 Lønder Nuug skal udleveres af Magazinerne her til Byen, for igien at blive udsolgt til de trængende Fattige imod 4 Rdlr. p. Ld. og det fra i Skieppe til 1 Ld. Saa siden af samme Allernaadigst forundte Nuug allerede endeel er ankommen, som er oplagt paa Hospitalets Løfter, bliver det for enhver herved bekiendtgjort, da de Fattige trængende kan anmeldte sig hos Magistraten, hvor de hver Mandag, Onsdag og Fredag Formiddag fra Kl. 10. til 12. kan erholde Billet paa hvor megen Nuug de kan bekomme imod Betalings Erlæggelse til de udmælte Mænd, som samme Dages Eftermiddage bievæner Udmaalingen; og tager denne Udmaaling sin Begyndelse i Morgen. Helsingørs Raadstue den 4 Februarii 1772.

Borgemeistere og Raad.

I begyndelsen af 1770'erne steg fødevarerpriserne - navnlig på rug - og mange led nød i vintermånederne. For at afhjælpe den værste nød opkøbte magistraten i Helsingør rug fra de kgl. kornmagasiner på Kronborg og solgte den videre for en billig pris til byens nødlidende.

Disse og andre eksempler fra årsregnskaberne viser, at det ikke altid har været helt forarmede mennesker, der fik fattighjælp eller blev optaget i fattighuset, og at fattighuset ikke i samme grad, som det senere blev tilfældet, var den absolut sidste station på fattigdommens vej.

De enkelte pengegaver betød ikke meget for fattigvæsnets årlige budget, men lægger man dem sammen år for år, viser det sig, at de tilsammen udgjorde ikke mindre end 3.832 rdl. i 1808, svarende til 1/5 af kapitalen²³.

Hvis periodens legater og pengegaver lægges sammen, vil man se, at over 50% af fattigvæsnets kapital i

1807 var skabt på grundlag af frivillige bidrag givet ud fra ønsket om at hjælpe byens fattige.

Bortforpagtning af »de fattiges jorde« var en anden af fattigvæsnets egne indtægtskilder²⁴. I 1737 ejede fattigvæsnets ifølge årsregnskaberne 45 td. 5 sk. jord af den omliggende købstadsjord, som blev udlejet til nogle af byens borgere (tabel 4).

Jordlejen steg på trods af et næsten uændret jordareal til over det femdobbelte i perioden, hvilket kun kan forklares som voksende efterspørgsel på landbrugsjord navnlig efter 1780²⁵. Den voksende efterspørgsel i Helsingør hang sandsynligvis sammen med befolkningstilvæksten og den stigende velstand.

Den sidste af de indtægter, som kunne kaldes fattigvæsnets egen, var det beløb, der hvert år kom ind fra auktioner over afdøde fattiglemmers ejendele²⁶. Disse beløb kunne svinge stærkt år for år. Således var der år, hvor regnskabsføreren har noteret, at det ikke har været umagen værd at holde auktion, andre år derimod kunne regnskaberne vise auktionsindtægter helt op til 366 rdl.²⁷. Navnlig efter 1780 viser flere årsregnskaber auktionsindtægter på over 100 rdl., hvilket som regel kan forklares med mange dødsfald²⁸. Fra regnskabsår, hvor antallet af afdøde fattiglemmer er opgivet i forbindelse med salgssummen, er det ikke ualmindeligt, at mange har ejet værdier for omkring 10 rdl.²⁹. Det må dog bemærkes, at auktionsindtægter almindeligvis ikke betød særligt meget for fattigvæsnets indtægter.

Faste bidrag og afgifter

Den sidste del af fattigvæsnets indtægter bestod af en række små og store bidrag og afgifter, hvoraf nogle udgjorde en fast årlig sum, medens andre kunne svinge stærkt fra år til år³⁰.

Af faste indtægter, som fattigvæsnets fik uændret gennem hele perioden, var 1) det årlige bidrag fra *Øresunds toldkammers fattigkasse* på 140 rdl.³¹ - 2) det årlige bidrag fra byens *store ligbærerlaug* på 10 rdl.³² - samt 3) den årlige afgift af *byens accisse* på 2 rdl.³³.

De faste indtægter af varierende størrelse omfattede *køb og salg af fast ejendom i byen*, hvor både køber og sælger gav et bidrag til fattigkassen samt frivillige pengegaver i forbindelse med *offentligt afholdte vareauktioner*. Disse poster svingede stærkt fra år til år, men oversteg på intet tidspunkt 50 rdl. i årene 1737-1804.

I forbindelse med den nye fattiglov af 1803 indførtes en generel auktionsafgift på ¼% af varer og løsøre, der i 1808 udgjorde ikke mindre end 537 rdl. 4 mk. 13 sk.³⁴.

Bøder fra visse retshandlinger og bryllupsindsamlinger hørte ligeledes til de indtægter, som hvert år optrådte i fattigvæsnets regnskaber med summer varierende fra 6 rdl. og helt op til 280 rdl. om året, dog sjældent over 100 rdl.³⁵.

Den sidste af fattigvæsnets indtægter kom fra *tavlepenge og fattigbøsser*, der ligesom de forrige indtægter sjældent oversteg 100 rdl. om året, hvoraf tavlepengene, der stammede fra den danske kirke (St. Olai) udgjorde hovedparten. Bøssepengene lå normalt

mellem 1 og 5 rdl. og tavlepengene mellem 20 og 100 rdl.³⁶.

Umiddelbart må man sige, at fattigvæsnets samlede midler var forbavsende store og stabile, og allerede i slutningen af århundredet (fra 1770'erne) var der skabt et solidt og voksende økonomisk grundlag, som skulle være i stand til at sikre byens fattige en rimelig hjælp.

Fattigvæsnets udgifter 1737-1808

Det var ikke alene indtægterne, der voksede i den pågældende periode. Skønt enkelte regnskabsår kunne vise betydelige udsving på udgiftssiden, viser den generelle udvikling, at fattigvæsnets samlede udgifter steg støt og roligt omend ikke helt i takt med indtægterne (tabel 5). Fra 1737 til 1797 voksede de til det tredobbelte og efter 1803 var de samlede udgifter 10 gange større end de havde været 70 år tidligere, da byens fattige begyndte at nyde godt af den offentlige forsorg.

Groft set kan udgifterne opdeles i to hovedgrupper: de der gik til direkte fattighjælp og de der gik til driftsomkostninger samt lønninger.

Fattighjælp

Den direkte fattighjælp bestod af ugentlige pengeunderstøttelser til mellem 60 og 100 fattige i og udenfor fattighuset, ekstraordinær pengehjælp til fattige i akut nød, uddelte rentepenge fra legatmidler samt udgifter til fattiges kur, pleje og begravelser.

Faste ugentlige understøttelser

De ugentlige understøttelser ud-

Mandelli

Udgifter til fattigvæsenet i Århus 1737-1808

Indtægter	
1. Indtægt af Land og Skibe	100
2. Indtægt af Skatte	100
3. Indtægt af Skatte	100
4. Indtægt af Skatte	100
5. Indtægt af Skatte	100
6. Indtægt af Skatte	100
7. Indtægt af Skatte	100
8. Indtægt af Skatte	100
9. Indtægt af Skatte	100
10. Indtægt af Skatte	100
11. Indtægt af Skatte	100
12. Indtægt af Skatte	100
13. Indtægt af Skatte	100
14. Indtægt af Skatte	100
15. Indtægt af Skatte	100
16. Indtægt af Skatte	100
17. Indtægt af Skatte	100
18. Indtægt af Skatte	100
19. Indtægt af Skatte	100
20. Indtægt af Skatte	100
21. Indtægt af Skatte	100
22. Indtægt af Skatte	100
23. Indtægt af Skatte	100
24. Indtægt af Skatte	100
25. Indtægt af Skatte	100
26. Indtægt af Skatte	100
27. Indtægt af Skatte	100
28. Indtægt af Skatte	100
29. Indtægt af Skatte	100
30. Indtægt af Skatte	100
31. Indtægt af Skatte	100
32. Indtægt af Skatte	100
33. Indtægt af Skatte	100
34. Indtægt af Skatte	100
35. Indtægt af Skatte	100
36. Indtægt af Skatte	100
37. Indtægt af Skatte	100
38. Indtægt af Skatte	100
39. Indtægt af Skatte	100
40. Indtægt af Skatte	100
41. Indtægt af Skatte	100
42. Indtægt af Skatte	100
43. Indtægt af Skatte	100
44. Indtægt af Skatte	100
45. Indtægt af Skatte	100
46. Indtægt af Skatte	100
47. Indtægt af Skatte	100
48. Indtægt af Skatte	100
49. Indtægt af Skatte	100
50. Indtægt af Skatte	100
51. Indtægt af Skatte	100
52. Indtægt af Skatte	100
53. Indtægt af Skatte	100
54. Indtægt af Skatte	100
55. Indtægt af Skatte	100
56. Indtægt af Skatte	100
57. Indtægt af Skatte	100
58. Indtægt af Skatte	100
59. Indtægt af Skatte	100
60. Indtægt af Skatte	100
61. Indtægt af Skatte	100
62. Indtægt af Skatte	100
63. Indtægt af Skatte	100
64. Indtægt af Skatte	100
65. Indtægt af Skatte	100
66. Indtægt af Skatte	100
67. Indtægt af Skatte	100
68. Indtægt af Skatte	100
69. Indtægt af Skatte	100
70. Indtægt af Skatte	100
71. Indtægt af Skatte	100
72. Indtægt af Skatte	100
73. Indtægt af Skatte	100
74. Indtægt af Skatte	100
75. Indtægt af Skatte	100
76. Indtægt af Skatte	100
77. Indtægt af Skatte	100
78. Indtægt af Skatte	100
79. Indtægt af Skatte	100
80. Indtægt af Skatte	100
81. Indtægt af Skatte	100
82. Indtægt af Skatte	100
83. Indtægt af Skatte	100
84. Indtægt af Skatte	100
85. Indtægt af Skatte	100
86. Indtægt af Skatte	100
87. Indtægt af Skatte	100
88. Indtægt af Skatte	100
89. Indtægt af Skatte	100
90. Indtægt af Skatte	100
91. Indtægt af Skatte	100
92. Indtægt af Skatte	100
93. Indtægt af Skatte	100
94. Indtægt af Skatte	100
95. Indtægt af Skatte	100
96. Indtægt af Skatte	100
97. Indtægt af Skatte	100
98. Indtægt af Skatte	100
99. Indtægt af Skatte	100
100. Indtægt af Skatte	100

fattighusets lemmer skulle selv holde sig med kost. Arbejdsduelige lemmer kunne f.eks. tjene penge ved at udføre spindearbejde for byens borgere - andre fik legater eller privat hjælp. De, der ikke havde andre muligheder, fik bevilget ugepenge af fattiginspektionen.

gjorde mellem 600 og 1000 rdl. om året i perioden 1737-1800. I tiden 1800-1804 lå de på mellem 1.200 rdl. og 1.500 rdl. om året. Efter 1804 var de helt oppe på mellem 2.500 og 2.800 rdl. om året³⁷.

Da årsregnskaberne tillige oplyser, hvor mange der fik ugentlig pengehjælp i årene 1738-1764 og igen fra 1804-1808, har det således været muligt at undersøge, om de øgede udgifter skyldtes flere fattige, der fik hjælp, eller der var tale om højere beløb til den enkelte i periodens slutning.

I årene 1738-1764 fik mellem 60 og 100 fattige ugentlig pengehjælp til en samlet sum af mellem 600 og 1.000 rdl., således at de årlige uddelinger nøje svarede til antallet af modtagere med gennemsnitlig 10 rdl. pr. modtager pr. år³⁸.

De tilsvarende fattige i 1804-1808, hvis antal lå på 90-96, fik tilsammen mellem 2.500 og 2.800 rdl. svarende til omkring 26 rdl. pr. modtager pr. år, hvilket klart viser, at de ugentlige understøttelser var blevet en del større i årene efter den nye fattiglov³⁹.

Ekstraordinær fattighjælp

De ekstraordinære udgifter til fattighjælp bestod, foruden engangshjælp til f.eks. beklædning, husleje eller medicin, af en ugentlig understøttelse over en kortere eller længere periode. Som regel blev en sådan tidsbegrænset pengehjælp givet i forbindelse med akut opstået sygdom eller til børn, som pludselig mistede deres forældre og derfor måtte sættes i pleje hos fremmede. Til de ekstraordinære udgifter hørte endvidere »rejsepenge til udenbys fattige«, hvilket vil sige, at fattige, der forsorgsmæssigt hørte hjemme andre steder, enten selv fik udbetalt et beløb, så de var i stand til at nå deres oprindelige hjemsted eller, hvis det drejede sig om omstrejfer og hjemløse, blev transporteret til nærmeste tugthus på fattigkassens regning⁴⁰. Da behovet for akut hjælp varierede fra år til år, er det vanskeligt at sige noget generelt om størrelsen af denne udgift, kun at den lå et sted mellem 4 og 159 rdl. om året⁴¹.

Som eksempel på, hvad denne post kunne indeholde, er de ekstraordi-

nære udgifter fra årsregnskabet 1767 anført i det efterfølgende.

Til en syg mand i	
5 uger á 1 mk. ialt	5 mk.
Til en syg drengs forplejning	
i 8 uger ialt	2 rdl. 4 mk.
Til en syg piges	
underhold ialt 1 mk. 4 sk.	
Til et ægtepar	1 mk.
Til en syg mand i 2 uger	1 mk.
Til »fremmede og andre fattige«	
4 personer*	9 rdl. 2 mk.

*heraf var 1 en afskediget officer og 1 oplyses at være en norsk sømand.

Her er altså tale om både engangshjælp, midlertidig støtte og om rejsepenge til udenbys fattige.

Uddelte legatmidler

Foruden de faste og ekstraordinære udgifter til fattighjælp uddeltes der hvert år legatmidler til fattige enker og børn i byen⁴². Af årsregnskaberne fremgår, at det drejede sig om de klausulerede legater⁴³. De årlige legatuddelinger udgjorde i årene 1737-79 ialt 23 rdl. 1 mk. Fra 1780-85 ialt 27 rdl. 1 mk. Fra 1786 og perioden ud voksede uddelingerne til mellem 229 og 250 rdl. hvert år⁴⁴.

Kur og pleje

Udgifterne til de fattiges kur og pleje indeholdt først og fremmest medicinudgifter og plejeløn i forbindelse med de fattiges sygdom, men også poster som lægehjælp, indlæggelse i byens dårekiste og sygehusophold optræder i årsregnskaberne⁴⁵. Indtil 1788 indeholder årsregnskaberne ingen særskilte udgifter til kur og pleje, hvilket ikke var ensbetydende med, at de fattige ingen pleje fik. Af lønningsli-

sterne ses, at fattigvæsnet allerede fra periodens begyndelse aflønnede en såkaldt »kirurg«, som, for en sum af 10 rdl. om året skulle tilse de fattige og uddele gratis medicin⁴⁶. Den beskedne aflønning af kirurgen har dog nok bevirket, at både lægetilsyn og medicinforbrug kun har haft ringe betydning for de fattiges helbredelse. Efter 1790 steg udgifterne til kur og pleje, der i enkelte år kunne nå op på over 200 rdl.⁴⁷. En af årsagerne til de stigende udgifter var blandt andet, at man fra 1804 begyndte at indlægge syge fattige på byens nyoprettede sygehus »Øresunds og Helsingørs sygehospital«, på fattigvæsnets regning⁴⁸. De stigende udgifter til kur og pleje skal nok ses som et resultat af samfundets voksende interesse for sundhed og hygiejne, der således også kom

En kold vinterdag i fattighuset gård. Vandposten har fået »vinterfrakke på«. Om lemmerne kunne holde varmen er en anden sag - de beskedne ugepenge har næppe rakt til ret meget varmt overtøj.

Helsingørs fattige tilgode i slutningen af 1700-tallet.

Begravelsesudgifter

Ifølge 1708-forordningen, var fattigvæsnet forpligtet til at afholde begravelsesomkostningerne i forbindelse med en fattigs død. Disse udgifter, der naturligvis afhang af det pågældende års antal af dødsfald blandt de fattige, varierede stærkt fra år til år, men en gennemgang af årsregnskaberne viser, at udgifterne til en fattigbegravelse almindeligvis lå på omkring 1 rdl.⁴⁹. Eksempelvis blev 23 fattige begravet på fattigvæsnets regning i 1776 til et samlet beløb af 26 rdl. 2 mk.⁵⁰.

Driftsudgifter

Udover direkte understøttelsesudgifter til de fattige viser regnskaberne en lang række udgifter, der omfatter følgende poster⁵¹:

Brændsel til fattighuset.

Lys til fattighuset.

Tang og halm til lemmernes senge i fattighuset.

Renovation, nyanskaffelser og reparation i forbindelse med fattighuset.

Skatter og afgifter:

Indkvarteringspenge.

Lygte- og sprøjteskat.

Brandstyr (afgift).

Kapitalskat.

I 1776 udgjorde disse udgifter tilsammen 133 rdl. 3 mk., hvoraf skatter og afgifter beløb sig til 33 rdl. 3 mk.⁵².

Udgifter til administration og personale⁵³:

Fattigforstanderen . 160 rdl om året
Skoleholderen ved den

danske skole . . . 20 rdl. om året

Kirurgen for tilsyn

og medicin 10 rdl. om året

2 stodderfogeder, der fik

sko og ophold i

fattighuset samt . 4 rdl. om året

Latinskoledrenge for sang og bøn i

fattighuset . . 7 rdl. 4 mk. om året

Ialt 201 rdl. 4 mk. om året

Derudover fik en opsynsmand, der blev ansat i 1806 i forbindelse med oprettelsen af et spinderi i fattighuset, en årlig løn på 180 rdl.⁵⁴. Undersøgelsen viser, at fattigvæsnets udgifter begyndte at stige allerede omkring 1780, og at de øgede udgifter bl.a. hang sammen med højere ugepenge, nye hjælpemuligheder, og at flere fattige end tidligere fik del i fattigvæsnets for-

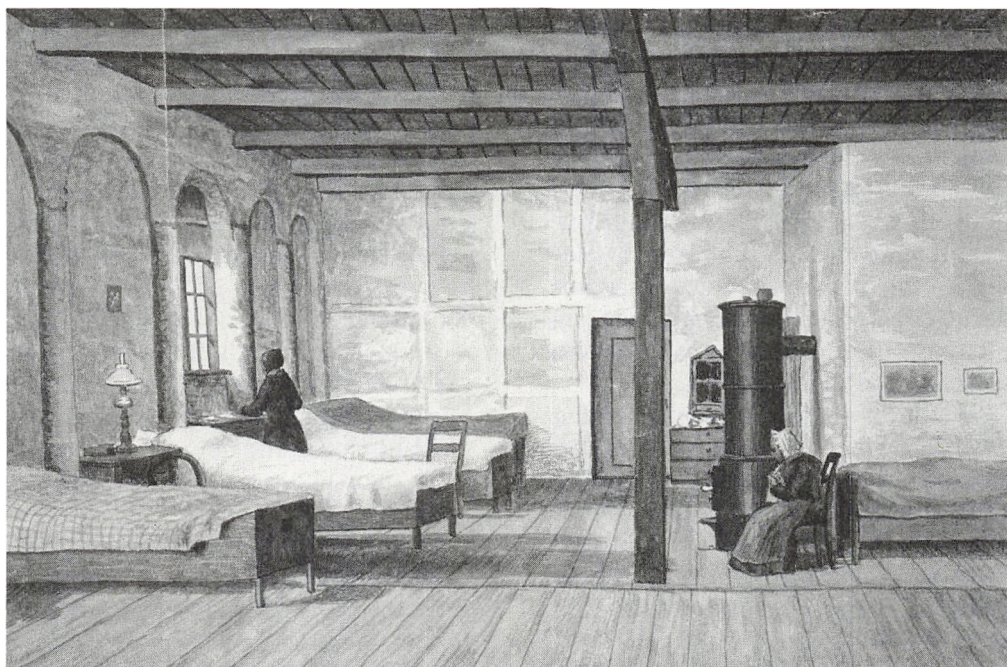
Alt i alt kan det konstateres, at Helsingørs fattigvæsen økonomisk klarede sig udmærket i hele perioden, og at dets økonomiske grundlag især voksede efter 1780 og yderligere konsolideredes i forbindelse med fattigloven af 1803.

Fattighuset og dets lemmer

Som en af de få købstæder i det 18. århundrede ejede Helsingør et egentligt fattighus, hvis økonomi og forvaltning var underlagt byens fattigvæsen⁵⁵. Det egentlige fattighus (også kaldet Karmeliterhuset) bestod af en vinkelbygget, toetages murstensgård opført i midten af 1500-tallet, blev så tidligt som i 1660 købt af byen og indrettet som fattighus. En funktion den havde helt op til 1902⁵⁶. Oplysninger om fattighusets indretning og lemmernes forhold i perioden stammer fra den såkaldte »Irisdebat«, hvorfra følgende er hentet: Den ene af husets to længer rummede fattiglemmernes beboelse, der indtil 1790 bestod af 3 opholdsrum med tilhørende køkkener og 33 himmelsenge indrettet i stucetagen⁵⁷.

I 1790 blev førstesalen indrettet med yderligere 3 stuer og 3 køkkener samt et lille aflukke til afdøde fattiges ejendele. Den nye førstesal blev indrettet med 25 himmelsenge, således at man herefter havde plads til 58 lemmer⁵⁸.

Det stigende behov for mere plads, fremgår bl.a. af et indlæg, hvori det fremføres, at stadig flere fattige har behov for optagelse i fattighuset som følge af stigende boligudgifter og almindelig dyrtid, samt at førstesalen, allerede før den blev ombygget, måtte tages i brug af »..husarme fattige om-

endskønt der ingen opvarmningsmuligheder fandtes..«, da lemmernes antal var vokset fra 33 til 60 i årene 1764 til 1783⁵⁹.

På trods af det voksende behov og en udmærket økonomi (iflg. fattigvæsnets årsregnskaber) har fattiginspektionen alligevel ikke umiddelbart fundet det rimeligt at bruge penge på en udvidelse. Allerede i 1783 søgte forstander Olrik første gang om penge til førstesalens indretning, men først 7 år senere - og efter at stiftsøvrigheden havde grebet ind - blev den fornødne bevilling modstræbende givet af fattiginspektionen⁶⁰.

Den anden længe i fattighuset var oprindeligt indrettet til forstanderbolig, men da forstanderembedet ved henholdsvis fattighuset og Almindelige hospital blev forenet med prak-

En af fattighusets kvindestuer, som den så ud i 1895. Nye senge har efterhånden erstattet de oprindelige himmelsenge, hvoraf der kun fandtes 33 i 1787, skønt lemmernes antal var vokset til 78.

tisk virkning fra 1764, flyttede forstanderen ind i hospitalets forstanderbolig. Herefter blev en del af fattighusets forstanderbolig udlejet, og fra 1783 fik den nye fuldmægtig desuden fribolig i denne længen⁶¹.

Fattighusets spindestuer

Foruden lemmernes værelser og forstanderboligen rummede fattighuset i to perioder et spinderi.

I forbindelse med reorganisering af fattigvæsnets i 1730'erne indrettedes der et spinderi i fattighuset med det formål at beskæftige byens fattige.

I forsommeren 1738 sendte inspektionen en ansøgning til fattigdirektionen i København om tilladelse til at oprette et spinderi i fattighusets ene længe⁶². Af ansøgningen fremgik, at spinderiet skulle være et arbejdstilbud til byens fattige, der kunne spinde enten hjemme eller i fattighuset og således få mulighed for at tjene til eget underhold. Derudover udbad man sig tilladelse til at ansætte en spinderske til at forestå spinderiet.

Spinderiet fik dog kun en beskedent levetid, for 7 år senere anbefaler fattiginspektionen i et brev dateret 5 maj 1745 til fattigdirektionen, at det spinderi, der blev oprettet 30. oktober 1738 bliver nedlagt. Som begrundelse anføres, at der i hele året 1743 kun blev spundet garn af 10 lispund hør, og at fattigkassen indtil videre har måttet dække et underskud på 189 rdl., herunder spinderskens løn på 4 mk. om ugen⁶³. Udover at fattigvæsnets årsregnskaber for sidste gang indeholder udgift til spinderskens lys og varme i 1746, er det ikke muligt at kaste yderligere lys over spinderiet, som formodentlig er afgået ved en stille død engang i 1746.

Først 60 år senere, nemlig i 1806, kaster fattigvæsnets sig igen ud i et forsøg på at oprette et spinderi i fattighuset. Baggrunden for forsøget skal efter alt at dømme findes i dels den nye fattiglov, dels i en kongelig resolution fra 1794, hvori det bl.a. pålægges fattiginspektionen at indrette to spindestuer i forstanderlængen⁶⁴. Formodentlig ligger de mange års forsinkelse i, at man i 1790'erne allerede var i gang med forarbejdet til den nye fattiglov, hvilket kan have fået såvel de

centrale som de lokale myndigheder til at tøve med nye indretninger, før resultatet af lovgivningsarbejdet forelå.

I alt fald oplyser fattigvæsnets årsregnskab for 1806, at en arbejdsanstalt blev oprettet 1. november 1806, og at en ansat spindemester fik udbetalt en månedsløn på 16 rdl. 4 mk. Samme år indkøbtes 12 spinderokke, 41 tene og for 86 rdl. hør og tovværk. Af årsregnskabet 1807 ses, at solgte varer indbragte 486 rdl., medens arbejdslønnen alene udgjorde 587 rdl. - altså ikke ligefrem en overskudsforretning.

Derimod oplyser fattigvæsnets årsregnskab 1808, at de solgte varer indbragte hele 2.280 rdl., og at arbejdslønnen udgjorde 694 rdl. Da fattigvæsnets årsregnskab er den eneste bevarede kilde til dette spinderi, er det ikke muligt at udtale sig om, hvorvidt det i længden blev en succes.

Dog, den 12. juni 1816 udsendte medlem af fattigkommissionen, J.A. Maribo, en opfordring til at oprette en arbejdsanstalt i byen, hvori han anfører, at byens fattige mangler beskæftigelsesmuligheder. Noget kunne således tyde på, at fattighusets spinderi levede en hensygnende tilværelse allerede på det tidspunkt⁶⁵.

Alt i alt synes det offentlige bestræbelser på at skaffe beskæftigelse til byens fattige ikke at have været kronet med særligt held. Hvad årsagen til den manglende succes kan være, er ikke til at sige på grundlag af de foreliggende kilder, men i en følgende undersøgelse af byens eneste private spinderi vil der blive lejlighed til at komme ind på spørgsmålet.

14 lemmers helbred ikke oplyses. Ser man derimod på de sidstnævntes alder, viser det sig, at 2 er umyndige børn, og de andre er over 60 år, hvilket tyder på, at optagelse i byens fattighus har været betinget af alder eller dårligt helbred, hvorimod bolignød eller andre sociale problemer ikke synes at have været grund nok i sig selv til at blive optaget.

I lighed med byens andre fattige, der fik offentlig fattighjælp, modtog fattighusets lemmer en ugentlig pengeunderstøttelse, der for den enkelte udgjorde et beløb på mellem 8 sk. og 2 mk. 8 sk. Årsagen til de varierende beløb har formodentlig været, at nogle lemmer var i stand til at udføre lidt arbejde, eller modtog en eller anden form for hjælp udefra, medens andre var helt afhængige af fattighjælp. Almindeligvis fik lemmerne udbetalt mellem 1 og 2 mk. pr. uge af fattigvæsnet i årene 1737-1762⁶⁶. I 1737 fik således 7 lemmer fra 2 mk til 2 mk 8sk. pr. uge - 17 lemmer fra 1 til 2 mk. pr. uge - 3 lemmer fik under 1 mk. pr. uge, og 2 gamle enker nød alene ophold i fattighuset og fik ingen ugepenge, hvilket kunne tyde på, at de enten har kunnet arbejde eller, hvad der er mere sandsynligt, har modtaget økonomisk hjælp andre steder fra⁶⁷.

Efter 1803 synes den almindelige ugentlige understøttelse til fattighusets lemmer at være blevet forhøjet til mellem 2 og 3 mk. pr. uge. Af en distributionsliste, omfattende St. Olai sogns fattige i 1804, ses nemlig, at 4 fattighuslemmer hver fik tildelt en ugentlig hjælp på mellem 2 mk. 10 sk. og 3 mk.⁶⁸.

Det sammenfattende indtryk af fattighuset var, at det i hovedsagen fungerede som plejestiftelse for syge og hjælpeløse, især gamle enlige kvinder, samt i enkelte tilfælde mindreårige børn.

Foruden tag over hovedet samt lys og varme fik lemmerne almindeligvis mellem 1 og 2 mk. pr. uge og efter 1803 mellem 2 og 3 mk. pr. uge. Samtidig synes nogle af lemmerne at have haft mulighed for at skaffe andet underhold, end det fattigvæsnet gav dem, enten det nu var i form af mindre arbejdsindtægter, pensioner, legatmidler eller anden form for hjælp udefra.

Fattighjælpsmodtagere udenfor fattighuset

I dette afsnit vil der blive set nærmere på, hvem der ifølge fattigvæsnets distributionslister modtog fattighjælp udover lemmerne i fattighus, samt hvor stor denne pengehjælp var. Her støder man imidlertid på det problem, at distributionslisterne 1737, 1751 og 1762 alene omfatter fattige, der fik fast hjælp, hvorimod den sidste liste, der stammer fra 1804, indeholder både fast understøttede og fattige, der fik engangshjælp. Endvidere dækker 1804-listen kun de fattige i St. Olai sogn, hvilket vil sige, at eventuelle fattige, som var knyttet til garnisonen, toldkammeret eller var tyske indvandrere, ikke er medtaget⁶⁹. Derfor vil 1804-listens fattige blive gennemgået og kommenteret særskilt i dette afsnit.

Det følgende viser, hvorledes de fast understøttede udenfor fattighuset fordeler sig på køn, alder, familie-

mæssige forhold samt på størrelsen af de tildelte ugepenge i årene 1737-62: (tabel 9, 10, 11, 12).

Mellem 40 og 60 mænd, kvinder og børn fik fast ugentlig understøttelse i årene 1737-1762. Heraf var ca. 3/4 kvinder, lidt under 1/4 var børn under 16 år, og ganske få var mænd (tabel 6 og 9). Bortset fra børnene befandt alle sig i alderen fra 40 år og opefter (tabel 10). De få oplysninger om familieforhold (tabel 11) peger i retning af, at det var enker, enlige kvinder og børn, der fik hjælp. Disse børn var enten forældreløse eller opgivet som syge eller invalide. Af distributionslisten fra 1737, der som den eneste oplyser trangsårsag, ses, at i 16 tilfælde var alderdom og svækket helbred trangsårsagen. I 19 tilfælde skyldtes det sygdom eller manglende førlighed. Af de resterende 7 var 5 forældreløse børn, og 2 var uden oplysning om trangsårsag⁷⁰.

De ugentlige pengebeløb (tabel 12) lå for de flestes vedkommende på mellem 1 og 2 mk. En trediedel fik dog under 1 mk. pr. uge. De forskellige beløbsstørrelser synes, ligesom det var tilfældet med fattighusets lemmer, at have været afpasset efter den enkeltes særlige forhold dog ikke mere end, at beløbet 1-2 mk. må siges at være et slags standardbeløb.

Sammenlignes fattighusets lemmer med de fast understøttede ude i byen, viser det sig, at begge grupper bestod af samme art fattige i årene 1737-1762 nemlig hovedsagelig ældre, svagelige enlige kvinder, en del syge eller forældreløse børn samt nogle få, ligeledes invalide eller kronisk syge, gamle mænd.

Økonomisk var der heller ingen forskel, da begge grupper almindeligvis fik mellem 1 og 2 mk. om ugen i understøttelse. Reelt var de fattige, bosat ude i byen, lidt ringere stillet, fordi de i modsætning til fattighusets lemmer selv skulle betale husleje og varme af understøttelsen.

Den sidste og mest righoldige kilde til belysning af fattige, der fik offentlig fattighjælp, er distributionslisten fra 1804, der foruden at være en distributionsliste også er en nærmere undersøgelse af ansøgenes forhold og baggrund⁷¹. Listen, der antagelig blev udarbejdet som følge af den nye fattiglov i 1803, indeholder foruden oplysninger om alder, trangsårsag, helbred og tildelt hjælp, også mere detaljerede informationer såsom: hvor mange år vedkommende har været bosat i sognet, om den fattige tidligere har modtaget offentlig eller privat hjælp, om arbejdssevnen på undersøgelsestidspunktet samt om muligheden fremover for at få hjælp af familie eller andre (tabel 13 og 14).

Listen giver således gode muligheder for ikke alene at belyse de fattiges situation på ansøgningstidspunktet, men også om deres tidligere forhold og ikke mindst om den skjulte, uformelle hjælp.

Listens ialt 67 fattige fordeler sig som følger: Næsten lige mange mænd og kvinder, der for 2/3 vedkommende befandt sig i den arbejdsduelige alder mellem 20 og 59 år. Halvdelen af ansøgerne var enlige kvinder og enker, hvor i alt fald ti stod med et eller flere uforsørgende børn. Blandt ægteparrene havde mindst fem børn, og en enkemand stod alene med fire små

*Udvalgte Utskrift af de Indtægter og Udgifter
til Arbejdsanstalt i Hillerøds Amt 1833*

1

Indtægter og Udgifter til Arbejdsanstalt i Hillerøds Amt 1833
Indtægter af Arbejdsanstalt i Hillerøds Amt 1833
Indtægter af Arbejdsanstalt i Hillerøds Amt 1833

Indtægter af Arbejdsanstalt i Hillerøds Amt 1833
Indtægter af Arbejdsanstalt i Hillerøds Amt 1833
Indtægter af Arbejdsanstalt i Hillerøds Amt 1833

Indtægter af Arbejdsanstalt i Hillerøds Amt 1833
Indtægter af Arbejdsanstalt i Hillerøds Amt 1833
Indtægter af Arbejdsanstalt i Hillerøds Amt 1833

Indtægter af Arbejdsanstalt i Hillerøds Amt 1833
Indtægter af Arbejdsanstalt i Hillerøds Amt 1833
Indtægter af Arbejdsanstalt i Hillerøds Amt 1833

Ikke alle arbejdsduelige almisselemmer var tvunget til at arbejde i de mange arbejdsanstalter, der opstod efter indførelsen af den nye fattiglov i 1803. Den, der havde en syg ægtefælle eller spæde børn at passe, samt den der fik fattighjælp som tilskud til utilstrækkelige arbejdsindtægter var fritaget for arbejdsvang.

børn (tabel 15). Ser man på modtagerens helbred på undersøgelsestidspunktet, var godt og vel halvdelen kronisk svækket p.g.a. alderdom, sygdom eller manglede førligheden. 1/4 var ramt af midlertidigt dårligt helbred, mens ni tilsyneladende var raske og fuldt arbejdsdygtige (tabel 16).

Ser man imidlertid på transårsagen (tabel 17) blandt de ni raske fattige, viser det sig, at de syv var enlige

kvinder med små ofte syge børn, som de ikke kunne få passet, og i de sidste to tilfælde var det de mange børn, der i sig selv var skyld i nøden (tabel 17).

Skønt årsagen til modtagernes nød i de fleste tilfælde var manglende arbejdsevne som følge af svækket helbred hos modtageren selv eller i dennes familie, var forhold som dyrtid, mangel på arbejde, ingen forsørger og små børn yderligere medvirkende til fattigdommen. En nærmere undersøgelse af den enkelte modtagers forhold viser, at det i mange tilfælde var en kombination af to eller flere af de ovennævnte forhold, der var den virkelige transårsag (tabel 18).

Undersøgelsen viser, at kun én kunne hente hjælp hos den nærmeste familie, og kun fire fik anden privat hjælp. Den private hjælp bestod i bespisning eller en mindre pengeunderstøttelse fra tidligere arbejdsgiver (tabel 19). Nu behøver den manglende mulighed for hjælp fra familien eller andre privatpersoner ikke at have været i overensstemmelse med sandheden. Netop fordi den var uformel og i mange tilfælde ikke til at efterspore, er det ikke usandsynligt, at ansøgeren har undladt at oplyse om en sådan ekstrahjælp.

Ti ansøgere fik allerede hjælp af fattigvæsnet, og deres ansøgning var en fornyet henvendelse om enten at få ugepengene forhøjet, eller også om at blive optaget i fattighuset. Ikke mindre end tretten oplyste, at de havde været nødt til at tigge for at opretholde livet. I alle tretten tilfælde drejede det sig om gamle kronisk syge eller invalide mennesker, om hvem fattiginspektionen i flere tilfælde skri-

ver, at de burde have haft fattighjælp på et tidligere tidspunkt. Dette forhold kunne tyde på, at den nye fattiglov åbnede mulighed for, at flere kunne få fattighjælp end tidligere (tabel 20).

Af samtlige ansøgere var kun ti født i sognet. Tre var tilflyttet i barndommen, mens resten, nemlig 54, havde bosat sig som unge eller midaldrende mennesker (tabel 21). Ser man bort fra, at nogle af disse tilflyttere oprindeligt kan have tilhørt den tyske meninghed, d.v.s. St. Maria sogn, var der tale om en stor gruppe fattige, der netop p.g.a. tilflytningen må have haft svagere sociale kontakter, end fattige født i byen. Sammenholdes dette forhold med de mange oplysninger om manglende børnepasningsmuligheder og ringe hjælp fra familie og slægtninge, er der noget, der taler for, at byens tilvandrere har udgjort en særlig socialt sårbar gruppe.

Da kun lidt under 1/3 af de fattige er angivet med erhverv, er det ret usikkert at udrede nærmere, hvilke erhvervsgrupper der især blev ramt af fattigdom, kun at det synes at have været de ufaglærte (tabel 22).

Den tildelte fattighjælp (tabel 23) viser, at de fleste tilsyneladende fik tildelt pengeunderstøttelse for en længere periode. Fem gamle og svage blev indstillet til optagelse i fattighuset og indtil videre tildelt ugentlig pengehjælp. Tre fattige fik engangshjælp til bl.a. husleje, og to familier fik et engangseløb og besked om at henvende sig til Tikøb sogn, hvor de forsorgsmæssigt hørte til. Desværre oplyses det ikke, hvor længe disse to familier havde opholdt sig i Helsing-

Taxt

i Helsingørs Fattigvæsens Arbejdsanstalt, der træder i Kraft den 1ste Januar 1843 for de frivillige, og den 1ste Mai 1843 for de tvungne, Arbejdere.

Sor.

Spinneten for 1 Pd. til 12 Tjeb	Rkt. 12 6.
13 "	- 13 -
14 "	- 14 -
15 "	1 - -
16 "	1 - 1 -
17 "	1 - 2 -
18 "	1 - 4 -
19 "	1 - 6 -
20 "	1 - 8 -
21 "	1 - 10 -
22 "	1 - 12 -
23 "	2 - -

Blaar.

Spinneten for 1 Pd. til 4 Tjeb	4 -
5 "	- 5 -
6 "	- 6 -
7 "	- 7 -
8 "	- 8 -
9 "	- 9 -
10 "	- 11 -
11 "	- 12 -
12 "	- 13 -

Tougværk.

Arbjæden for at plukke Toug til Værl pr. Pd. Værl . . . 21 -

Helsingørs Fattigvæsens Commission i December 1842.

Fattighusets arbejdsanstalt, der blev oprettet i 1806, havde ikke alene til formål at beskæftige arbejdsduelige almisselemmer, men var også ment som et tilbud til byens øvrige arbejdsløse.

ør, og det er derfor ikke muligt at sige, hvor længe en fattig skulle være bosat i byen for i parksis at opnå offentlig fattighjælp.

Ligesom tidligere varierede ugepengebeløbene fra modtager til modtager, men et beløb på mellem 1 og 3 mk. var det almindeligste (tabel 24). Sammenlignes ugepengene i 1804 med ugepengene i årene 1737-1762,

synes de at ligge lidt højere i 1804 i forhold til den tidligere periode.

Hvis vi går til fattigvæsnets årsregnskab og ser på de udbetalte ugebeløb til midlertidig fattighjælp, viser det sig, at flere og flere af disse beløb udgjorde mellem 2 og 3 mk, efter 1780⁷². Dette kunne tyde på, at forholdelserne ikke var en direkte følge af fattigvæsnets forøgede indtægter efter 1803, men at forbedringen satte ind allerede i slutningen af 1700-tallet. Her kunne man forestille sig, at de forhøjede fødevarerpriser efter 1770⁷³ i forening med fattigkassens voksende indtægter har fået fattiginspektionen til at bevilge en lidt højere understøttelse end tidligere.

Selv om man ikke umiddelbart kan sammenligne fattighjælpsmodtagerne i perioden 1737-62 med fattighjælpsmodtagerne i 1804, fremgår det dog, at det i hele perioden var de enlige kvinder og børnene, som først og fremmest fik fattighjælp, samt at trangsårsagen helt eller delvis skulle være forårsaget af dårligt helbred. Mangel på arbejde eller dyrtid synes ikke i sig selv at have været tilstrækkelig grund til at opnå fattighjælp af det offentlige. Efter 1803 så det desuden ud til, at fattigvæsnets har været mere villig til at påtage sig forsørgelsen af mænd end tidligere.

Antal offentligt understøttede personer

For perioden som helhed modtog årligt et sted mellem 84 og 144 fattige en eller anden form for offentlig fattighjælp, hvoraf langt de fleste fik fast hjælp. Antallet af fast understøttede varierede mellem 60 og 100 personer⁷⁴, og det synes ikke, som om den

nye fattiglov i 1803 fik fattiginspektionen til at antage ret mange flere end tidligere. Derimod steg antallet af fattige, der fik midlertidig- og engangshjælp fra 1804. Ser man nærmere på fattigvæsnets årsregnskaber i årene 1765-1803, viser det sig, at denne stigning, i lighed med den faste understøttelse, satte ind allerede i 1780'erne og derfor heller ikke kan siges at være et resultat af den nye fattiglov. Om legatmodtagernes antal i perioden er det kun muligt at finde frem til, at 6 børn og ialt 16 enker hvert år modtog hjælp ad den vej⁷⁵. Efter 1784 fik yderligere et ukendt antal enker del i legatmidlerne (tabel 25).

Sluttelig må det bemærkes, at det opgivne antal af offentlig understøttede i perioden alene dækker modtagerne. Eventuelle ægtefæller, børn eller andre familiemedlemmer, der var økonomisk afhængig af modtageren, er således ikke medtaget, hvilket gør, at antallet af fattige under offentlig forsorg i Helsingør i virkeligheden lå langt højere, end kilderne lader formode.

II. Forsorg uden for det offentlige fattigvæsen

De fattiges muligheder for hjælp var ikke begrænset til det offentlige fattigvæsen alene. Således eksisterede der sideløbende med fattigvæsnets en række forskellige institutioner og hjælpeforanstaltninger, der tog sigte på at komme byens fattige og nødstedte til hjælp.

Almindeligvis betegnes den del af periodens forsorg, som lå udenfor det offentlige fattigvæsen, som »privat« forsorg, men ser man nærmere på

Helsingørs såkaldte private forsorg, viser det sig i de fleste tilfælde, at den ikke var så privat endda. Bortset fra laugenes forsorg og en enkekasse fra slutningen af perioden bidrog det offentlige i større eller mindre omfang med økonomisk støtte til denne del af byens forsorg, der derfor vanskeligt kan kaldes privat. Af samme grund kaldes dette afsnit for »forsorg uden for det offentlige fattigvæsen«.

Helsingør Almindelige Hospital

Til byens offentlige forsorgsinstitutioner hørte Helsingør Almindelige Hospital, der siden 1541 havde været plejestiftelse for gamle, syge og fattige mennesker i og uden for Helsing-

ør. Indtil 1752 blev hospitalet forvaltet efter en fundats fra 1573⁷⁶, der i hovedtræk indeholdt følgende bestemmelser: Hospitalet skulle huse og bespise så mange agtværdige gamle og syge fattige i og uden for Helsingør, som indtægterne kunne bære. Indtægterne, som bestod af kongetiende fra forskelligt krongods i Nordsjælland og Skåne⁷⁷, skulle foruden at dække hospitalets drift også gå til bespising

Glimt af dagliglivet på fattighusets gårdsplads fra omkring århundredeskiftet. Ser man bort fra den langt senere gaslygte og den omstændighed, at fotografiet endnu ikke var opfundet, kunne det udmærket have forestillet gårdspladsen, som den så ud i slutningen af 1700-årene.

af den nærliggende latinskoles disciple og lærerpersonale. Hospitalets direktion, hvis opgave var at føre tilsyn med regnskabet og bestemme, hvem der skulle optages i hospitalet, skulle bestå af byens magistrat og præster. Den daglige ledelse skulle forestås af en forstander, der udover sin løn nød frit ophold i hospitalet.

Som følge af økonomiske vanskeligheder i forbindelse med Store Nordiske Krig blev det i 1720 bestemt, at bespisningen skulle ophøre, og hospitalets lemmer i stedet skulle have 3 mk. pr. uge til kost⁷⁸.

I 1733 skete der forandringer i hospitalets bestyrelse, idet stiftøvrigheden for Sjælland blev indsat som overdirektion, hvorved hospitalet var underlagt de samme myndigheder som fattigvæsen⁷⁹.

I 1752 fik hospitalet en ny fundats, der i hovedtrækkene ikke adskilte sig fra, hvad der hele tiden havde været gældende praksis⁸⁰. Et par af ændringerne, med særlig interesse for denne undersøgelse, skal dog kort omtales her: Efter den nye fundats skulle overdirektionen nu bestemme, hvem der for fremtiden skulle optages i hospitalet. Den bestemte ligeledes, at forstanderen ikke samtidig måtte være magistratsmedlem for således at forhindre, at han blev sin egen overordnede⁸¹. Forstanderen skulle herefter tillige være fattigforstander. Desuden skærpedes optagelseskravene, således at tjenestefolk og personer, der havde ernæret sig ved groft arbejde, fremover ville være udelukket fra at blive optaget i hospitalet. Embedsmænd, betjente og borgere samt disses enker skulle have førsteret til

kommende ledige pladser. Endelig skulle en kirurg formedels 30 rdl. tilse syge lemmer og uddele fornøden medicin. De skærpede optagelseskrav var sikkert en følge af fattigvæsnets oprettelse, således at fattighuset fungerede som plejestiftelse for fattige på samfundets socialt laveste trin, hvormod hospitalet skulle tage sig af de offentlige ansatte og borgerskabet, hvilket ville sige de lidt »finere« fattige.

Til hospitalet var desuden knyttet en af datidens dårekister, hvor sindsyge kunne få ophold og pleje⁸². I 1799 havde hospitalet ikke mindre end 6 sådanne dårekister opstillet i haven. Hver dårekiste bestod af en 4 kvadratalen stor trækasse med plads til netop en seng og en spand til nødtørft. Desuden var kassen forsynet med et lille hul til lys og luft⁸³. Som eksempel på, hvordan fattigvæsnets ofte gjorde brug af byens andre forsorgsinstitutioner kan nævnes en årlig udgift på 42 rdl. til en sindssyg mands ophold i hospitalets dårekiste i årene 1793-95⁸⁴.

Foruden tavlepenge og kongetien-deindtægter ejede hospitalet en ikke helt ubetydelig kapital samt enkelte grunde og huse i og uden for byen. Dertil kom flere små og store legater i løbet af perioden. I 1751 udgjorde indtægterne ialt 5.022 rdl., hvoraf tavlepengene tegnede sig for alene 3.000 rdl., og rentepengene fra den udlånte kapital (som var på 23.629 rdl.) androg 1.181 rdl. Udgifterne var samme år 3.777 rdl. Heraf gik 1.710 rdl. til latinskolen, og 1.222 rdl. til lemmerne, de sindsyge samt opvartningen. De sidste 845 rdl. gik til drift, lønninger, skatter m.m. Årets overskud var på

1.245 rdl.⁸⁵.

Til sammenligning kan anføres, at indtægterne og udgifterne i 1790 var på henholdsvis 12.068 rdl. og 10.226 rdl. med et overskud på 1.842 rdl.⁸⁶. Indtægternes mere end fordobling i årene 1751-1790 skyldtes ikke mindst de tillagte legater, som var følgende⁸⁷:

- Pastor Milands legat på 1.400 rdl. - Oprettet 1773 med ret til 2 familiepladser.
- Konsul Liljendal Hansens legat på 4.000 rdl. - Oprettet 1773 med ret til 2 familiepladser.
- Pastor Hallings legat på 7.000 rdl. -

Det er ikke et tilfælde, at fotografen har indfanget lutter kvindelige hospitalslemmer, for enkerne og de enlige kvinder har altid udgjort hovedparten af hospitalets, såvel som fattighusets, lemmer.

Oprettet 1778 med ret til 1 familieplads.

I hele perioden havde hospitalet en god og stadigt voksende økonomi med pæne årlige overskud, men ligesom fattigvæsnet led også hospitalet under problemet med store årlige restancebeløb, der først blev betalt med 1 á 2 års forsinkelse⁸⁸. I denne forbindelse kunne man føle sig fristet til at mene, at restanceproblemet var et ge-

Laxmandssalen fungerede ikke kun som sovesal, men blev også benyttet til gudstjenester, hvor ikke alene hospitalets lemmer, men også byens tyske menighed havde adgang. I baggrunden ses alteret og prædikestolen og i forgrunden lemmernes alkover.

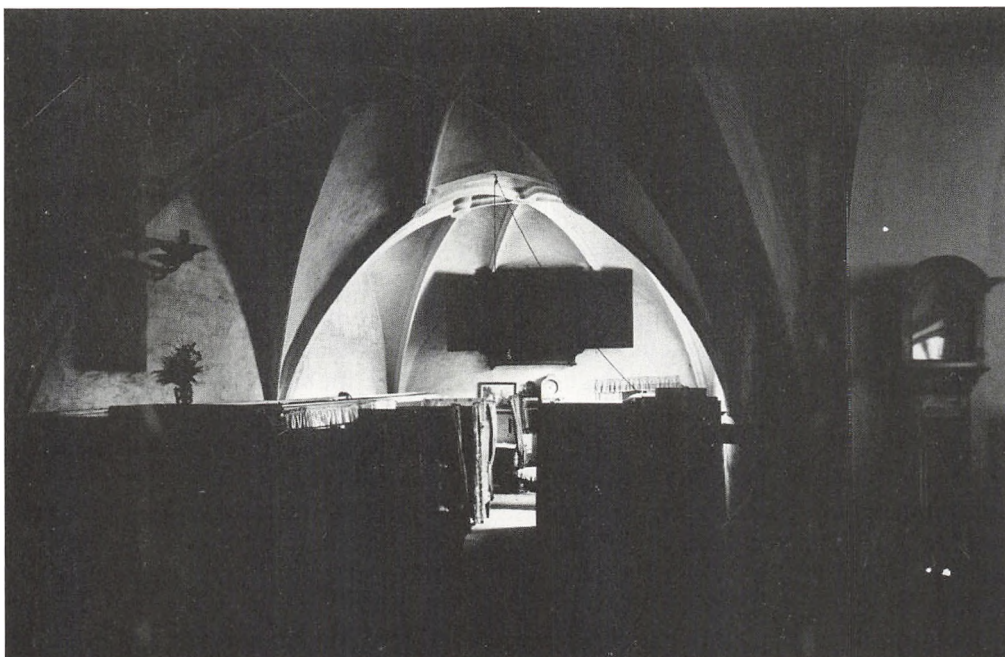
nerelt problem i perioden og ikke specifikt for fattigvæsnet.

Hospitalets lemmer

Som tidligere nævnt var hospitalet ikke forbeholdt Helsingør alene, men optog principielt alle, såfremt de opfyldte fundatsens krav. I det følgende vises, hvem der i praksis blev optaget: Lemmernes antal lå, bortset fra 1753, konstant omkring 70, overvejende kvinder (tabel 26). Først fra 1787 er folketællingerne i stand til at oplyse om lemmernes ægteskabelige stilling

og alder, der viser, at hospitalet lige så meget var en stiftelse for døtre af offentligt ansatte og borgere, som det var en enkestiftelse, samt at enlige kvinder blev foretrukket fremfor enlige mænd og ægtepar (tabel 27). 2/3 af lemmerne var over 60 år, og resten befandt sig i aldersgruppen 20-59 år (tabel 28). Hospitalslemmerne bestod således i overvejende grad af midaldrende og ældre enlige kvinder, hvoraf ca. halvdelen var enker. Ved hjælp af indberetninger fra 1771 er det muligt at komme endnu nærmere på hospitalets enker og således få et indtryk af lemmernes geografiske og sociale rekruttering⁸⁹.

Dette år boede der ialt 33 enker i hospitalet, hvoraf ingen var under 50 år⁹⁰. Af de 33 enker kom 12 udenbys fra, 10 stammede fra Helsingør, og 11

var uden oplysning om tidligere bo-pæl. Alle 12 udenbys enker kom fra Sjælland, heraf 2 fra København.

Ovenstående tillader ikke at drage generelle slutninger om forholdet mellem antal indenbys og udenbys lemmer. Man må derfor nøjes med at konstatere, at i alt fald 10 af byens mindrebemidlede enker nød godt af stiftelsen i 1771. Ser man endvidere på enkerens sociale baggrunde, viser det sig, at fundatsens optagelsesbetingelser synes at være blevet overholdt. Af de 33 enker var 16 enker efter håndværksmestre og andre næringsdrivende. 10 var enker efter offentligt ansatte såsom skoleholdere, betjente og lavere embedsmænd. De sidste 7 fordelte sig med 2 godsforvalterenker, 1 fyrbøderenke og 4 uoplyste.

Det sammenfattende resultat er, at

Laxmandsalen i Karmeliterklosteret. Ifølge kgl. fundats blev Helsingør Almindelige Hospital - en plejestiftelse for gamle og svage fattige - stiftet i 1541 og indrettet i det gamle Karmeliterkloster, hvorfra munkene var blevet fordrevet under Reformationen. I Laxmandsalen indrettedes alko-ver til hospitalets lemmer.

Helsingør Almindelige hospital væsentligst fungerede som veldædig stiftelse for ældre enlige kvinder (enker såvel som ugifte) på Sjælland. Det var kvinder, hvis fædre eller ægtemænd ikke havde været i stand til at sikre dem økonomisk, men som alligevel har indtaget en sådan position i samfundet, at man syntes at skyldte de efterladte bedre muligheder, end dem fattigvæsnet kunne tilbyde. At hospitalslemmerne vitterlig var lidt bedre stillet end fattighusets fremgår af fun-

datsbestemmelserne, der fastslår lemmernes ret til 3 mk. pr. uge. Fattighusets lemmer fik derimod sjældent mere end 2 mk. pr. uge.

Udover de faste ugepenge har hospitalslemmerne haft mulighed for at forbedre økonomien ved hjælp af f.eks. spindearbejde o.lign., legatmidler samt eventuelle små pensioner. I modsætning til fattighusets lemmer fik disse eventuelle ekstraintægter ingen indflydelse på ugepengenes størrelse⁹¹.

Øresunds toldkammers fattigkasse

Sundtold og fattigforsorg lyder ikke umiddelbart, som om de havde noget med hinanden at gøre, men for Helsingørs fattige var det ikke uden betydning, hvor mange skibe der hvert år passerede byen og dermed betalte sundtold.

Forholdet var nemlig det, at toldkammeret havde en fattigkasse, hvis midler stammede fra en særlig afgift, som de forbipasserende skibe betalte udover den almindelige told⁹². Disse indtægter, som altså var afhængige af skibenes antal og størrelse, gik hvert år til forskellige velgørende formål i og udenfor Helsingør. Hvornår denne kasse blev oprettet, er ikke til at sige med bestemthed. I alt fald er det tidligst bevarede regnskab fra 1728⁹³. Nedenstående oversigter viser fattigkassens samlede indtægter 1738-1794 samt udgiftsposterne 1738-1810.

Fattigkassens årlige indtægter i udvalgte år 1738-1794⁹⁴

1738 ialt 1.927 rdl. (opgivet i hele rdl.)
1748 ialt 1.461 rdl. (opgivet i hele rdl.)
1758 ialt 1.839 rdl. (opgivet i hele rdl.)

1768 ialt 3.413 rdl. (opgivet i hele rdl.)
1778 ialt 4.902 rdl. (opgivet i hele rdl.)
1782 ialt 4.142 rdl. (opgivet i hele rdl.)
1794 ialt 6.970 rdl. (opgivet i hele rdl.)

Oversigt over fattigkassens faste udgiftsposter 1738-1810⁹⁵

Til Almindelig hospital, kgl. res. fra 1708 og 1750 300 rdl.⁹⁶
Til Tyske kirke, kgl. res. fra 1735 og 1750 440 rdl.
Til tyske menigheds fattigskole., kgl. res. fra 1740 60 rdl.
Til danske menigheds fattigskole, kgl. res. fra 1752 60 rdl.
Til Helsingørs fattigvæsen, kgl. res. fra 1708 og 1739 140 rdl.
Til to jordemødre, kgl. res. fra 1739 110 rdl.
Til kirurg og medicin for de fattige og syge, kgl. res. fra 1778 100 rdl.
Til Øresunds og Helsingør sygehospital, kgl. res. fra 1797 300 rdl.
Til Generaltoldkammerets fattigkasse i København, kgl. res. fra 1776 500 rdl.
Til Øresunds toldkammers friskole fra 1777, kgl. aut. fra 1786, vekslende beløb⁹⁷
Til fattige og skibbrudne søfolk, ukendt oprindelse, efter behov⁹⁸
Publique uddelinger til fattige og andre i og uden for Helsingør, kgl. res. af 5. feb. 1740, vekslende beløb⁹⁹
Den sidste udgiftspost kræver en nærmere forklaring og selvstændig behandling, for at man fuldt ud kan forstå fattigkassens sociale rolle i og uden for Helsingør: De »publique uddelinger« dækkede over pengebeløb, som blev uddelt én gang om året på toldkammeret i overværelse af byens to præster og kærneren¹⁰⁰. Disse udde-

linger udgjorde i følgende år¹⁰¹:

1738: 735 rdl.	1778: 1.600 rdl.
1748: 294 rdl.	1788: 1.600 rdl.
1758: 531 rdl.	1799: 2.601 rdl.
1768: 1.392 rdl.	1810: 1.062 rdl.

Uddelingerne udgjorde omkring en trediedel af fattiggassens samlede indtægter i hele perioden og synes således i store træk at være afpasset efter kassens midler i modsætning til de andre udgiftsposter. Dette kan forklare det stærkt nedsatte uddelingsbeløb i 1810, hvor der ikke findes oplysninger om fattiggassens indtægter. Nedgangen i skibsfarten som følge af Danmarks indtræden i krigen 1807-14 medførte nødvendigvis faldende fattiggassemidler og har derfor ramt de årlige uddelinger. På den anden side kan det ikke afvises, at den nye fattigforordning i 1803 kan have været med til at formindske behovet for det, man i mangel af bedre udtryk, kunne kalde »alternativ fattighjælp«.

Nedenstående oversigt viser, hvor mange personer der ifølge udvalgte distributionslister fik del i den årlige pengeuddeling på toldkammeret i årene 1757-1810¹⁰²:

1757: 113 personer
1772: 473 personer
1786: 550 personer
1799: 457 personer
1810: 343 personer

Tallene viser, at det faktisk drejede sig om flere hundrede mennesker, der hvert år fik pengehjælp af denne fattiggassen.

Herefter vil vi gå over til at se nærmere på, hvem disse mennesker var, hvor de kom fra, og hvor store beløb de modtog. Til dette brug er valgt at

Bekendtgørelse.

Til Efterretning for samtlige Almislemmer og de Personer, som iøvrigt have Dhold i Fattighuset, bekendtgjøres Herved i Overensstemmelse med Fattig-Commissionens Beslutning af 17de denes :

1. At Nydelsen af Brændevin i Fattighuset er aldeles forbudt, og at det er paalagt Spisemændene at anholde og konsilere det Brændevin, som Noget søger at bringe ind i Fattighuset;
2. at Enhver, som findes beruset i Fattighuset og i denne Tilstand gjør sig skyldig i nogen Uorden, vil blive arresteret og draget til Ansvar.

Endte et Almisstem blive anholdt for Drunkenhed, vil den nærmest paafølgende Udbetaling af den ugentlige Understøttelse blive standset.

De Personer, som ikke inde Almis, ville derimod ikke om Uorden erholde deres Arbeidsfortjeneste udbetalt, men samme vil, forbeholdt paa de næste 7 Dage, daglig blive dem udbetalt paa Contoiret.

Geflingor i Committeeen for Fattighuset og Arbeidsaandrættelen, den 19de December 1845.

Dirig.

E. v. Mehren.

Blandt fattighusets lemmer fandtes også de, der foretrak at bruge ugepengene til brændevin frem for mad. Man skal dog helt frem til 1845, før fattigkommissionen officielt forbyder al indtagelse af brændevin i fattighuset.

benytte distributionslisterne, der omfatter året 1786¹⁰³.

Begrundelsen for at gennemgå et enkelt år frem for flere er dels ønsket om at give en nærmere redegørelse for uddelingernes formål, dels fordi 1786-listerne, i modsætning til periodens andre lister, inderholder så mange oplysninger, at det er muligt at danne sig et indtryk af modtagernes meget forskellige forhold.

Ialt modtog 550 personer tilsammen 1.558 rdl. i 1786. Modtagerne var opført på tre forskellige lister kaldet henholdsvis: 1. »Liste over fattige lemmer som ved uddeling på Øresunds toldkammer havde nydt af de ordinære fattiges penge«. 2. »Ekstraliste over udbetalte pensioner, almis-

ser og gaver ved uddeling af fattiges penge«. 3. »Ud af hånden«. Som listernes titler antyder, var der tale om både fattighjælp, gaver og om pensioner i de to første lister, hvorimod den tredje liste synes at have indeholdt ekstraordinær hjælp til mennesker i akut nød.

Modtagerne på de tre lister fordelte sig som følger:

Liste 1: Indeholdt 408 personer, der tilsammen fik 525 rdl.

Liste 2: Indeholdt 65 personer, der tilsammen fik 828 rdl.

Liste 3: Indeholdt 77 personer, der tilsammen fik 205 rdl.

Langt de fleste var opført på liste 1, som var den liste, der må formodes at have indeholdt de fattige og nødlidende. Liste 2, som bl.a. indeholdt både pensioner, almisser og gaver, var til gengæld den liste, der udbetalte det største beløb.

Det var igen hovedsageligt kvinder, der modtog hjælp af toldkammerets fattigkasse. De meget få børn, der er opført, behøver ikke at betyde, at børn almindeligvis ikke fik hjælp fra fattigkassen. Dels er de opførte personer ikke angivet med alder, dels kan de »gemme« sig bag en voksen modtager, f.eks. forældre, slægtninge eller plejeforældre. Desuden var toldkammerets friskole for fattige og forældreløse børn oprettet allerede i 1778, hvilket formentlig har været med til at nedbringe det lokale behov for direkte hjælp til mindreårige børn. I alt fald er det umuligt at angive, hvor mange børn, der blev støttet af fattigkassen (tabel 29).

I alle 3 lister befandt sig en del enker blandt de kvindelige modtagere.

Det store antal uoplyste i liste 1 og 3 tillader ikke en vurdering af de enlige kvinders andel. I liste 2 derimod kan det med sikkerhed fastslås, at hovedparten, d.v.s. 44 ud af ialt 54 kvinder, var enten enker eller ugifte. De 15 ugifte kvinder i liste 2 var nemlig opført som enten frøkner eller som døtre af en eller anden (tabel 30).

Listerne viser desuden, at ikke mindre end 58 af hospitalets ca. 68 lemmer fik pengehjælp af fattigkassen det år, og at 22 ud af fattighusets ca. 78 lemmer ligeledes modtog støtte (tabel 31).

En gennemgang af periodens andre distributionslister viser, at næsten alle hospitalslemmerne fik pengehjælp gennem toldkammerets uddelinger hvert år, ligesom også en del af fattighusets lemmer fik fast støtte. Det sidste kan bl.a. være med til at forklare, hvorfor fattighuslemmerne fik så forskellige ugepengebeløb.

Selv om langt de fleste modtageres opholdssted ikke er oplyst, kan det dog fastslås, at uddelingerne ikke var forbeholdt Helsingørs indbyggere. Ser man nærmere på de enkelte listers oplysninger om udenbys modtagere, viser der sig følgende geografiske mønstre.

Alle de udenbys i liste 1 og liste 3 kom fra de omkringliggende landsogne i Nordsjælland, hvorimod de udenbys i liste 2 alle kom fra andre byer, især fra København. At hjælpen til de fremmede i liste 1 og liste 3 synes at have været begrænset til landsognene rundt om Helsingør, understøttes af et kancl.prom. fra 1785, hvor det pålægges præster på landet at udfærdige fortegnelser over de af deres

sognebørn, som nyder fattiges penge på Helsingør toldkammer. Heri hedder det bl.a., at de årlige uddelinger ikke kun tilfalder Helsingørs fattige, men også fattige i omegnens landsbyer¹⁰⁴. Når listerne kun kan oplyse om 24 udenbys modtagere, er det ikke dermed givet, at resten har været bosat i Helsingør. En gennemgang af listerne umiddelbart før og efter 1786 viser nemlig eksempler på, at en modtager, der er opført uden oplysning om bopæl i 1786, i en senere eller tidligere liste viser sig at være bosat uden for byen. Angivelsen af de forskellige modtageres opholdssted synes således at have været ret tilfældig, og det er derfor umuligt at anslå, hvor mange der var hjemmehørende i Helsingør.

Da der kun gives forholdsvis få oplysninger om mandlige modtageres erhverv, er det vanskeligt at udtale sig om, hvilke erhvervsgrupper der især fik hjælp (tabel 32).

De relativt mange vægtere kunne dog give en formodning om, at disse enten var meget dårligt aflønnede, eller at de som offentligt ansatte har haft særligt nemt ved at opnå hjælp.

Der er straks et lidt sikrere grundlag for en vurdering af de kvindelige modtageres sociale baggrund (tabel 33). Af liste 1 og 3, der kun omfatter enker, er ca. halvdelen angivet med afdøde mænds erhverv. Blandt disse synes det især at have været enker efter håndværkere, handlende og navnlig offentligt ansatte, der har fået hjælp. Blandt de offentligt ansatte er især skoleholder-, degne- og vægte- renker repræsenteret. I liste 2 er 27 ud af 28 enkers og ugifte kvinders henholdsvis mænd og fædre angivet som

højere officerer eller offentligt ansatte. Den sidste var enke efter en kirurg. Blandt de offentligt ansatte drejede det sig om kvinder efter højere embedsmænd og magistratspersoner. Liste 2 synes således hovedsageligt at have bestået af enker og døtre efter embedsmænd og højere offentligt ansatte i og udenfor Helsingør.

Der var ikke kun sociale, men også økonomiske forskelle imellem de tre lister. Liste 2 skiller sig klart ud fra de andre ved, at beløbene var langt højere. Hvor liste 1- og liste 3-modtagerne almindeligvis fik 1-2 rdl. om året, fik liste 2-modtagerne det tidobbelte beløb. Angivelsen af henholdsvis højeste/laveste beløb viser ligeledes, at liste 2-modtagerne fik langt større beløb end modtagerne i de to andre lister. Eksempelvis kan nævnes, at etatsråds- og konferensrådsenkerne hver fik 50 rdl., hvorimod hospitals- og fattighuslemmerne fik mellem 1 og 2 rdl. om året (tabel 34).

En gennemgang af periodens andre distributionslister viser, bortset fra forskelle i antallet af modtagere, at mange af de opførte personer i liste 1 og 2 gik igen fra år til år, og at de forhold, som er angivet i 1786-listerne, i det væsentligste er dækkende for hele den periode, det er muligt at følge, nemlig årene 1757-1801.

De årlige uddelinger var således ikke kun bestemt som en hjælp til fattige i og omkring Helsingør, men synes også at have haft en vigtig funktion som enke- og pensionskasse for stats- og lokaladministrationens ansatte.

Bortset fra, at det ikke er muligt at angive omfanget af direkte fattighjælp

LOVE

for

Afsl. Foreningen

i Helsingør,

antaque ved Generalforsamling

den 5^e Juli 1843.

Helsingør,
Trykt hos P. B. Grüner & Co.
1843.

til Helsingørs indbyggere, kan det imidlertid fastslås, at langt de fleste i Almindelige hospital og en del af fattighusets lemmer hvert år fik pengehjælp af toldkammerets fattigkasse. De årlige beløb til de, som må anses for at være egentlige fattige (liste 1 og 3), var ikke større, end at det kun kan have været ment som tilskud til anden indkomst eller forsorg.

En sammenfatning af det foregående viser, at toldkammerets fattigkasse i sidste halvdel af 1700-tallet var oppe på at betale 770 rdl. om året

alene til forsorgsinstitutioner, sygepleje og offentlig undervisning i Helsingør. Dertil kom endvidere udgifter på indtil 1.000 rdl. om året til den friskole for fattige børn, som toldkammeret selv tog initiativ til at oprette i 1778 samt de årlige pengeunderstøttelser til et ukendt antal fattige og mindrebemidlede i byen.

Skønt det vanskeligt lader sig gøre at fastslå nøjagtigt, hvor stor en del af fattigkassens midler der gik specielt til Helsingør, er det i alt fald en kendsgerning, at toldkammeret via denne kasse i stigende grad påtog sig betydelige sociale opgaver i byen. Derved blev der ikke alene skabt bedre og flere forsorgsmuligheder for byens fattige, men det offentlige fattigvæsen må formentlig være blevet aflastet for nogle af sine udgifter.

Fattige børns undervisning og pleje

Helsingør havde allerede fra begyndelsen af det 18. århundrede en offentlig skole - en af datidens såkaldte »Danske skoler« - hvor de fattige børn kunne få gratis undervisning. Hvorvidt skolen blev oprettet i forbindelse med fattigforordningen af 1708 eller først kom til senere, da Frederik d. IV forsøgte at oprette et mere effektivt undervisningssystem omkring 1720, får stå hen i det uvisse¹⁰⁵.

Det første spor af skolen stammer fra 1725 i form af en fortegnelse over skoleholder Wöldiks elever. Ud af ialt 73 opførte elever blev de 30 omtalt som børn af fattige forældre, der intet betalte i skolepenge¹⁰⁶. Der findes så godt som ingen oplysninger om skolen eller dens elever i perioden. Udover elevlisten indeholder fattigvæsnets og

toldkammerets fattigkasseregnskaber i hele perioden udgifter på henholdsvis 20 og 60 rdl. om året til skoleholderen for fattige børns undervisning i den danske skole. Fra en indberetning vedrørende byens skoler i 1784 oplystes det bl.a., at den danske skole, kaldet »byens og St. Olai menigheds fattigskole«, modtog børn af fattige forældre uden betaling, samt at børnene blev undervist i kristendom, regning og skrivning. For denne undervisning modtog skoleholderen, foruden de allerede omtalte 80 rdl., endvidere 30 rdl. af byens kasse¹⁰⁷. Til

Direktør for Øresunds Toldkammer, Gehejmeraad Chr. Fr. Numsen.

sammenligning kan nævnes, at skoleholderen i Korsør på samme tid kun fik 10 rdl. for at undervise de fattiges og soldaternes børn¹⁰⁸. Selvom skoleholderen i Helsingør muligvis kan have haft flere elever end skoleholderen i Korsør, der anslås til at have haft omkring 200 elever, så har han i alt fald ikke haft ti gange så mange elever. Da lønnen var 11 gange så stor som Korsørs skoleholders, sydes det, som om man i Helsingør har været indstillet på at give skoleholderen nogenlunde rimelige eksistensbetegnelser, hvilket igen kunne tolkes, som om de lokale myndigheder har været interesseret i et velfungerende offentligt skolevæsen.

I modsætning til soldaterbørnene i Korsør blev soldaterbørnene i Helsingør ikke undervist i den danske skole, men derimod i den tyske skole, som blev oprettet i 1740 under navn af den »tyske menigheds fattigskole«. Foruden garnisonens børn skulle skolen tillige undervise fattige børn fra begge menigheder. Hvor den danske

De fattige Børns Sang
ved
Ss. Kongelige Søjhed Prinds Christians
deres Mærceelse
 i Selsingøers Fattighus
 d. 15. Sept. 1827.

Et Armod Dig skal møde her
 Med blege Taarevæded' Kinder;
 Skjænde fattig, dog blande os enhver
 Du munter ved sit Arbejd finder.

Man lærer os paa Gud at troe,
 Paa elstte Herderiks Sæderbjerte;
 Det giver os i Sjelen Noe
 Og Armod kan ei længer smerte.

At see vor Konges Srænde her,
 Det fattigt Barn i Sjæret fryder;
 Vi veed du er de Danske Hjer,
 Din Noes i hele Landet lyder.

O Christian! Tak at du vil ei
 Fra Trang og Armod Vjer vende;
 At vennehuld du paa din Vej
 Vil ogsaa Armods Vaaning kjende.

Datidens fattiglemmer var ikke forvæntet med kongeligt besøg. Så det har været en stor begivenhed, da kronprins (den senere kong Chr. d. 8.) aflagde besøg i fattigskolen, der var indrettet i den sydlige fløj. I samme anledning blev denne sang, hvis forfatter er ukendt, afsunget af skolens elever, der ikke just var kendte for deres flid og kundskabstørst.

skole var under tilsyn af magistraten og præsten ved den danske kirke (St. Olai), var den tyske skole under tilsyn af toldkammerets direktør og præsten ved tyske kirke (St. Maria)¹⁰⁹.

Om skoleholderen ved »tyske skole« fik mere end de 60 rdl., som Øresunds toldkammers fattigkasse betalte hvert år, vides ikke. Det er dog ikke usandsynligt, at byens garnison har været med til at dække en del af skolens udgifter.

Af mangel på kildemateriale har det ikke været muligt at følge den danske fattigskoles øvrige forhold og udvikling i perioden. Derimod kan den tyske fattigskoles forhold følges fra 1778. I den føromtalte skoleindberetning fra 1784 oplyses nemlig, at den tyske menigheds skole i mellemtiden var blevet delt, således at fattigskoleafdelingen »nu kaldes Øresunds toldkammers friskole«. Ligeledes hedder det »at Friskolen modtog fattige børn fra begge byens menigheder, og at skolen foruden undervisning i skrivning, regning, læsning og kristendom tillige lærte børnene at spinde, væve og strikke«¹¹⁰.

Det vil med andre ord sige, at den tyske fattigskole må have været en forløber for den friskole for fattige børn, som toldkammeret oprettede i 1778.

Øresunds toldkammers friskole 1778-1817¹¹¹

I modsætning til den danske og den tyske fattigskole er kilderne til Friskolen mere omfattende og giver derfor mulighed for at få et vist indblik i en af datidens kombinerede arbejds- og undervisningsinstitutioner for fattige

børn. Initiativtageren til skolens oprettelse var daværende direktør for Øresunds toldkammer, Chr. F. Numsen¹¹². Ved sin tiltræden som direktør i 1776 bemærkede han den megen fattigdom i byen, der ifølge hans mening »udsprang af almuens dårlige opdragelse, manglende kundskaber og uvane til arbejde. Dette uvæsen, mente han, kunne man bedst komme til livs ved at påtage sig de fattige børns opdragelse«¹¹³.

Som sagt så gjort, for omkring 1778 blev der købt en gård i Stengade (nr. 42) til formålet¹¹⁴.

Midlerne til køb af gården og skolens videre drift kom dels fra toldkammerets fattigkasse, der i årene 1778-1786 betalte 300 rdl. om året, dels fra justitsråd Dolmer, der skænkede skolen en sum på 7.200 rdl.¹¹⁵. Efter 1786 ændredes toldkammerets årlige tilskud således, at fattigkassens årlige overskud skulle anvendes til Friskolen i det omfang, skolen havde behov, dog højst 1.000 rdl. om året¹¹⁶.

Af skolens fundats fra 1786¹¹⁷ fremgår, at Friskolen ialt skulle optage 30 fattige børn i alderen 8-14 år. Børnene skulle enten være forældreløse eller være børn af fattige, eventuelt moralsk fordærvede forældre. De 20 af børnene kunne få frit ophold, kost, klæder og undervisning, medens de sidste 10 måtte nøjes med klæder og undervisning.

Børnene, hvoraf 2/3 skulle være drenge, fik hver tildelt den fornødne beklædning, som skulle være blå og fortrinsvis fremstillet af børnene selv. Om kosten anføres, at den morgen og aften skulle bestå af smørrebrød og vand og til middag af varm mad og øl,

samt at maden skulle være rigelig og nærende.

Foruden 3 timers daglig undervisning i kristendom, dansk og regning måtte børnene udføre 7 timers arbejde enten ved at spinde, sy, strikke eller væve på skolen eller for drengenes vedkommende ved at arbejde på bl.a. byens reberbane¹¹⁸.

Af børnenes arbejdsfortjenester skulle 1/10 tilfalde dem selv i form af en opsparing, der, når barnet forlod skolen omkring konfirmationsalderen, blev brugt til at udstyre den pågældende. I forbindelse med børnenes rettigheder og pligter understreger fundatsen, at eventuelle forældre under ingen omstændigheder måtte blande sig i deres børns forhold eller opdragelse, så længe disse var elever på Friskolen.

Skolens bestyrelse skulle først og fremmest bestå af toldkammerets direktør, dernæst af 2 toldembedsmænd samt af præsten ved tyske kirke.

Den daglige undervisning og skolens almindelige drift skulle varetages af en skoleholder, en »fabrikant«¹¹⁹ samt af en lærermoder, der også skulle fungere som en slags økonoma.

I den sidste del af fundatsen (§ 16) nævnes endvidere, at der i tilknytning til Friskolen var indrettet en rummelig arbejdsstue med plads til ca. 30 af byens fattige¹²⁰. I denne arbejdsstue, der skulle holde åbent fra 8 morgen til 8 aften og være forsynet med lys og varme, kunne de fattige så komme og arbejde efter at have indhentet tilladelse fra skolens bestyrelse. I fornødent omfang skulle skolen stille uld, blår og bomuld til rådighed for de, som ikke selv medbragte eget materi-

ale. De, der fik udleveret materiale af skolen, fik en ikke nærmere angivet arbejdsfortjeneste udbetalt af lærermoderen.

Friskolens arbejdsstue synes ikke kun at have været et frivilligt tilbud om arbejde til byens fattige, for magistraten lod regelmæssigt foretage razzia efter byens betlere, hvorefter de arbejdsduelige af dem blev sendt hen for at arbejde i Friskolen¹²¹.

Selv om arbejdsstuen måske ikke blev det store »tilløbsstykke«, synes Friskolen derimod at have dækket et væsentligt behov blandt de fattige børn. På trods af fundatsbestemmelsens krav om at kun 20 børn kunne bo på skolen, viser folketællingen 1787, at ialt 26 børn i alderen 7-16 år havde ophold på Friskolen¹²². Man har således måttet overtræde fundatsbestemmelserne både med hensyn til antal og aldersgrænser.

Af et kasseregnskab fra 1797 kan man se, at nogle af børnene blev sendt så langt som til henholdsvis Hirsholm og Usserød manufakturfabrikker for at udføre spindearbejde. Dette har formentlig medført, at de ikke har kunnet bo i Friskolen, men har måttet sættes i pleje på eller i nærheden af fabrikkerne¹²³. Af samme kasseregnskab fremgår iøvrigt, at Friskolen udover at påtage sig forsørgelsen af børnene også i nogle tilfælde hjalp forældrene. Regnskabet viser nemlig, at »to fattige koner der besøgte deres børn«, hver fik 3 mk., og at skolen betalte 1 rdl. i »dåbspenge til en kvindes 10ende barn«.

De eksisterende kasseregnskaber viser, at skolens indtægter og udgifter kunne svinge stærkt fra år til år¹²⁴. I

1791 var indtægterne og udgifterne helt nede på henholdsvis 629 rdl. og 529 rdl. Året efter viser regnskabet indtægter på 2.059 rdl. og udgifter på 1.974 rdl. I perioden 1792-1808 lå beløbene og svingede mellem 1.000 og 2.500 rdl. om året. Hvor meget af indtægterne, der stammede fra toldkammerets fattigkasse, fremgår ikke, og da fattiggassens årsregnskaber ikke eksisterer efter 1782, er det således umuligt at sige, hvor stor en del af skolens udgifter, der blev betalt af toldkammeret efter 1786.

Som eksempel på samarbejdet mellem fattigvæsnet og Friskolen kan nævnes, at fattigvæsnet anbragte en del af sine forældreløse børn på Friskolen, for hvilket der betaltes 3 mk. om ugen pr. barn. I 1792 var 2 af fattigvæsnets drenge anbragt i Friskolen. I 1794 2 drenge og 1 pige og i 1797 ialt 5 børn¹²⁵. Hvordan fattigvæsnet og Friskolen indbyrdes har afgjort, hvilke børn der var »fattigvæsnets«, og hvilke børn Friskolen skulle betale for, er ikke umiddelbart til at gennemskue, men man kunne forestille sig, at fattigvæsnet måtte betale for de forældreløse børn, som Friskolens budget ikke kunne rumme.

Skolens indtægter har åbenbart ikke været i stand til at dække de reelle omkostninger, for i 1796 begyndte man forsøgsvis at sætte 6 af børnene i pleje på Lövenborg gods¹²⁶. At det netop blev Lövenborgs bønder, der kom til at få børnene i pleje, hang formentlig sammen med, at godsets ejer, amtmand Lövenskiold, var søstersøn til direktør Numsen¹²⁷. Udover at man kan have benyttet sig af dette slægtskab til at få børnene an-

bragt, var der den praktiske fordel, at godset lå så langt væk, at plejebørnene har haft svært ved at finde tilbage til Helsingør på egen hånd. Skønt skolens bestyrelse og eventuelle forældre har været glade for den nye plejeordning, synes en del af børnene langt fra at have været tilfredse. Således anføres det i »Protokol over udsatte børn på landet«, at adskillige børn havde forsøgt at stikke af fra de nye plejehjem¹²⁸.

I 1798 blev Friskolen nedlagt og fundatsen ændret¹²⁹. Ifølge den nye fundats skulle så mange børn, som midlerne tillod, udsættes i pleje på landet eller hos retskafne borgere i byen. Skolen og dens inventar skulle sælges, og penge udsættes på rente til fordel for Friskolens fond, som stadig skulle gå under navnet »Øresunds toldkammers friskole«. Fonden skulle bestyres som hidtil nemlig af toldkammerets direktør, 2 toldembedsmænd og tyske kirkes præst samt et medlem af byens Frimurerselskab, der var blevet optaget i bestyrelsen 1791, da selskabet havde skænket skolen en større sum penge¹³⁰.

Da skolen blev nedlagt 1. nov. 1798, havde den 35 børn, som skulle sættes i pleje, hvilket vil sige 15 børn mere end oprindeligt bestemt. Det har i alt fald ikke været mangel på søgning, der har været årsag til nedlæggelsen. Tværtimod har det stigende behov formentlig fået bestyrelsen til at mene, at den private plejeordning ville give flere børn muligheder for at blive forsørget inden for rammerne af skolens midler.

Ialt 21 børn i alderen 1 til 10 år blev sat i pleje hos bønderne på Lövenborg

gods. De andre 14, som var mellem 10 og 16 år, blev for 10 af disses vedkommende sat i pleje hos forskellige familier i Helsingør, og de sidste 4, som var drenge, blev sendt til Usserød manu-

Medens den fysiske afstand mellem Almindelige Hospital og fattighuset var ubetydelig, var den sociale afstand mellem de to institutioners beboere klar. Ifølge Hospitalets fundats fra 1752 kunne tjenestefolk og personer »der havde ernæret sig ved groft arbejde« ikke optages som lemmer i stiftelsen.

fakturafabrik¹³¹.

Plejelønnen for de børn, som blev anbragt i byen, udgjorde mellem 1 og 4 mk. om ugen pr. barn og for børnene på landet mellem 1 mk. 8 sk. og 3 mk.¹³². Der synes således ikke at have ligget noget væsentligt økonomisk motiv til grund for at sende børnene ud på landet, derimod kan der have ligget et moralsk motiv bag. På landet var børnene afskåret fra de fristelser og påvirkninger, som en livlig international havneby som Helsingør må have rummet i slutningen af århundredet. Fra 1799 og indtil 1821, hvor det sidste plejeforhold blev afviklet, var ialt 47 børn i pleje på Lövenborg gods. I hele perioden var både børn og plejeforældre under stadig tilsyn af godsets inspektør, som skulle indgive årlige rapporter til Friskolens bestyrelse¹³³.

I 1821 blev også fonden opløst og midlerne overdraget byens skolevæsen¹³⁴. Selv om krigen 1807-14 angives som den direkte årsag til fondets nedlæggelse som følge af svigtende fattigkasseindtægter, har den nye fattiglov i 1803 formentlig været medvirkende til at formindske behovet for toldkammerets børneforsorg.

Også indirekte fik krigen indflydelse på Friskolens nedlæggelse. I Helsingørsvennen 1818 nr. 1 angiver forfatteren, at en medvirkende årsag til skolens nedlæggelse var, at bønderne efterhånden var blevet uvillige til at tage børn i pleje til den sædvanlig takst efter pengeforringelsen i 1813. Samtidig var mange forældre blevet kede af at sende deres børn ud på landet, fordi mange bønder - især under krigen - havde benyttet deres ret

til at stille plejesønner som soldat i stedet for egne sønner¹³⁵.

I årene 1799 til 1821 opnåede 61 børn at blive sat i pleje på Friskolens regning¹³⁶. Af de 47, der kom til Lövenborg gods, var 18 forældreløse, 12 var børn af enlige kvinder, og de sidste 17 synes at komme fra familier med både en far og en mor. Ialt 16 var børn af soldater eller underofficerer, 8 var børn af håndværkere, og 4 var børn af ufaglærte/daglejere. 19 børn var uden oplysning om forældrenes erhverv¹³⁷.

Ved at sammeholde oplysningerne om børnenes familieforhold med oplysningerne om forældrenes erhverv viser det sig, at ud af 17 børn, der tilsyneladende kom fra hjem med både en far og en mor, var 8 fra soldaterhjem, 4 fra håndværkerhjem¹³⁸, 2 fra ufaglærte arbejderhjem, 1 var barn af en betjent og 2 uden oplysning om faderens erhverv. Blandt de 12 børn af enlige mødre var 8 børn efter afdøde eller forsvundne soldater, 4 var børn af afdøde eller bortrejste håndværkere eller ufaglærte arbejdere.

Plejebørnene var altså ikke kun forældreløse, men kom i lige så høj grad fra hjem med en eller to forsørgere, hvilket viser, at både enlige kvinder og hele familier har været nødt til at sætte deres børn i pleje hos fremmede for at overleve. Især synes soldaterfamilier og kvinder med tilknytning til garnisonen at have været i overtal. Når antallet af forældreløse børn er relativt lavt, skyldes det formentlig, at en del af byens fattige forældreløse børn var sat i pleje af fattigvæsenet. Det forholdsvis store antal børn med tilknytning til garnisonen behøver

ikke alene at være udtryk for, at nøden især gjorde sig gældende indenfor denne gruppe. En undersøgelse over Københavns fattigforsorg i samme periode viser nemlig, at hverken byens fattigvæsen eller de militære myndigheder var særligt villige til at hjælpe nødstedte soldaterfamilier¹³⁹. Det er derfor ikke usandsynligt, at Helsingørs fattigvæsen, i lighed med det københavnske, har været mere tilbageholdende med at hjælpe soldaterfamilier end andre erhvervsgrupper i byen. Især hvis man tager i betragtning, at mange af disse familier må være kommet udefra i forbindelse med regimenternes stadige forflytning. Derimod er det tænkeligt, at Friskolen har følt sig særligt forpligtet til at påtage sig fattige soldaterbørns underhold p.g.a. det fælles kirkelige og undervisningsmæssige tilhørsforhold¹⁴⁰.

På ét punkt var Friskolen dog klart med til at aflaste fattigvæsnet økonomisk nemlig i forbindelse med plejeudgifter for forældreløse børn. Hvis man eksempelvis ansætter de 18 forældreløse, som optræder i Friskolens protokol over udsatte børn på landet, til en plejeløn på 3 mk. om ugen (svarende til hvad fattigvæsnet tidligere betalte Friskolen for forældreløse børns ophold) giver det alene på et år 324 rdl. i plejeløn, som fattigvæsnet blev sparet for.

Friskolen var således ikke alene med til at dække en stor del af byens behov for offentlig undervisning og børneforsorg, men den synes samtidig at have sparet byens fattigvæsen for nogle hundrede rigsdaler årligt i de 43 år, den virkede som henholdsvis skole

og plejefond.

Helsingørs offentlige sygehuse

Udover hvad de fattige modtog af lægehjælp og medicin, som blev betalt af henholdsvis fattigvæsnet og toldkammeret, havde de mulighed for efter 1764 at blive plejet på byens »publique« sygehus. Baggrunden for at oprette sygehuset var først og fremmest militærets ønske om at have et sted at indlægge garnisonens soldater, men byens fattige havde ligeledes adgang til sygehuset. I 1764 lod magistraten opføre et hus i Skidenstræde (nuværende Stjernegade 28). Sygehuset, der blev oprettet med 4 sygestuer og 1 værelse til »opvartningen«, kom til at koste byens kasse 800 rdl.¹⁴¹. Byens kasse kom ikke alene til at betale for opførelsen, men også for de løbende driftsudgifter, der varede lige indtil sygehuset blev nedlagt i 1826¹⁴².

I hvilket omfang sygehuset blev benyttet af de fattige, er ukendt. Med kun 4 sygestuer og et ofte betydeligt antal regimenters indkvarteret i Helsingør er det formentlig kun blevet benyttet af de fattige i forbindelse med smittefare eller i mangel af andre plejemuligheder. I alt fald indeholder fattigvæsnets regnskaber ingen udgifter eller oplysninger, der peger i retning af, at de fattige har været indlagt der, hvilket måske ikke er så mærkeligt, da det var byen og ikke fattigvæsnet, der betalte driften.

Udover dette sygehus, som sikkert mere har været et opbevaringssted end egentlig behandlingsinstitution, kom endnu ét til i 1796. Byens andet sygehus, der kom til at hedde »Øre-

sunds og Helsingørs sygehospital«, blev oprettet på foranledning af den føromtalte, og åbenbart meget energiske, direktør for toldkammeret, Chr. F. Numsen. I takt med den voksende skibsfart gennem Øresund steg behovet ikke alene for hjælp til nødstedte søfolk, men også for syge søfolks pleje. Derfor besluttede tolddirektøren, sammen med flere af byens konsuler, at oprette et sygehus, hvis hovedopgave skulle være at pleje fremmede syge søfolk¹⁴³.

Til sygehusets opførelse betalte bl.a. toldkammeret 2.123 rdl. Resten af udgifterne blev betalt gennem forskellige offentlige og private lån, som kongen stod som garant for. Driften af sygehuset betaltes dels af toldkammerets fattigkasse dels gennem frivillige bidrag. Derudover måtte de indlagte søfolk betale mellem 2 mk. og 1 rdl. pr. dag afhængig af værelses- og forplejningsstandard. Endvidere betalte byens kasse 100 rdl. for at kunne benytte sygehuset til byens egen befolkning. I tagetagen blev der indrettet 2 sygestuer med 4 senge i hver til brug for byens fattige, hvis kostpenge blev sat til 7 mk. om ugen¹⁴⁴.

Fattigvæsnets årsregnskaber viser, at 27 patienter var indlagt på det nye sygehus i årene 1804-1808, og at fattigvæsnet i den anledning betalte 571 rdl. 3 mk.¹⁴⁵. Men det var ikke kun fattigvæsnet, som betalte for ubemidlede syge. Således viser bagersvendenes sygeprotokol, at 4 svende var indlagt på svendekassens regning i den samme periode¹⁴⁶.

Bortset fra at vi ikke ved, hvilken rolle byens »publique« sygehus har spillet for de fattige, viser ovenstå-

ende eksempler, at Øresunds og Helsingørs sygehospital i en vis udstrækning blev benyttet af byens fattige, og at såvel fattigvæsnet som bagersvendenes sygekasse påtog sig sådanne udgifter.

Borgmester Wildes spinderi 1771-1781

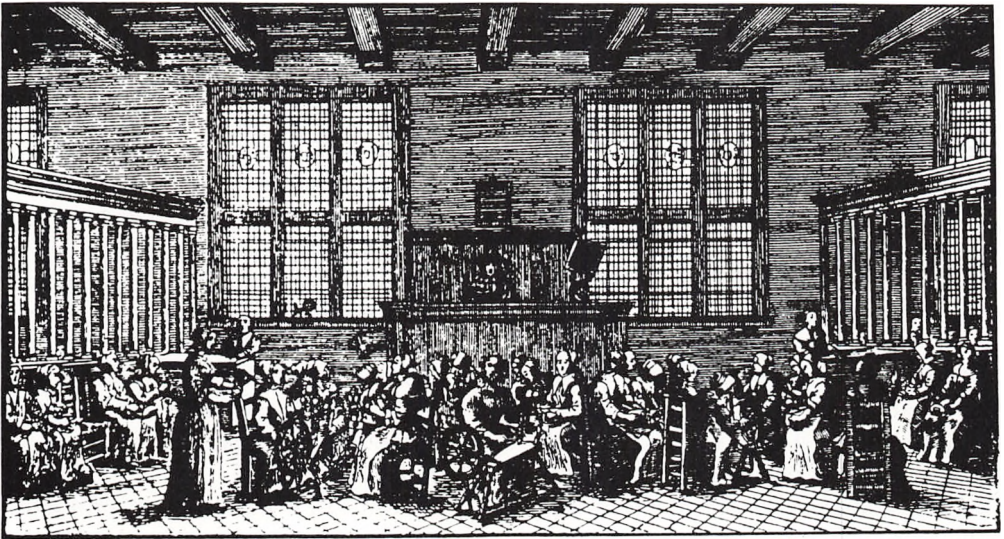
Efter nedlæggelsen af fattighusets spinderi omkring 1746 synes Helsingør ikke at have forsøgt at skaffe de fattige arbejde før 1771, hvor borgmester Wilde tog initiativ til at oprette et spinderi til beskæftigelse af byens fattige¹⁴⁷.

Af en indberetning til Kommercekollegiet fremgår, at spinderiet udelukkende beskæftigede sig med at spinde, da man ikke ville gå byens værverlaug i bedene ved også at væve. Desuden oplyses det, at 157 fattige af begge køn havde været beskæftiget i spinderiet fra 1771 til 1774¹⁴⁸.

Ved spinderiets start i marts 1771 var kapitalen på 509 rdl. 4 mk. 8 sk., som var indsamlet dels blandt byens borgere dels skænket af Hoffet.

Kongeparret gav 150 rdl. og Struensee 25 rdl. til formålet¹⁴⁹. Spinderiet synes fra starten at have været en økonomisk fiasko, for allerede året efter blev kongen i et bønsskrift anmodet om yderligere støtte, da spinderiet det første år havde et underskud på 157 rdl.¹⁵⁰. En bevaret auktions- og salgsprotokol viser, at produktionen faldt støt fra år til år. I 1771 blev der solgt hør og blår for 343 rdl. I 1774 for 205 rdl. I 1776 for 56 rdl. I 1777 for 44 rdl. I 1778 blev der bare solgt for 1 rdl.¹⁵¹.

Af udleverings- og betalingsjournalerne kan man se, at de fattige har fået udleveret enten 1 pund hør eller 2

pund blå ad gangen, og at det almindeligvis har taget 4 á 5 dage at spinde en sådan portion. Spindelønnen udgjorde 1 mk. for hver pund spundet hør og ½ mk. for hvert pund spundet blå. I 1773 udbetaltes der ialt 229 rdl. 13 sk. i spindeløn, hvorimod spindelønnen i 1781, det sidste år hvor spinderiet synes at have eksisteret, kun var på 11 rdl. 3 mk.¹⁵².

En ofte fremført forklaring på, at datidens arbejdsanstalter sjældent blev nogen større succes er, at arbejdskraften sikkert har været for ringe og ustabil, hvilket sandsynligvis er rigtigt, men måske ikke hele forklaringen. Hvis man prøver at sammenholde de ovenstående oplysninger om materialeudlevering samt arbejdstiden og betalingen, viser det sig, at den enkelte almindeligvis var en lille uge om at spinde enten 1 pund hør eller 2 pund blå, og at betalingen for dette var 1 mk. D.v.s., at den fattige har kunnet holde en ugeløn på

I løbet af 1700-årene blev der i Helsingør oprettet indtil flere spinderier til beskæftigelse af byens fattige. Helt så fornemme, som denne spindestue fra Amsterdam, har de helsingørske spindestuer dog næppe været.

godt 1 mk., hvilket i mange tilfælde var mindre end fattigvæsnets ugentlige understøttelser. Så noget kunne tyde på, at spindearbejdet har været meget dårligt betalt, og at mange derfor har søgt at bjerpe sig på anden og måske mere indbringende vis, f.eks. ved at tigge eller ved at søge fattighjælp. I alt fald kan man ikke se bort fra, at arbejdslønnens ringe størrelse kan have været en medvirkende årsag til, at periodens forskellige spinderier sjældent eksisterede ret længe ad gangen.

Uddeling af brød, rug og penge i 1770'erne

I begyndelsen af 1770'erne steg priserne på fødevarer og brændsel

stærkt. Især blev korn og navnlig rug ramt af kraftige prisforhøjelser i disse år¹⁵³. Dette må åbenbart have medført en iøjnefaldende nød i Helsingør, for den 22. marts 1771 ansøgte byens magistrat i et brev til kongen om, mod nedsat betaling, at få udleveret 30 á 40 td. rug fra de kronborgske kornmagasiner. Den udleverede rug skulle her efter bages til brød af byens bagerlaug og uddeles gratis til de trængende¹⁵⁴.

Bevillingen må være blevet givet, for i månederne maj, juni og juli uddeltes der dagligt brød til omkring 100 fattige. I den første måned, hvor nøden må have været størst efter den lange vinter, fik ikke mindre end 237 fattige i dagene 22. og 23. maj udleveret et brød på byens rådstue¹⁵⁵. Da vinteren påny satte ind, måtte magistraten igen (26. dec. 1771) ansøge om at få udleveret billig rug fra de kgl. kornmagasiner. Denne gang ønskede man at få mellem 400 og 500 td. rug, som så skulle sælges til byens fattige for en »rimelig« pris¹⁵⁶. Ialt fik byen 669 td. rug til en værdi af 2.707 rdl. I ca. et halvt år, nemlig fra den 5. februar til den 1. august 1772, købte mellem 20 og 30 fattige dagligt for 2-4 sk. rug¹⁵⁷. Eksempelvis købte 25 fattige rug den 12. februar 1772. Heraf var 6 håndværkere, 2 svende, 6 enker, 4 færgemænd, 1 arbejdsmand og 6 var uden angivelse af profession¹⁵⁸.

Det er ikke muligt på grundlag af brød- og ruguddelingerne at foretage et skøn over, hvor mange der reelt kom i nød p.g.a. disse års prisforhøjelser, da listerne er ført kronologisk og indeholder de samme personer mange gange. Derimod er det mere entydigt i forbindelse med uddelin-

gerne i 1779. I anledning af kongens fødselsdag den 29. januar 1779 uddeltes der i Helsingør henholdsvis brød, penge og spisebilletter til ialt 251 fattige¹⁵⁹. Da uddelingerne er foretaget på en gang, nemlig den 29. januar, og listerne viser, hvor meget den enkelte fik af henholdsvis brød, penge og spisebilletter, er der derfor ikke tale om gengangere, hvilket vil sige, at mindst 251 personer i Helsingør har været ansat for dårligt stillet i vinteren 1779. Udover skal endvidere medregnes eventuelle familiemedlemmer til de 251 personer.

Hvad de uddelte spisebilletter egentlig dækkede over er uvist, men i 1798 blev der, iflg. Laurits Pedersens værk om Helsingør, oprettet en suppeanstalt, Den rumfordske Suppeanstalt, hvor de fattige for 2 sk. kunne få en portion suppe, som var kogt på ben og okseblod¹⁶⁰. Det er ikke usandsynligt, at de omtalte spisebilletter i virkeligheden gav gratis adgang til en tilsvarende offentlig bespisning.

Uddelingerne viser, at hverken fattigvæsenet eller byens andre hjælpe-kasser umiddelbart var i stand til at afhjælpe den nød, der opstod i forbindelse med dyrtidsårene i 1770'erne. Da rugpriserne i vinteren 1741 steg voldsomt¹⁶¹, synes der til gengæld ikke at have været foranstaltet nogen ekstra hjælp til byens fattige. Formodentlig skal den ekstraordinære fattighjælp i 1770 ses som et resultat af en større social forståelse kombineret med, at Helsingør økonomisk set var bedre rustet end i 1740'erne.

Laugsforsorg

Helsingør havde omkring 15 laug i pe-

rioden. De af byens næringsdrivende og svende, der var medlem af et laug eller svendegilde, havde et lille værn imod sygdom og nød¹⁶². De fleste af datidens laugsbestemmelser og gildesskråer indeholdt nemlig bestemmelser om, at en broder, der blev ramt af sygdom, ildebrand eller anden uforskyldt nød, skulle hjælpes af deres laug eller gilde¹⁶³.

Hvor meget den gensidige mesterhjælp reelt betød er vanskeligt at vurdere, da der kun findes få og spredte oplysninger, der kan belyse dette forhold¹⁶⁴. I ét tilfælde har den dog haft betydning. Af de Oederske enkeindberetninger fra 1771 fremgår nemlig, at 6 enker efter færgemænd blev understøttet af laugene. Dog oplyses det ikke, hvor stort et beløb de fik. De resterende 42 håndværkerenker synes derimod ikke at have fået nogen form for laugsunderstøttelse¹⁶⁵. Fattigvæsnets årsregnskaber og distributionslister viser eksempler på, at håndværksmestre, som havde selvstændige laug i byen, måtte søge fattighjælp.

Det kunne tyde på, at gensidig mesterhjælp ikke har været særlig almindelig, medmindre der her har været tale om fuskere eller frimestre, som fik fattighjælp, fordi de ikke var medlem af et laug.

Foruden byens almindelig laug fandtes der to ligbærerlaug, kaldet henholdsvis Store og Lille Ligcompagni. Formålet med disse to laug var at sikre medlemmerne og deres familier begravelseshjælp. Midlerne til disse begravelseskasser stammede dels fra medlemmernes indtrædelsesgebyr, dels fra de indtægter kassen fik ind ved at bære ikke-medlemmer og

udenbys fremmede til graven¹⁶⁶. Foruden at sikre medlemmerne en anstændig begravelse gav, som det ses af fattigvæsnets årsregnskaber, det Store liigkompani hvert år 10 rdl. til fattigvæsnets.

Svendegilderne, der ligesom laugene havde deres oprindelse helt tilbage til middelalderen, havde som en af sine opgaver at sikre svendene en vis støtte i tilfælde af sygdom og død¹⁶⁷.

Pengene til denne hjælp stammede fra svendenes ugentlige bidrag, kaldet »tidepenge«. Disse penge blev lagt i en fælles kasse under navn af »svendeladen« eller »tidepengebøssen«¹⁶⁸. Svendeforsorgens omfang og betydning er ligeså vanskelig at vurdere som mesterforsorgen. Svendeforsorgen i Helsingør lader sig kun belyse gennem følgende få eksempler: I 1744 oplyste snedkersvendenes bog, at man hjalp syge og hjælpeløse svende af tidebøssen. I 1746 fik således 2 tyske snedkersvende, der var arbejdsløse, hver 4 mk. og i 1766 fik en syg snedkersvend 3 rdl. af tidebøssen¹⁶⁹. I slagtersvendenes gildeskrå fra 1801 stk. 6 stod, at en syg svend skulle støttes med 2 rdl. om ugen, og i tilfælde af vedkommendes død skulle der gives 15 rdl. i begravelseshjælp¹⁷⁰.

I bagersvendenes sygeprotokol fra 1802 stod, at mestersvende betalte 12 sk. om ugen og almindelige svende 8 stk. om ugen til svendenes sygekasse, hvilket tilsammen udgjorde 19 rdl. 2 mk. samme år. Endvidere fremgår det, at samme sygekasse i årene 1804-1808 betalte ialt 61 rdl. 6 sk. for lægehjælp, medicin og hospitalsophold for mindst 7 svende¹⁷¹.

Ovenstående eksempler viser, at svendeforsorgen tilsyneladende kun har omfattet syge- og begravelseshjælp. Dette indtryk styrkes af et af de indlæg, der fremkom i forbindelse med »Irisdebatten« i 1790'erne. Heri fremføres, at laugenes tidepenge alene går til sygdomshjælp, samt at byens laug i højere grad burde sørge for deres egne forarmede¹⁷².

Med i vurderingen af byens laugsforsorg hører endvidere, at mange mestre ikke kunne eller ville være med i et laug og derfor heller ikke var omfattet af en eventuel hjælpekasse. Til disse hørte bl.a. Frimestrene, der i 1799 udgjorde 8 (6 murere, 1 bager og 1 skomager) ud af Helsingørs 191 mestre¹⁷³. Heller ikke »fuskerne«, der som regel var aftakkede soldater, kunne få del i laugenes forsorg. Hvor mange, der fandtes i perioden, vides ikke, men de gentagne klager til magistraten fra byens laug over disse »fuskere« tyder på, at der har været så mange, at de har udgjort et problem. Især skulle skomager- og skrædderfaget have været plaget af uautoriserede håndværkere¹⁷⁴.

Den sidste gruppe af håndværkere, der kan tænkes at have været holdt uden for laugsforsorgen, var gifte svende. Eksempler fra København viser nemlig, at svendegilder i nogle tilfælde har forsøgt at hindre gifte svende i at få del i sygekassen¹⁷⁵.

Det nærmeste, man kan komme en vurdering af laugsforsorgen i Helsingør er, at den synes at have eksisteret i et vist omfang i form af syge- og begravelseskasser, og at byens færgelaug tilsyneladende som det eneste har ydet efterladte enker støtte.

Enker og enkekasser

Som det er fremgået af de tidligere afsnit, synes mange af de fattige at have været enker. Nu er det at være enke ikke i sig selv videre oplysende, derfor skal der gives en nærmere forklaring på, hvilke forhold og sociale omstændigheder der gemmer sig bag disse enkebetegnelser. Ved at benytte enkeindberetningerne fra 1771 får man ikke alene lejlighed til at se på de offentligt understøttede enker, men også på hvordan byens enker i det hele taget klarede sig efter ægtefællens død. De følgende oplysninger om enker i Helsingør bygger således på de Oederske indberetninger fra 1771¹⁷⁶. Ialt boede der 163 enker i Helsingør i 1771, heri ikke medregnet fattighusets enker, der af en eller anden grund ikke er medtaget i indberetningen. De 35 enker, som boede i Almindelige hospital, er allerede omtalt i forbindelse med afsnittet om hospitalet, og det er derfor de resterende 128 enker ude i byen, som skal omtales i det følgende.

Hovedparten af byens enker var over 50 år på undersøgelsestidspunktet, hvilket ikke er særligt overraskende (tabel 35). Ser man derimod på deres alder ved sidste ægtefælles død, viser det sig, at forbavsende mange blev enker allerede i 30-40-års alderen (tabel 36). Undersøgelsen viser da også, at i alt fald halvdelen af enkerne stod tilbage med et eller flere uforsørgede børn (tabel 37). Selv om de fleste af kvinderne blev enker i en relativt tidlig alder, samt at mange af disse desuden har haft mindreårige børn at tage sig af, har kun få benyttet et nyt ægteskab som udvej for at sikre

I 1700-årene synes det ikke at have været forbundet med samme skamfølelse, som senere, at ende sine dage i fattighuset. Der findes flere eksempler

på, at enker - mod at overdrage ejendom eller mindre kapital til fattigvæsnet - fik plads i fattighuset og en fast ugentlig understøttelse.

sig selv eller eventuelle børn, hvilket ofte var tilfældet på landet¹⁷⁷ (tabel 38).

40 enker var direkte afhængige enten af det offentlige i form af fattighjælp eller pensioner, eller af privat hjælp i form af laugsstøtte eller af familie. Næsten halvdelen (54) af de her omtalte enker levede af det, der i indberetningen kaldes »deres hænder gerning«¹⁷⁸ d.v.s. af at sy, spinde eller væve. Denne gruppe af enker kaldes ganske vist ikke fattige, men det er nærliggende at antage, at deres økonomiske vilkår har været så små, at selv mindre prisstigninger eller kortere perioder med sygdom og mangel på arbejde har været nok til at kaste dem ud i regulær nød for en kortere eller længere periode. Det er derfor ikke så underligt, at de forskellige uddelingslister og fattigvæsnets regnskaber over ekstraordinær fattighjælp indeholder så mange enker (tabel 39).

Blandt de 69 enker, som var henholdsvis fattige (15) eller dårligt stillede (54) var 24 enker efter soldater eller underofficerer. 15 var enker efter håndværkere eller næringsdrivende. 12 var enker efter arbejdsmænd eller ufaglærte. 5 var enker efter svende. 5 var enker efter vægtere eller betjente, og 8 var uden angivelse om ægtefællens erhverv (tabel 40). Sammenholdes disse oplysninger med enkerens næring viser det sig, at det var enker efter soldater, underofficerer samt enker efter svende og ufaglærte, der tilsyneladende har været dårligst stillet. Det er derfor nærliggende at antage, at mange af de anonyme enker, som fik hjælp af fattigvæsnet og toldkammerets fattigkasse, ikke bare

var gamle og svage kvinder, men også yngre kvinder med små børn og begrænsede erhvervs muligheder, samt at mange af de dårligst stillede enker havde været gift med soldater, svende og arbejdsmænd.

Enkernes dårlige muligheder for at klare sig økonomisk var et problem, som samfundet i stigende grad blev opmærksom på. Ikke alene kom det til udtryk gennem datidens legater, som i overvejende grad var bestemt for enker, men også ved at der op gennem perioden blev taget initiativ til at oprette enkekasser¹⁷⁹. Staten førte an i disse bestræbelser ved at oprette en række enkekasser for gejstligheden, militæret og embedsmændene¹⁸⁰. Toldkammerets fattigkasseuddelinger er i øvrigt et udmærket eksempel på sådanne statslige pensioneringsbestræbelser, ligesom de Oederske indberetninger var et led i centraladministrationens forsøg på at få et indtryk af behovet for enkekasser i almindelighed. Udover de statslige enkekasser blev et stigende antal private forsikringskasser oprettet i løbet af det 18. århundrede¹⁸¹. I Helsingør så den første offentlige begravelses- og enkekasse dagens lys i 1796. Den 1. maj 1796 udkom en trykt publikation med den pompøse titel: »Plan til et begravelses- og enkepensions selskab hvori alle og enhver i og omkring egnen af Helsingør, af hvad stand og næsten af hvad alder de end ere, kunne indtræde og deltage enten for en halv eller en heel portion og hvorved man ved indtræffende dødsfald og enkestand vil finde en betydelig understøttelse, især for uformuende«¹⁸². Planen gik i korte træk ud på følgende: Dels

at dække omkostningerne i forbindelse med et medlems sygdom og begravelse, dels at understøtte afdødes eventuelle enke med en årlig sum. Medlemmerne, hvis antal skulle udgøre mindst 300, skulle hver betale mellem 3 mk. og 4 rdl. i indskud alt afhængigt af vedkommendes alder og af, hvilken størrelse hjælp man ønskede. Ved et medlems død indskød hver mellem 8 og 16 sk. til begravelsen. Desuden betaltes mellem 1 og 6 sk. pr. kvartal til selskabets enkepensioner. De første 4 år kunne der kun udbetales begravelseshjælp, som lå mellem 12 og 50 rdl. pr. medlem. Efter det fjerde år ville enkepensionen blive udbetalt i størrelsesordenen 25-50 rdl. om året. Ved enkens død eller indgåelse af nyt ægteskab ville pensionen bortfalde. Efterlod enken ved sin død umyndige børn, ville pensionen først bortfalde et år senere.

Planen for enkekassen må være ført ud i livet, for i 1799 oplyses det, at direktionen bl.a. bestod af præsten og kapellanen ved tyske kirke¹⁸³. I 1803 oplyser tidsskriftet *Politivennen*, at enkekassen havde 673 medlemmer, og at mange stod på venteliste, samt at kassens fond udgjorde 600 rdl.¹⁸⁴

Interessen for enke- og begravelseskassen synes åbenbart at have været stor, men om den egentlig fik nogen videre betydning for byens dårligt stillede og fattige enker er tvivlsomt. Af oplysningerne om deres afdøde mænd ses, at de har befundet sig i enhver, hvor det er rimeligt at antage, at der næppe har været råd til at melde sig ind i en sådan kasse. Formentlig har kassen ikke fået nogen videre lang levetid, da det almindelige udviklings-

mønster for datidens privat oprettede pensionskasser var, at udbetalingerne i længden kom til at overstige indtægterne, bl.a. fordi antallet af gamle medlemmer var for stort i forhold til unge medlemmer¹⁸⁵.

Alt i alt må man nok sige, at enke-kasserne, det være sig offentlige som private, har haft størst betydning for de i forvejen lidt mere velbærgede enker, hvorimod de dårligst stillede enker i hele perioden var henvist til, hvad den offentlige og private fattigforsorg kunne og ville yde dem.

Afsluttende bemærkninger

Det sammenfattende resultat af undersøgelsen viser, at Helsingør i årene 1737 til 1808 synes at have haft en ret velorganiseret og omfattende forsorg i forhold til sin samtid. Det forbehold, der ligger i ordet »synes«, skyldes dels, at der ikke er foretaget tilsvarende undersøgelser i kongeriget, dels at undersøgelsen her ikke viser, i hvor høj grad forsorgen blev opfattet som god og alsidig af byens fattige.

Efter at fattigvæsnet blev endeligt organiseret i midten af 1730, fungerede det tilsyneladende med stigende effektivitet under en fast administration og med voksende indtægter. Selv om økonomien i stadig større omfang kom til at hvile på egne midler, udgjorde fattigskatten i hele perioden en fast og ikke ubetydelig del af de årlige indtægter. Navnlig blev fattigskatten en væsentlig indtægtskilde efter 1803. Nu behøvede den udmærkede økonomi ikke at have medført en tilsvarende god fattigforsorg. Regnskaberne viser dog, at de voksende midler ikke kun blev brugt til at udvide

fattigvæsnets formue med, de blev også anvendt til at forbedre for sorgen for de fattige. Ikke alene fik et stadig større antal fattige hjælp, men understøttelserne synes generelt at være vokset, samtidig med at forsorgsmulighederne blev udvidet.

Udover direkte pengehjælp samt frit ophold til syge og gamle i fattighuset omfattede fattigforsorgen endvidere læge- og medicinhjælp.

Efter 1804 bekostede fattigvæsnet desuden pleje på det nyopførte sygehus. Foruden at bidrage til fattige børns undervisning tog det sig af forældreløse børn, som i enkelte tilfælde blev anbragt i fattighuset, men for det meste blev sat i privat pleje. I de år, toldkammerets friskole eksisterede, benyttede fattigvæsnet også i et vist omfang denne som plejemulighed. Hvert år delte det legatmidler ud til en del af byens enker og børn, ligesom det påtog sig udgifter til de fattiges begravelser. I henholdsvis 1738 og 1806 forsøgte fattigvæsnet endvidere at skabe beskæftigelse til de fattige ved at oprette spinderi i fattighuset.

I de 71 år, undersøgelsen dækker, gennemløb fattigvæsnet en økonomisk og forsorgsmæssig udvikling, som må betegnes som positiv. Især årene omkring 1780 synes at have markeret den foreløbige start til den forbedring af sorgen, der blev resultatet af fattigreformen i 1803.

I Helsingør medførte den nye lov derfor ikke samme radikale omlægning og fornyelse, som tilsyneladende blev tilfældet de fleste andre steder i Danmark.

Byens fattigvæsen synes i det store og hele at have levet op til fattigfor-

ordningens bestemmelser. Et indtryk der bliver bestyrket af, at de centrale myndigheder i forbindelse med »Irisdebatten« ikke fandt anledning til at foretage væsentlige forandringer i forvaltningen af byens forsorg.

Derimod kan det diskuteres, i hvor høj grad fattigvæsnet evnede at løse byens sociale problemer. Selv om dette spørgsmål vanskeligt lader sig besvare, viser distributionslisten fra 1804, at en del af de nye fattighjælpsmodtagere tidligere havde været henvist til at leve af tiggeri. Dette fortæller, at ikke alle gamle og syge fattige fik den hjælp, de ifølge 1708-forordningen rettelig burde have haft. Hvis dette sammenholdes med, at fattigvæsnet havde en udmærket økonomi længe før 1804, har der derfor ikke kun været tale om manglende evner, men også om manglende vilje til at påtage sig den lovpligtige forsorg. De offentlige uddelinger af brød og rug i årene 1771 og 72 viser endvidere, at behovet for offentlig hjælp, i det mindste temporært, oversteg fattigvæsnets formåen, og at byen i et sådant tilfælde måtte træde til for at afbøde den værste nød.

Nu var fattigvæsnet, som det ses, ikke alene om at tage sig af de sociale problemer. En del af sorgen blev varetaget af henholdsvis Almindelige hospital og toldkammerets fattigkasse. Da disse nærmest må betegnes som statsinstitutioner, da hovedparten af midlerne var statsindtægter, og derfor påtog sig forsorgsopgaver uden for byen, er deres nøjagtige betydning for Helsingør vanskelig at vurdere. Der er dog ingen tvivl om, at de begge i høj grad var med til at bære byens so-

cialle byrder, og at de i en vis udstrækning fungerede som alternativ offentlig forsorg. I hvor høj grad der var tale om direkte aflastning af fattigvæsnet, er svært at sige, eftersom der intet belæg er for, at samme fattigvæsen havde villet eller kunnet påtage sig større forsorgsbyrder, såfremt Almindelige hospital og toldkammerets fattigkasse ikke havde eksisteret. Det er dog nærliggende at antage, at en af årsagerne til, at fattigvæsnet kom til at fungere rimeligt godt, netop var tilstedeværelsen af disse to institutioner.

Som plejestiftelse for gamle og syge medvirkede hospitalet til at drage omsorg for en del af byens enker og ugifte kvinder. Kvinder som måske ellers ville have været henvist til fattighuset og dermed været med til at øge fattigvæsnets udgifter.

Toldkammerets sociale virksomhed i Helsingør var forbavsende omfattende. Gennem sin fattigkasses ret betydelige midler bidrog den ikke alene med kontanthjælp og pensioner til de fattige og mindrebemidlede, men den var samtidig med til at opretholde fattighuset, hospitalet, den offentlige undervisning og sundhedsvæsenet. I takt med sine stigende toldindtægter og på foranledning af en energisk og socialt engageret direktør påtog denne sig desuden en stor del af byens behov for børneforsorg ved at oprette sin Friskole for fattige og forældreløse børn. Samtidig forsøgte denne, tilsyneladende med lige så lidt held som fattigvæsnet og borgmester Wildes spinderi, at skabe beskæftigelse til de arbejdsledige fattige i Friskolens spinderi. Da disse spindrier sjældent fik nogen særlig lang levetid,

må deres sociale betydning anses for ret betydningsløs. Formentlig har hovedårsagen til, at byens spindrier aldrig rigtig blev nogen succes ligger i, at arbejdskraften var fagligt for dårlig og ustabil. Hvis det var tilfældet, kan den virkelige årsag meget vel have været, at den dårlige aflønning (som det var tilfældet i Wildes spinderi) har afholdt den dygtige og stabile arbejdskraft fra at søge til disse spindrier. For den utrænede arbejdskrafts vedkommende er det tænkeligt, at tiggeri eller offentlig forsorg i virkeligheden har været mere udbytterigt end spindearbejdet. Større held fik toldkammeret derimod med sit sygehus, der efter sundtoldens ophævelse blev overtaget af byen og drevet videre som kommunalt sygehus.

Denne vidt forgrenede forsorg, som toldkammeret drev gennem sin fattigkasse, berettiger næsten til at sige, at Helsingør havde både et lokalt og et statsdrevet offentligt fattigvæsen. P.g.a. præsternes deltagelse i begge forsorgsinstitutioners forvaltning er det endog nærliggende at forestille sig, at der har været tale om et vist samarbejde og en vis praktisk koordinering. Navnlig synes det at have været tilfældet i forbindelse med forældreløse børn.

I forbindelse med laugsforsorgen, hvis omfang og betydning dårligt lader sig belyse, synes der i en vis grad at have været tale om syge- og begravelseshjælp for medlemmerne. Kun i ét tilfælde har det været muligt at finde eksempler på forsorg, der omfattede efterladte enker. I det hele taget viser undersøgelsen, at behovet for enkehjælp har været stort, og at de vok-

sende bestræbelser på at skaffe enkerne fast økonomisk hjælp i overvejende grad synes at være kommet de lidt bedrestillede enker til gode.

Når der her til slut skal gives et sammenfattende indtryk af, hvem der fik del i byens forsorg, er det nødvendigt at være opmærksom på følgende forhold: For det første er de kilder, der er i stand til at belyse dette forhold, både kronologisk og oplysningsmæssigt, forskellige og kan derfor vanskeligt sammenholdes. Dernæst indeholder den enkelte kilde ofte et stort antal personer, hvis forhold er usikre eller slet ikke oplyst, hvilket medfører, at undersøgelsesresultaterne må tolkes med stor forsigtighed. Endelig er der så problemet med at adskille udenbys modtagere og lemmer fra henholdsvis toldkammerets fattigkasse og hospitalet. Disse arbejdsbetingelser har derfor medført, at det kun er muligt at sammenfatte de mest iøjnefaldende forhold og tendenser i forbindelse med forsorgsmodtagerne i Helsingør.

Fælles for fattighuset og Almindelige Hospital var, at de i overvejende grad tog sig af enlige kvinder, som på grund af helbred og alder ikke var i stand til at klare sig selv. I det hele taget synes alderdom og dårligt helbred at have været betingelsen for at blive optaget i disse institutioner. Hvor Almindelig hospital tog sig af de fattige og mindrebemidlede inden for borger- og embedsstanden, tog fattighuset sig af samfundets lavest placerede, som var de ufaglærte, tjenestefolk og soldater. Vi ved det ikke med sikkerhed, for det er karakteristisk for de benyttede kilder, at fattighusets lemmer optræder temmelig anonymt eller

slet ikke er medtaget.

I modsætning til hospitalet optog fattighuset mindreårige børn, der dog som regel boede der sammen med forældre eller pårørende. Det ser ikke ud til, at fattighuset i almindelighed blev anvendt som opholdssted for forældrelose børn.

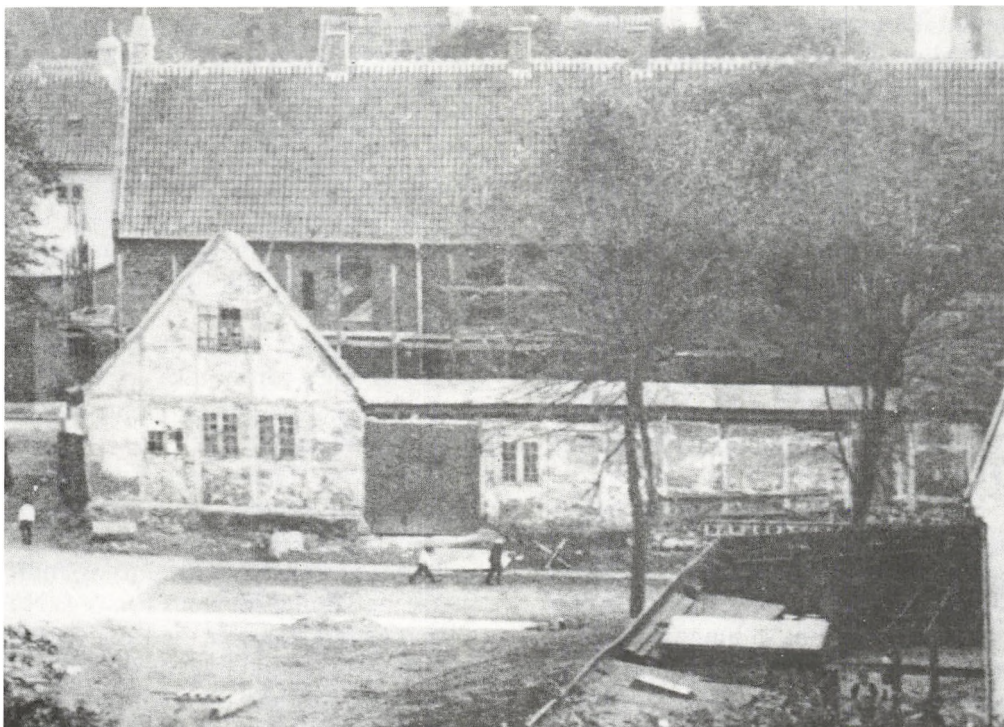
Går man derefter over til at se på, hvem der i øvrigt fik hjælp uden for institutionerne, synes der at tegne sig det samme mønster både for fattigvæsnet og for toldkammeret, nemlig at kvinderne var langt i overtal, og at de fleste synes at have været enlige. For fattigvæsnets vedkommende synes det at have været alderdom og dårligt helbred eller sygdom og små børn, der har givet adgang til offentlig forsorg.

I fattigvæsnets distributionsliste fra 1804 optræder for første gang en næsten ligelig fordeling af mænd og kvinder samt en aldersmæssig udjævning, hvilket kunne tyde på, at fattiginspektionen som følge af den nye fattiglov var mere villig end før til at påtage sig forsorg for mænd og de yngre aldersklasser.

Det tætteste man kan komme på en vurdering af de erhvervs-mæssige forhold er, at de fattige hyppigt var - eller var knyttet til - ufaglærte, håndværkere og soldater. Soldaterhvervet synes især at optræde i toldkammerets uddelingslister. De enlige kvinder ernærede sig ofte ved at spinde eller sy og strikke.

Lige så svært det er at angive de sociale forhold, lige så vanskeligt er det at angive, hvor mange der levede helt eller delvis af forsorg.

En af vanskelighederne ligger i, at

mange af hospitalets og fattighusets lemmer blev støttet både af den institution, de opholdt sig i og af toldkammeret, hvilket giver en begrundet mistanke om, at mange forsorgsmæssigt kunne høre til flere steder på en gang. I virkeligheden ved man heller ikke, om f.eks. fattigvæsnets legatmidler blev givet til fattige, der også modtog hjælp af fattigvæsnets almindelige kasse eller af toldkammerets. Der er således mange muligheder for, at en forsøgsvis optælling vil komme til at indeholde de samme personer flere gange, hvilket gør, at forsøget vil være omsonst. Af samme årsag vil en diskussion om, hvorvidt understøttelserne var til at leve af, være lige så frugtesløs. Det nærmeste man kan

I 1700-årene - og frem til begyndelsen af dette århundrede - bestod fattighuset af det oprindelige Karmeliterhus samt en tolænget bindingsværksbygning, der her ses under nedrivningen i 1907. I 1700-årene blev samme bindingsværkslænger lejet ud til lagerplads og værksteder for byens næringsdrivende.

komme er at forestille sig følgende opstillede eksempel: Hvis en fattig alene havde sin ugentlige undersøttelse på 2 mk. fra fattigvæsnet (hvilket var et ret almindeligt understøttelsesbeløb under fattigvæsnet) ville det svare til 17 rdl. 2 mk. om året. Hvis dette beløb sammenholdes med, at tre gange så meget, nemlig toldkammerets fattigkasse betalte en jordemoder 60 rdl. om året i løn, har den fattige i virkelig-

heden ikke kunnet leve af sin fattighjælp alene og slet ikke, hvis der også har været tale om en ægtefælle eller børn. Det vil samtidig sige, at supplerende pengehjælp, der for toldkammerets vedkommende ofte lå på et par rdl. om året, har været hårdt tiltrængt. I samme forbindelse skal nævnes, at fattigvæsnets forhøjelser af fattighjælp i slutningen af perioden skal ses på baggrund af stigende fødevarer- og brændselspriser, hvilket vil sige, at den reelle forbedring i virkeligheden var mindre, end man umiddelbart skulle tro.

Skal man forsøge at sammeholde udviklingslinierne i for sorgen med byens almindelige økonomiske og sociale udvikling i samme periode, var der i høj grad tale om sammenfald. Den stigende velstand i forbindelse med sundtolden og gunstige handelsvilkår, navnlig efter 1770, fik en klart afsmitende effekt på for sorsområdet.

Økonomisk set var der tale om en direkte sammenhæng mellem skibsfartens størrelse og toldkammerets fattigkasseindtægter. I takt med de øgede indtægter udvidede toldkammeret sine for sorsområder både i form af nye institutioner og ved at udvide fattighjælpen og pensionerne. Selv om de årlige uddelingers betydning for selve byen er svær at måle, er det dog nærliggende at antage, at de hvert år kom en stor del af dennes fattige og mindrebemidlede til gode.

Fattigvæsnets stigende indtægter kan ikke siges at være direkte afledt af sundtolden, men den voksende velstand medførte bl.a. betydelige gaver og legater. Samtidig skabte den livligere økonomiske aktivitet et vok-

sende behov for jord og kapital, hvilket gav fattigvæsnets udmærkede muligheder for at anbringe sin formue og for at bortforpagte sin jord til en høj leje. Fattigvæsnets bratte indkomstforøgelse i 1804 kan dog dårligt tillægges den almindelige økonomiske udvikling, men må først og fremmest ses som en følge af den nye fattiglovgivning.

Almindelige hospitals økonomi blev ligeledes forbedret ved store legattildelinger og gode muligheder for kapitalanbringelse.

Man kan derfor med rimelighed sige, at Helsingørs økonomiske opblomstring i sidste halvdel af det 18. århundrede fik både direkte og indirekte betydning for dens for sorg. Nu skal man nok passe på med at give den økonomiske udvikling hele æren af for sorgens tilstand og udvikling. Den omstændighed, at de centrale myndigheders tilsyn og kontrol med de lokale forvaltninger blev mere effektiv i den samme periode samt det, at Helsingør lå tæt på Hovedstaden og derfor geografisk var nem at føre tilsyn med, har formodentlig også været med til, at dens offentlige for sorg blev så stabil og udbygget, som tilfældet var.

Det andet punkt, hvor der ser ud til at have været et sammenfald, var forholdet mellem befolkningsudvikling og sociale problemer. I den undersøgte periode voksede Helsingørs befolkning til det dobbelte, hovedsagelig som følge af tilvandring. Selv om byen var i kraftig økonomisk udvikling og dermed gav plads for mange nye arbejdspladser og indtjeningsmuligheder, er det alligevel langt fra sikkert, at alle de mange nye tilflyttere

har kunnet finde varig beskæftigelse. Fattigvæsnets uddelingsliste fra 1804 viser f. eks., at 50 ud af 67 fattighjælpsmodtagere var tilflyttere.

Behovet for plads i fattighuset voksede samtidig med, at toldkammeret uddelte penge til et stigende antal fattige. Disse forhold peger i retning af, at de fattiges antal steg i takt med befolkningsudviklingen, og dermed steg også behovet for at udbygge byens forsorg.

Afslutningsvis kan det siges, at Helsingør blandt andet i egenskab af opkrævningssted for Øresundstolden fik en offentlig forsorg, som i årene 1737 til 1803 formentlig var en del mere udbygget, end tilfældet var i de fleste andre danske købstæder i samme periode.

Undersøgelsens formål og metode

I forbindelse med den stigende interesse for ældre dansk socialhistorie vil det være naturligt at rejse spørgsmålet om, *hvorledes samfundets svageste gruppe - de fattige og hjælpeløse - levede og navnlig overlevede i ældre tider. Hvor gik de hen og fik hjælp, når de blev gamle, var forældrelose, syge eller på anden måde blev bragt i en situation, der krævede andres indgriben?*

Vi ved, at centralmagten fra begyndelsen af det 18. århundrede, med mere eller mindre held, forsøgte at organisere en offentligt administreret fattigforsorg, og at der, sideløbende med denne, eksisterede visse mere uformelle og private forsorgsmuligheder, hvis forhold og sociale betydning aldrig har været nærmere undersøgt - endsige forsøgt sat i relation til den officielle lovbefalede fattigforsorg.

Nærværende speciale er således et forsøg på at belyse et forsømt område inden for dansk forsorgshistorie, nemlig offentlig og privat købstadsforsorg, som den kom til udtryk i Helsingør i årenbe 1737-1808.

Ideen med undersøgelsen har været at belyse og vurdere de forsorgsmuligheder, en stor køb-

stad som Helsingør kunne tilbyde sine fattige og hjælpeløse indbyggere ud fra følgende spørgsmål: Hvordan var byens - henholdsvis offentlige og private - forsorg indrettet og administreret? Hvorfra stammede midlerne? Hvilke former for hjælp kunne tilbydes? Hvem og hvor mange blev hjulpet? Hvordan udviklede den sig på baggrund af periodens fattiglovgivning?

Hovedvægten af undersøgelsen er således lagt på de sociale og økonomiske forhold med fattighjælpsmodtageren i centrum, hvorimod de administrative og politiske aspekter kun er medtaget i det omfang, det er nødvendigt for den almindelige forståelse af byens forsorg.

Når Helsingør er valgt som sted for undersøgelsen, er det, dels fordi købstadsforsorg næsten ikke er undersøgt, dels fordi byen op gennem det 18. århundrede gennemløb en spændende økonomisk og befolkningsmæssig udvikling, der kunne være interessant at følge ud fra en forsorgsmæssig synsvinkel. Dertil kommer en gunstig kildemæssig situation, hvor byens arkiv af landsarkivar Harald Jørgensen bliver betegnet om »fyldigt og alsidigt« for et købstadsarkiv.

Oprindeligt var det tanken at starte undersøgelsen fra 1708, hvor det for første gang blev påbudt at organisere et offentligt fattigvæsen. Af mangel på nødvendige kilder til fattigvæsnets forhold i årene 1708 til 1737 er det imidlertid først muligt at begynde undersøgelsen af byens forsorg i 1737.

Når undersøgelsen slutter nogle år ind i det nye århundrede, skyldes det ønsket om at se, hvorledes det offentlige fattigvæsen i byen kom til at virke de første år efter den nye fattigreform af 1803.

Til slut skal der kort redegøres for begreberne fattige/fattigdom og privat/offentlig forsorg.

I de fleste socialundersøgelser gøres der et mere eller mindre helhjertet forsøg på at definere begreber som »fattigdom« og »de fattige«. Fælles for disse anstrengelser er en erkendt usikkerhed overfor, hvem man, i et givent samfund og på en given tid, med rimelighed kan lægge ind under disse begreber, hvilket umuliggør en entydig og præcis definition. Fattigdomsbegrebet vil altid være en relativ størrelse, der afhænger af tid, sted, forudsætning og navnlig synsvinkel. Så når udtryk som »de fattige« eller andre beslægtede ord forekommer i selve un-

dersøgelsen, står de alene for de personer eller familier, som det omgivende samfund i hvert enkelt tilfælde har anset for værdige til at modtage en eller anden form for støtte.

Når der indledningsvis tales om henholdsvis offentlig og privat forsorg som to skarpt adskilte forsorgsformer, er det lidt af en tilsnigelse. I virkeligheden var der tale om fire former for forsorg i perioden. Der var først og fremmest det lovbefalede offentlige fattigvæsen, hvis administration, midler og opgaver var angivet i den eksisterende fattiglovgivning. Dernæst fandtes der en række institutioner og hjælpeforanstaltninger, hvor det offentlige i større eller mindre grad var økonomisk og administrativt involveret.

Man kan i mangel af bedre og mere præcise udtryk kalde den for en form for »halvofficiel forsorg« eller for »statsstøttet forsorg«.

I alt fald er det vigtigt at gøre sig klart, at denne del af forsorgen hverken hørte under det offentlige fattigvæsen eller kunne betegnes som en privatorganiseret fattighjælp.

Den tredje form for forsorg var den private forsorg, som var karakteristisk ved, at midler, administration og opgaver var underdraget myndighedernes deltagelse og kontrol, men som alligevel har haft en så formel karakter, at den har efterladt sig kilder i eftertiden.

Dette gælder derimod ikke den fjerde og sidste, nemlig den helt uformelle private forsorg, der omfatter hjælp fra naboer, familie, arbejdsgiver samt almindelig veldædighed og tiggeralmisser. En hjælp der, netop p.g.a. sin uformelle karakter, ikke har efterladt sig noget egentligt kildemateriale, men kun få og spredte oplysninger, der peger i retning af dens eksistens og derfor unddrager sig en nærmere undersøgelse, hvorfor den kun berøres i undersøgelsen i de få tilfælde, hvor den har sat sit spor i de anvendte kilder.

Forskningsoversigt

Dansk forsorgshistorie i det 18. århundrede er et emne, der kun i ringe grad er blevet undersøgt, og hvad angår købstadsforsorg, står vi så godt som på bar bund.

Generelt for disse få undersøgelser er, at det er de administrative og lovgivningsmæssige forhold inden for det offentlige fattigvæsen, der har været behandlet, hvorimod de mere økonomiske og sociale sider af denne forsorg kun har

været undersøgt ret overfladisk. Den del af tildens forsorg, som lå uden for det offentlige fattigvæsen, har indtil i dag aldrig været underkastet en reel undersøgelse eller forsøgt sat i relation til det offentlige fattigvæsen.

Således er det indledende kapitel til Harald Jørgensens »Studier over det offentlige fattigvæsens historiske udvikling i Danmark i det 19. århundrede« fra 1940 stadigvæk det grundlæggende værk til dansk fattigforsorg i det 18. århundrede. Hovedresultaterne af hans undersøgelse går ud på, at det offentlige fattigvæsen almindeligvis først kom til at fungere i begyndelsen af 1730'erne. Endvidere at fattigvæsenet i resten af århundredet sjældent var i stand til at leve op til 1708-forordningens intentioner og påbud. Ja, mange steder brød det endog helt sammen for først at genopstå efter den nye fattiglov i 1803.

Som årsag til det mere eller mindre mislykkede forsøg på at etablere en offentlig forsorg anføres den almindelige uvilje mod at betale fattigskat (som var grundlaget for fattigvæsenets indtægter) samt de centrale og lokale myndigheders manglende evne og vilje til at håndhæve fattiglovgivningens påbud.

Man skal hertil lige være opmærksom på, at Harald Jørgensen bl.a. bygger sine antagelser på stikprøveundersøgelser fra en række sjællandske landsogne, hvorimod der ikke er foretaget nogen købstadsundersøgelser af periodens fattigvæsen, hvilket medfører, at hans resultater ikke nødvendigvis har helt samme gyldighed for købstæderne som for landdistrikterne.

I »Dansk socialhistorie, bd. 4« redegør Hans Chr. Johansen ganske kort for 1700-tallets fattiglove og administration. Derudover kommer han i afsnittet om »Gruppedannelse i samfundet« ind på, hvor mange der skønnedes at have været fattige, hvor mange der fik offentlig hjælp, og hvor meget disse kan have fået i offentlig fattighjælp. Som kilde til dette skøn benyttes »Indberetninger om fattigvæsenets tilstand i købstæderne og på landet i kongeriget Danmark 1786/87«. På grundlag af dette på flere punkter usikre kildemateriale vurderer Hans Chr. Johansen, at det faktiske antal fattige i perioden må have været højere, end kilden angiver (38.000), bl.a. fordi fattige på engangshjælp eller midlertidig hjælp sandsynligvis ikke er medtaget samt, at de, der fik fattighjælp

(15.000), højst kan have fået ca. 4 rdl. om året svarende til 2 á 3 ugers håndværkerløn i samtiden.

Om købstædernes offentlige fattigforsorg i 1700-tallet foreligger der indtil videre kun én undersøgelse nemlig Lars N. Henningsens »Fattigvæsnet i de sønderjyske købstæder 1736-1844«, hvor det især er forholdene i Haderslev, Åbenrå, Sønderborg og Tønder, der har været behandlet.

Lars N. Henningsens undersøgelse er foretaget ud fra en administrativ og politisk synsvinkel med det formål at foretage en sammenligning af udviklingen inden for forskellige købstæders fattigvæsen og holdningen til de fattige. Derimod er den private forsorg og de mere socialhistoriske aspekter kun overfladisk behandlet.

Resultaterne af undersøgelsen for årene 1736-1814 går i hovedtræk ud på, at der alle steder i Sønderjylland blev oprettet offentligt - omend primitivt - fattigvæsen med store lokale forskelle i opbygning og forvaltning, som bl.a. skyldtes et udstrakt selvstyre¹⁸⁶. Fælles for de sønderjyske købstæders fattigvæsen var, at disse blev bestyret af magistrat og gejstlighed uden borgernes indblanding. Fattighjælpsmodtagerne blev ikke underlagt nærmere kontrol eller samlet i institutioner. Fattigvæsnets hovedindtægt var den mere eller mindre tvungne fattigskat, som indbyggerne på alle måder søgte at undgå.

Fattighjælpen, der blev givet som ugentlige pengebeløb, var langt fra tilstrækkelig til at underholde den fattige endsiges til at forhindre det almindelige tiggeri, og forsøg på at tvinge de fattige til spindearbejde mislykkedes.

Som følge af voksende sociale problemer og nye holdninger til de fattige undergik fattigforsorgen en forandring efter 1780, der i praksis resulterede i lokale pengeindsamlinger, en mere effektiv hjælp og nye bestræbelser på at skaffe de fattige arbejde.

En væsentlig mangel ved undersøgelsen - navnlig set ud fra dette speciales synsvinkel - er manglen på præcise talangivelser. Når der således anføres, at ugepengene var utilstrækkelige, men at de dog voksede i periodens slutning, kan det virke som lidt af et postulat, når der ingen taleksempler gives. På samme måde kan det være vanskeligt at vurdere fattigvæsnets økonomiske forhold, når der ikke gøres forsøg på at

sætte nogle tal på indtægter og udgifter. Iøvrigt viser en gennemgang af det benyttede kildemateriale, at det må have været muligt.

Bemærkning til litteratur og kilder

Litteratur

Omend Helsingørs forsorg ikke tidligere har været genstand for en nærmere selvstændig undersøgelse, er det ikke ensbetydende med, at byens forhold i perioden - herunder også dens forsorg - aldrig har været behandlet før.

Således har Laurits Pedersen beskrevet byens historie i et stort tobindsværk, »Helsingør i sundtoldstiden 1426-1857« fra 1926. I lighed med de fleste andre lidt ældre købstadshistorier er det ikke netop de socialøkonomiske forhold, forfatteren lægger mest vægt på, men derimod mere byens rolle som farverig søfarts- og handelsby. I gennemgangen af Helsingørs historiske udvikling redegøres der dog lejlighedsvis for de forskellige forsorgsinstitutioner med oplysninger om de vigtigste data og forhold, samt hvilke socialøkonomiske problemer byen måtte slås med i de forskellige perioder.

På grund af Laurits Pedersen død udkom det planlagte tillægsbind med noter, litteratur og kilder aldrig, hvilket har forhindret dets umiddelbare anvendelse som bibliografi til periodens forsorgshistorie.

Udover det generelle værk om byens historie eksisterer der to, ligeledes ældre monografier med direkte interesse for dette speciales emne. Den ene er et jubilæumsskrift fra 1941, »Helsingør almindelige hospitals historie 1541-1941«, skrevet af sognepræst ved St. Maria kirke, Johs. Dalsager, hvori hospitalets administrative og økonomiske forhold og forandringer gennemgås med mange sidespring ud i de mere kuriøse sider og begivenheder af dets historie. Hospitalslemmernes forhold og hospitalets sociale rolle i byen får derimod ikke megen omtale i bogen.

Den anden monografi, der ligeledes er et jubilæumsskrift, er daværende leder af Handels- og Søfartsmuseet, Knud Klems, »Øresunds og Helsingørs sygehospital gennem 150 år« fra 1946, hvor bl.a. baggrunden for sygehusets oprettelse og toldkammerets rolle omtales. Desuden indeholder bogen en kort omtale af byens offentlige sygepleje i tiden før sygehusets oprettelse.

Til belysning af byens laugsforsorg er benyt-

tet henholdsvis »Det ærbare og velagtede snedkerlaug i den højt og vidtberømte sø-, køb- og handelsstad Helsingør 1581-1906« fra 1906 og »Håndværkerskikke i Helsingør lav« fra 1908 begge skrevet af Laurits Pedersen, hvori der bl.a. gives eksempler på hjælp til syge håndværkssvende.

Trykte kilder

En ikke uvæsentlig, men ofte overset, kilde til ældre dansk socialhistorie er den strøm af tidsskrifter og småtryk, som begyndte at udkomme i sidste halvdel af det 18. århundrede. Hovedformålet med disse tidsskrifter og småtryk var i begyndelsen ønsket om at udbrede den almindelige samfundsoplysning og om at virke moralsk dannende på læserne, men efterhånden antog indholdet en voksende samfundskritisk karakter og kunne i nogle tilfælde udvikle sig til forbitrede diskussioner og angreb, som det følgende vil vise.

Den såkaldte »Irisdebat« er netop et eksempel på, hvordan en sådan litterær strid kan bruges som kilde til Helsingørs offentlige forsorg i perioden. Striden opstod som følge af et indlæg i det københavnske tidsskrift Iris fra 1791, hvor den nyligt tiltrådte præst ved tyske kirke (St. Maria), pastor Sandal, i meget stærke vendinger kritiserede fattigvæsnets administration i Helsingør og forstanderens daglige forvaltning i særdeleshed. Kritikken og den efterfølgende debat var ikke begrænset til Iris alene, men bredte sig til andre tidsskrifter og selvstændige publikationer og sluttede først 3 år senere, i 1794, med forstanderens afgang og en mindre reorganisation af fattighusets indretning.

På grundlag af denne tidsskriftsdebat har det været muligt at danne sig et ganske godt indtryk af fattighusets indretning og administration samt af lemmernes daglige forhold i perioden. Derimod skal man være forsigtig med at benytte debattørernes vurderinger af byens forsorgspolitik og årsagerne til den almindelige sociale nød i Helsingør, da kritikken havde et klart politisk formål i retning af en grundlæggende forandring af byens forsorg, som det kun lykkedes at gennemføre i beskedent omfang.

En anden vigtig kilde til byens forsorg i perioden er Frd. Taarups indlæg i Helsingørvennen« fra 1818. I modsætning til »Irisdebatten« har dette intet politisk eller kritisk sigte, men er alene en redegørelse for, hvorledes byens for-

sorg, herunder især den der var støttet eller direkte underlagt toldkammeret, var indrettet i slutningen af perioden. Således er dette indlæg hovedkilden til Øresunds toldkammers friskole.

Den sidste trykte kilde til byens forsorg, som skal omtales, er »Indbydelseskraft til offentlige eksaminer i Helsingør højere realskole 1866-1877«, der bl.a. indeholder en kronologisk samling af historiske efterretninger om Helsingør i årene 1571-1793. Disse efterretninger, der bygger på byens rådstueprotokoller og kirkebøger, er samlet og udarbejdet af kaptajn Arnholz (f. 1787, d. 1836) og efter hans død overladt redaktør Lassen. Selvom »Bidrag til Helsingørs historie« er en blandet og ofte tilfældig samling af små og store begivenheder fra byens historie og ikke altid er præcis med dateringer og talstørrelser, har denne kilde dog været en brugbar nøgle til forståelse af flere af de utrykte kilder, der er benyttet i specialet.

Utrykte kilder

Da en væsentlig del af dette speciale er baseret på utrykte kilder, skal det bemærkes, at det bevarede kildemateriale ofte er kronologisk og emnemæssigt meget ujævnt fordelt, hvilket ikke alene har været styrende for undersøgelsens opbygning og afgrænsning, men også sat grænser for, hvor langt ned i de forskellige emner det har været muligt at trænge. Dette forhold har bl.a. medført, at det offentlige fattigvæsen har fået en mere fremtrædende plads i specialet, end det oprindeligt var planlagt.

Kildemateriale i Landsarkivet

Fattigvæsnets arkiv

Hovedkilden til det offentlige fattigvæsen i Helsingør er fattigvæsnets regnskabsprotokoller 1737 til 1808, der indeholder samtlige årsregnskaber i perioden, hvor de årlige udgifter og indtægter er opført og udspecificeret punkt for punkt med periodiske oplysninger om antal undersøgte og i flere tilfælde med angivelse af, hvorfor understøttelsen blev givet og til hvem. Desuden indeholder regnskabsprotokollerne jævnlige fortegnelse over fattighusets inventar. Det har således været muligt ud fra regnskabsprotokollerne ikke alene at følge fattigvæsnets økonomiske udvikling år for år, men også at få et nærmere indblik i, hvem og hvor mange der nød fattighjælp i Helsingør i den undersøgte pe-

riode. Således er regnskabsprotokollerne den eneste kilde, der indeholder oplysninger om fattige, der fik midlertidig understøttelse eller engangshjælp af fattigvæsnet.

Til belysning af de fattige, der var fast understøttet af fattigvæsnet, er benyttet fattigvæsnets distributionslister 1737-1790, der også indeholder lister over uddeling af brød og rug i 1771/72. Desværre går distributionslisterne over fast understøttelse ikke længere end til 1762. Den eneste kilde til de fattigunderstøttede efter 1762 - udover hvad årsregnskaberne kan oplyse - er en distributionsliste fra 1804 over fattige i St. Olai sogn, der søgte fattighjælp samme år¹⁸⁷.

I modsætning til distributionslisterne indeholder 1804-listen både oplysninger om fast understøttelse, midlertidig støtte og engangshjælp til St. Olai sogns fattige. Det er derfor ikke muligt at foretage en umiddelbar sammenligning af fattighjælpsmodtagene fra henholdsvis 1737/62 og 1804. I årene 1762 til 1804 eksisterede der slet ingen samlede oplysninger om, hvem og hvor mange der blev underholdt af fattigvæsnets midler.

Folketællingerne 1753-1801

Som et af de få steder i landet foretog Helsingør regelmæssige folketællinger allerede fra 1753. De fleste af disse optællingslister herfra er bevaret. På grundlag af disse lister har det været muligt at trække forskellige oplysninger ud om beboerne i henholdsvis fattighuset, Almindelige hospital og Toldkammerets friskole for fattige børn fra årene 1753, 1762, 1765, 1787 og 1801¹⁸⁸. Da de forskellige folketællinger indeholder uensartede oplysninger om de tre institutioners beboere, vil der i det følgende blive redegjort for, hvilke oplysninger den enkelte folketælling indeholder:

Folketælling 1753: Kun oplysning om det samlede antal lemmer og disses køn i fattighuset og Almindelige hospital.

Folketælling 1762: Kun oplysning om samlede antal lemmer i de to institutioner.

Folketælling 1765: Kun oplysning om antal lemmer i Almindelige hospital.

Folketælling 1787: Alle lemmer i fattighuset og hospitalet opført med navn, alder og familieforhold. Friskolens elever opført med antal og alder.

Folketælling 1801: Friskolen nedlagt - ellers identisk med 1787-tællingen.

I forbindelse med omtalen af Landsarkivets kildemateriale skal sluttelig bemærkes, at kilderne til skoleforhold, spinderier og laugsforsorg er meget få, og at disse emner derfor ikke har kunnet undersøges tilfredsstillende. Desuden skal det anføres, at kildemateriale fra Almindelige hospitals arkiv ikke er benyttet, da arkivet kun indeholder ganske få oplysninger af interesse for denne undersøgelse. Arkivmaterialet fra perioden består af spredte kvartalsregnskaber samt nogle få lister over udbetalte ugepenge uden nærmere oplysning om modtagerne. Spørgsmål som lemmernes antal, sociale baggrund eller tidligere opholdssted er arkivet ikke i stand til at oplyse, og det har derfor været nødvendigt at søge disse oplysninger andet steds, f.eks. i folketællingerne.

Utrykte kilder i Rigsarkivet

Den vigtigste kilde til Øresundstoldens rolle og betydning som social hjælpeorganisation i Helsingør er »Øresunds og Helsingørs fattigkasse-regnskab 1728-1840«, der dels består af løbende årsregnskaber (1738-1810) over fattigkassens indtægter og udgifter, dels af diverse distributionslister (1757-1810) over udbetalte årlige pengebeløb til personer i og uden for Helsingør med angivelse af modtagerens navn og lejlighedsvis oplysninger om erhverv, bopæl o. lign.

Under arbejdet med gennemgangen af arkivmaterialet viste det sig, at en hel del af Helsingørs fattighjælpsmodtagere bestod af kvinder, der var opført som enker. Da materialet sjældent indeholder yderligere oplysninger om disse enker, som tilsyneladende udgjorde en særlig social udsat gruppe, var det nødvendigt at søge til andre og mere traditionelle kilder for at finde ud af, hvilke omstændigheder der gemte sig bag enkebetegnelsen.

En brugbar kilde hertil er de såkaldte Oeder-ske indberetninger fra 1771. Indberetningerne, der består af lister over købstædernes ægtepar, enkemænd og enker, indeholder oplysninger om de pågældende enkers navn, alder, afdøde mands næring, enkens nuværende erhverv eller underhold, antal ægteskaber, enkestandens varighed og antallet af uforsørgede børn ved sidste ægtefælles død.

Det vil sige, at indberetningerne ikke alene er i stand til at give en mængde sociale oplysninger, som det traditionelle arkivmateriale ikke medtager, men det giver også lejlighed til at un-

dersøge mulighederne for privat hjælp.

Som afsluttende bemærkning til det anvendte kildemateriale skal tilføjes, at udeladelse af yderligere kildemateriale (Centraladministrationsens, gejstlighedens og stiftøvrighedens arkiver) dels skyldes specialets særlige vægt på de fattige, dels at de plads- og arbejdsrammer ville blive overskredet.

Kort rids over købstædernes fattiglovgivning 1708-1808

Før 1708 var samfundets fattige og nødlidende stort set henvist til at bjærge sig ved tiggeri, som var en legal forsorgsmulighed med rødder helt tilbage i middelalderen.

Udover disse private og vilkårlige almisser, som blev givet til de fattige af kristen barmhjerlighed, fandtes der enkelte steder forsorgsinstitutioner, i form af fattighuse og hospitaler for gamle og syge, hvis midler stammede fra private gaver/legater eller kongeligt forordnede indtægter. Da disse forsorgsinstitutioner imidlertid langt fra var tilstrækkelige til at dække behovet, var datidens fattige for det meste henvist til at bjærge livet ved betleri. Fra slutningen af det 16. århundrede strammede myndighederne imidlertid reglerne for tiggeri, hvorefter alle, der ønskede at tigge, skulle være i besiddelse af tiggertegn, der alene gav dem lov til at tigge indenfor deres eget sogn eller by, for på den måde at begrænse problemet med de mange omvandrede tiggerskarer.

Forordningen af 24. september 1708

Da de sociale problemer åbenbart voksede, og befolkningen i stigende grad klagede over at blive besværet af tiggeri, udstedtes der i 1708 en kongelig forordning, hvori omsorgen for de fattige for første gang blev anerkendt som en samfundspligt, og som indeholdt et helt nyt forsorgsprincip.

Med forordningen om betlere i »Danmark såvel på landet, som i købstæderne, København undtagen« af 24. september 1708¹⁸⁹, blev tiggeri herefter forbudt, og alle købstæder og sogne skulle herefter sørge for deres egne fattige.

Om købstædernes fremtidige fattigforsorg indeholdt forordningen følgende bestemmelser:

Fattigvæsenet skulle bestyres af en fattiginpektør bestående af byens magistrat (eller byfoged), sognepræsten og to eller flere »gode borgere« under tilsyn af stiftøvrigheden. Den

øverste myndighed havde en til formålet oprettet fattigdirektion i København.

Midlerne til den nye fattigforsørgelse skulle komme dels fra frivillige bidrag fra byens indbyggere dels fra en 1%-afgift af alle kongeligt ansatte civile og gejstlige embedsmænds årsløn. Derudover skulle fattigvæsenet tillægges indsamlede penge fra opsatte fattigbøsser og bidrag skænket ved bryllupper og barsler, ligesom afdøde fattiglemmers ejendele tilfaldt fattigkassen.

Udover at fremmede tiggere og arbejdsduelige, der søgte fattighjælp, skulle sendes til henholdsvis tvangsarbejde i København eller henvises til nærmeste manufaktur, indeholdt købstadsforordningen ingen nærmere angivelse af, hvem fattigvæsenet havde forsørgelsespligt over for, eller hvilken hjælp der skulle ydes¹⁹⁰.

Tilsyneladende var det vanskeligt at få gennemført den nye fattigforsorg, for i 1734 udstedtes et nyt reskript vedrørende fattigvæsenet¹⁹¹. Heri blev ikke alene 1708-forordningens påbud indskærpet, man gav samtidig de lokale myndigheder tilladelse til at ansætte byens indbyggere til en fast årlig fattigskat, ligesom de fik ret til at foretage udpantning hos de uvillige.

Heller ikke det syntes at have været tilstrækkeligt, for i 1739 udsendtes endnu et reskript, hvori det meddeltes, at alle restancebeløb vedrørende fattigskat skulle eftergives, såfremt man tegnede sig for et vist fast beløb¹⁹².

Noget kunne tyde på, at i alt fald købstæderne fik etableret en mere eller mindre velfungerende fattigforsorg, eftersom de senere indskærper vedrørende fattigvæsenets forhold tog sigte på landdistrikterne. Derimod har man ikke været i stand til at forhindre problemet med det meget tiggeri i byerne, hvilket de mange forbud og straffeforanstraltninger vedr. betleri udsendt af centraladministrationen i resten af århundredet vidner om.

Fattigreglementet af 5. juli 1803

I erkendelse af at fattiglovgivningen langt fra havde været i stand til at skabe en tilfredsstillende fattigforsorg (kombineret med forbedrede økonomiske forhold og administrationsapparat, nye holdninger og måske større sociale problemer) nedsattes i 1787 en kommission, hvis opgave det blev at undersøge det offentlige fattigvæsenes tilstand samt give forslag til en revision af den eksisterende fattiglovgivning¹⁹³.

Efter 16 års forberedende arbejde udkom endelig en ny fattiglov 5. juli 1803 under navn af »Reglement for fattigvæsnets provisoriske indretning og bestyrelse i Danmark i købstæderne og på landet¹⁹⁴.

Om købstædernes offentlige fattigvæsen bestemte den nye lov følgende: Fattigvæsnets bestyrelse fortsatte uændret bortset fra, at fattiginspektionen skiftede navn til fattigkommissionen.

Fattigvæsnets indtægter skulle forbedres ved, at den årlige fattigskat ikke alene blev tvungen (hvad den strengt taget havde været siden 1734), men også som noget helt nyt ansat efter fattigvæsnets behov. Derudover blev fattigkasserne tillagt visse restbøder samt ¼% i afgift fra vare- og løsøreauktioner. Den nye lov kom desuden til at indeholde mere præcise bestemmelser vedrørende forsørgelsessted, hvem der skulle anses som værdigt trængende, samt hvilke former for hjælp der skulle ydes.

Som værdige til at nyde fattighjælp skulle de være, »der ei ved egne kræfter, på lovlig måde, kunne erhverve sig nødtørftig underholdning, og således uden andres hjælp, enten ganske, eller for en del mindre saven den føde, klæder, husly, varme og pleje i sygdomstilfælde, som er dem uundværlig til at vedligeholde liv og helbred«. Dertil krævedes, at den fattige enten var født og opdraget eller havde haft ophold i byen i mindst 3 år, dog således at tilflyttere, der havde boet mindre end 3 år på stedet, i visse tilfælde skulle antages til forsørgelse.

De fattige, der opfyldte ovenstående betingelser, skulle herefter inddeles i klasser med tilhørende nærmere angivet hjælp. Til 1. klasse hørte de, som på grund af alder eller helbred var ganske ude af stand til at klare sig selv. Disse skulle nyde fuld forsørgelse af fattigvæsenet. Til 2. klasse hørte forældreløse børn eller børn, hvis forældre af en eller anden grund var ude af stand til selv at opdrage dem. Til 3. klasse hørte de, som på grund af »helbred, mange børn, alder eller anden lovlig årsag ikke var i stand til selv at skaffe sig det nødvendige til livets ophold«. Disse skulle fattigvæsenet yde hjælp (i penge eller naturalier) eller anvise arbejde for derved at sikre dem tilstrækkeligt underhold, så de ikke gav sig til at tigge.

Selv om den nye fattiglov ikke kom til at indeholde nye ledende forsørgsprincipper og i mangt og meget medtog forhold og regler, som

allerede havde været praksis i flere år, ville det være forkert at sige, at den kun blev en gentagelse af den forudgående periodes fattiglovgivning.

Den nye lov var i modsætning til 1708-forordningen langt fastere opbygget med klarere og mere præcise regler og var derfor nemmere at forvalte for de lokale myndigheder. Den vigtigste fornyelse med den største praktiske virkning var den tvungne fattigskat, der nu for første gang blev indrettet efter fattigvæsnets behov i modsætning til tidligere, hvor det var fattigvæsenet, der måtte rette sine udgifter efter de mere eller mindre tvungne og tilfældige bidrag til de fattiges forsørgelse.

Helsingørs sociale og økonomiske udvikling i perioden

Som baggrund for undersøgelsen af Helsingørs forsorg skal her kort gennemgås hovedtrækene i byens sociale og økonomiske udvikling i perioden samt kommenteres nogle særlige forhold vedrørende byen.

Helsingør omkring 1737

Som alle andre byer i kongeriget led Helsingør i 1737 stadig under eftervirkningerne efter Den store nordiske krig, pesten og almindelig økonomisk afmatning.

Selv om byen på den tid var kongerigets fjerdestørste købstad, kun overgået af Ålborg, Odense og Århus¹⁹⁵, beskrives den i en af magistratsindberetning til stiftamtmanden i 1735 som en småkårsby uden drift og fremadstræben med ringe handel og søfart samt håndværkerlaug, der var fattige som følge af, at fuskere og efterliggende soldater gik dem i næringen. Af fabrikker fandtes der kun ét garveri, én tobaksfabrik og to privilegerede farvere¹⁹⁶.

Selv om magistraten kan have haft økonomisk eller politisk interesse i at overdrive elendighederne, er der nok ingen tvivl om, at den før så livlige søfartsby i første halvdel af 1700-tallet var præget af økonomisk og befolkningsmæssig tilbagegang.

Særlige forhold vedrørende Helsingør:

Sundtold - garnisonen - bondehandel

Som bekendt var Helsingør hjemsted for den daværende opkrævning af Øresundstold - et forhold der på alle måder greb ind i byens liv, og

som ikke mindst var styrende for dens indtægter og erhvervsstruktur.

Den lange fredsperiode og en dygtigt ført dansk neutralitets- og handelspolitik i de sidste tre årtier af århundredet bevirkede, at en større og større strøm af fremmede handelsskibe passerede Helsingør, hvor de ikke alene betalte told, men også benyttede lejligheden til at afsætte og købe varer.

Denne effekt af Øresundstolden skabte grundlag for en blomstrende handel i byen, der foruden at komme byens indbyggere tilgode også tiltrak mange fremmede konsulter, håndlshuse og håndværkere, således at Helsingør i slutningen af den behandlede periode ikke længere kunne kaldes en småkårsby i tilbagegang, men nu fremstod som en driftig og velhavende søfartsby. Da skibsfarten var og blev hovedkilden til byens indtægt, er antallet af forbi-passerende skibe i perioden et udmærket udtryk for den økonomiske udvikling, som fandt sted i Helsingør.

Indtil 1750 passerede mellem 4.000 og 5.000 skibe årligt Helsingør. I 1787 var tallet 8.847, og i 1802 nåede det helt op på 12.164 skibe, hvilket svarer til næsten en tredobling på 50 år.

Foruden at være toldby var Helsingør tillige garnisonsby, hvilket medførte både direkte og indirekte udgifter for byen. De direkte udgifter bestod bl.a. i, at de skiftende regiments underofficerer og soldater skulle have frit kvarter samt lys og varme hos byens borgere, en udgift der i 1759 kostede byen ialt 5.000 rdl.¹⁹⁷

Nøjagtigt hvor mange det årligt drejede sig om, er vanskeligt at sige, det kan blot nævnes, at mindst 428 mand var indkvarteret privat i 1780¹⁹⁸. Indirekte medførte garnisonen økonomiske såvel som erhvervsmæssige problemer. En del af mandskabet medbragte eller anskaffede sig nemlig familie, og da underofficerers og soldaters lønninger dårlig nok rakte til dem selv, var sådanne familier tvunget til at skaffe sig yderligere indtægter bl.a. ved at gå de næringsdrivende i bedene¹⁹⁹.

Derudover var det problemet med, hvem der havde det økonomiske ansvar for aftakkede soldater og efterladte familier. Skønt militæret i princippet var pålagt at understøtte gamle og invalide soldater samt enker og efterladte umyndige børn, var det i praksis byen, der kom til at stå med ansvaret for ikke alene denne gruppe²⁰⁰, men også for koner og børn, der blev ef-

terladt, når regimenterne flyttede. Således blev magistraten pålagt at underholde de efterladte familier, da militæret i forbindelse med syvårskrigen i 1758 blev forflyttet fra byen²⁰¹. Ligeledes kom magistraten til at betale for ialt 135 kvinder og børn, da Den kronborgske Bataljon og Jægerkorpsen blev forflyttet i 1789²⁰². I det sidste tiår af århundredet havde Helsingør dog efterhånden kun en lille garnison tilbage, og de medfølgende sociale og økonomiske problemer må derfor være blevet tilsvarende formindsket²⁰³.

Det sidste særlige træk vedrørende Helsingør, som skal omtales, er det økonomiske forhold til oplandet. I modsætning til de fleste andre danske købstæder i perioden var Helsingør ikke særlig afhængig af oplandets købekraft²⁰⁴. Den ringe bondehandel skyldtes dels de store skovområder rundt om byen, der besværliggjorde varetransport over land, dels at byen pr. tradition varesatte hele sin handel på skibsfarten. Dette forhold medførte, at de daværende økonomiske svingninger i landbruget kun fik betydning for fødevarerpriserne, men ellers ikke påvirkede byens handel i øvrigt.

Helsingørts sociale og økonomiske forhold i perioden stod og faldt så at sige med de internationale skibsfartskonjunkturer.

Befolkningstal og tilvandring

Som allerede nævnt voksede indbyggertallet stærkt i Helsingør i den undersøgte periode. På grundlag af de samtidige folketællinger er det muligt at følge denne udvikling temmelig nøje.

I 1753 opgives folketallet til 2.758 børn og voksne²⁰⁵.

I 1769 opgives folketallet til 3.700 børn og voksne²⁰⁶.

I 1787 opgives folketallet til 4.773 børn og voksne²⁰⁷.

I 1801 opgives folketallet til 5.063 børn og voksne²⁰⁸.

Der er altså tale om næsten en fordobling af indbyggertallet på 50 år, hvilket ligger noget over befolkningstilvæksten i andre samtidige danske købstæder²⁰⁹.

Hovedårsagen til denne vækst skal nok findes i en betydelig tilvandring fra andre dele af landet og ikke mindst fra udlandet. Således var kun omkring 25% af byens borgere født i byen²¹⁰ og ikke mindre end 17% var født uden for kongeriget²¹¹.

Foruden de mange fremmede, som kan registreres gennem borgerskabslisterne, kom alle de som enten ikke drev selvstændig næring, eller de som nægtede at tage borgerskab. F.eks. nægtede mange udenlandske konsulere at tage borgerskab, selv om de drev storhandel i byen. Som grund til vægringen påberåbte de sig deres stilling som repræsentant for et fremmed land²¹². Så alt i alt har byens fremmedelement været en del højere end umiddelbart antaget.

Sammenfatning

Det var således ikke den samme by, man mødte i 1737 som i 1808. I løbet af 71 år havde byen takket være tolden og freden udviklet sig støt og sikkert til en velhavende handels- og søfartsby af internationalt tilsnit, der ikke ubegrundet står for eftertiden som repræsentant for den florissante periode i dansk historie. At den øgede velstand så ikke kom til at omfatte alle lag af byens voksende befolkning, er en anden sag.

Tabelmateriale

Tablet 1. Fattigvæsnets samlede indtægt 1737-1807 (i hele rdl.) 1)

1737: 1.644 rdl.	1777: 4.236 rdl.
1747: 2.174 rdl.	1787: 6.505 rdl. 2)
1757: 2.124 rdl.	1797: 4.337 rdl.
1767: 2.668 rdl.	1807: 14.585 rdl.

1) Årsregnskaber 1737-1807 FA.HR. nr. 1040, 1041, L.A.

2) Det særlige store beløb skyldes indfrieede lån på 2.493 rdl. 5 mk. 10 sk.

Tablet 2. Det samlede skattebeløb pr. år i perioden 1737-1808 1)

1737: 861 rdl.	1763: 701 rdl.	1789: 611 rdl.
1739: 760 rdl.	1765: 711 rdl.	1791: 547 rdl.
1741: 707 rdl.	1767: 680 rdl.	1793: 542 rdl.
1743: 669 rdl.	1769: 775 rdl.	1795: 533 rdl.
1745: 650 rdl.	1771: 646 rdl.	1797: 607 rdl.
1747: 623 rdl.	1773: 586 rdl.	1799: 645 rdl.
1749: 612 rdl.	1775: 595 rdl.	1801: 700 rdl.
1751: 628 rdl.	1777: 615 rdl.	1803: 704 rdl.
1753: 633 rdl.	1779: 612 rdl.	1804: 3.599 rdl.
1755: 614 rdl.	1781: 631 rdl.	1805: 3.674 rdl.
1757: 616 rdl.	1783: 648 rdl.	1806: 3.762 rdl.
1759: 606 rdl.	1785: 626 rdl.	1807: 3.785 rdl.
1761: 690 rdl.	1787: 613 rdl.	1808: 2.895 rdl.

1) Af pladshensyn er kun hvert andet år medtaget. Årsregnskaber 1737-1808.

Tablet 3. Fattigvæsnets kapital med tilhørende renteindt. 1737-1808 1)

1737, kapital	4.296 rdl.	renteindtægter	214 rdl.
1747, kapital	4.523 rdl.	renteindtægter	226 rdl.
1757, kapital	4.595 rdl.	renteindtægter	222 rdl.
1767, kapital	6.037 rdl.	renteindtægter	301 rdl.
1777, kapital	8.967 rdl.	renteindtægter	404 rdl.
1787, kapital	16.111 rdl.	renteindtægter	725 rdl.
1797, kapital	18.288 rdl.	renteindtægter	732 rdl.
1808, kapital	19.392 rdl.	renteindtægter	776 rdl.

Tablet 4. Den årlige jordleje og størrelsen af de fattiges jorde 1)

1737 -	76 rdl. (hele rdl.) af 45 td. 5 sk.
1747 -	149 rdl. (hele rdl.) af 45 td. 5 sk.
1757 -	166 rdl. (hele rdl.) af 45 td. 5 sk.
1767 -	174 rdl. (hele rdl.) af 47 td. 4 sk. 2)
1777 -	175 rdl. (hele rdl.) af 47 td. 4 sk.
1787 -	377 rdl. (hele rdl.) af 47 td. 4 sk.
1797 -	420 rdl. (hele rdl.) af 47 td. 4 sk.
1807 -	503 rdl. (hele rdl.) af 42 td. 4 sk. 2)

1) Årsregnskaber 1737-1808.

2) I 1759 arvede fattigvæsnets ca. 2 td. jord og i 1806 solgtes 5 td. jord fra.

Tablet 5. Fattigvæsnets samlede udgifter 1737-1807 (i hele rdl.) 1)

1737: 1.262 rdl.	1777: 3.359 rdl.
1747: 1.826 rdl.	1787: 4.916 rdl.
1757: 1.740 rdl.	1797: 3.231 rdl.
1767: 2.059 rdl.	1807: 13.746 rdl.

1) Årsregnskab 1737-1808.

Tablet 6. Fattighusets lemmer fordelt på mænd, kvinder og børn. 1737-1801 1)

	mænd	kvinder	børn u. 16 år	ialt
1737:	5	25	2	32
1751:	8	22	1	31
1762:	6	26	4	36
1787:	17	45	15	78
1801:	17	55	3	75

1) Distributionslister 1737, 1751, 1762. T.A. H.R. nr. 1002 og folketællingen 1787, 1801.

Tablet 7. Fattighuslemmernes aldersfordeling 1737-1801 1)

	u. 16 år	16-39 år	40-59 år	60 år og over	ialt
1737:	2	1	6	23	32
1751:	ingen oplysning er om al der				31
1762:	ingen oplysning er om al der				36
1787:	15	7	24	32	78
1801:	3	4	22	46	75

1) Distributionslister 1737, 1762. F.A. H.R. nr. 1002 og folketælling 1787, 1801, H.R. nr. 1483 L.A.

Tabel 8. Fattighuslemmernes familiemæssige forhold 1737-1801 1)

1. Enker 2. Enker m. børn 3. Ægtepar
4. Ægtepar m. børn 5. Enlige
6. Enlige m. børn 7. Forældrelose børn
8. Uoplyst 9. Ialt

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
1737:	ingen oplysninger								
1751:	4	1	-	-	-	-	-	26	31
1762:	2	-	3	2	20	2	-	7	36
1787:	21	4	5	2	20	3	2	21	78
1801:	36	1	3	-	30	-	-	5	75

1) Distributionslister 1737, 1751, 1762 F.A.
H.R. nr. 1002 og folketællinger 1787, 1801.

Tabel 9. Mænd, kvinder og børn der fik faste ugepenge 1737-1762 1)

	1737	1751	1762
Mænd	5	6	3
Kvinder	27	39	33
Børn u. 16 år	10	13	8
Ialt	42	58	44

1) Distributionslister 1737, 1751, 1762, F.A.
H.R. nr. 1002 L.A.

Tabel 10. Aldersfordelingen blandt de fast understøttede 1737-1762 1)

	1737	1751	1762
under 16 år	10	13	8
16-39 år	0	uoplyst	uoplyst
40-59 år	10	uoplyst	uoplyst
60 år og over	22	uoplyst	uoplyst
Ialt	42	58	44

1) Distributionslister 1737, 1751, 1762 F.A.
H.R. nr. 1002 L.A.

Tabel 11. Familieforhold blandt de fast understøttede 1737-1762 1)

	1737	1751	1762
Enker	11	20	13
Enker m. børn	2	0	0
Ægtepar	1	2	1
Ægtepar m. børn	0	0	0
Enlige m. børn	0	5	5
Enlige u. børn	0	0	0
Forældrel. børn	5	0	8
Uoplyste	23	31	17
Ialt	42	58	44

1) Distributionslister 1737, 1751, 1762 F.A.
H.R. nr. 1002 L.A.

Tabel 12. Tildelte ugebeløb til de fast understøttede 1737-1762 1)

	1737	1751	1762
Under 1 mk.	10	18	14
Fra 1-2 mk.	25	40	30
Fra 2-3 mk.	0	0	0
Uopl. p. g. fugtskade	7		
Ialt	42	58	44

1) Distributionslister 1737, 1751, 1762 F.A.
H.R. nr. 1002 L.A.

Tabel 13. Fattighjælpsmodtagernes antal og køn, 1804 1)

Mænd	28
Kvinder	39
Ialt	67

1) Undersøgelingsforretning angående fattighjælpsmodtagere i St. Olai Sogn 1804.
F.A. H.R. nr. 998 L.A.

Tabel 14. Modtagernes aldersfordeling 1804 1)

Under 20 år	0
20-39 år	14
40-59 år	27 2)
60 år og derover	19
Uoplyst	7
Ialt	67

1) Undersøgelingsforretning angående fattighjælpsmodtagere i St. Olai Sogn 1804.
F.A. H.R. nr. 998 L.A.

2) I den arbejdsduelige alder mellem 20 og 59 år var 14 mænd og 27 var kvinder.

Tabel 15. Modtagernes familieforhold 1804 1)

Ægtepar		11
heraf ægtepar m. uforsørgede børn	5	
Enker		21
heraf enker m. uforsørgede børn	7	
Enlige kvinder		13
heraf enl. kvinder m. ufors. børn	3	
Enlige mænd		7
heraf enlige mænd m. børn	1	
Uoplyst		15
Ialt		67

1) Undersøgelingsforretning angående fattighjælpsmodtagere i St. Olai Sogn 1804.
F.A. H.R. nr. 998 L.A.

Tabel 16. Modtagernes helbred på undersøgelsestidspunktet 1804 1)

Kronisk syge, svage og invalide	40
Midlertidigt ramte af sygdom	16
Godt helbred	7
Uoplyst	4
Ialt	67

1) Undersøgelingsforretning angående fattighjælpsmodtagere i St. Olai Sogn 1804.
F.A. H.R. nr. 998 L.A.

Tabel 17. Oplyste trangsårsager blandt modtagerne 1804 1)

Dårligt helbred	27
Gammel og svag	12
Forsørgerens død eller fravær samt uforsørgede børn	8
Kan ikke arbejde p.g.a. syge børn	5
Sygdom og mangel på arbejde	4 2)
Sygdom og dyrtid	3
Ruineret p.g.a. kaution	1
Uoplyst	7
Ialt	67

1) Undersøgelingsforretning 1804. F.A.

H.R. nr. 998 L.A.

2) 3 børnefamilier, 2 enlige ægtepar, 3 enlige.

Tabel 18. Modtagernes arbejdssevne på undersøgelsestidspunktet 1804 1)

Helt uden arbejdssevne	12
Nedsat arbejdssevne	7
Kan kun påtage sig sy-, spinde- eller strikkearbejde	13
Midlertidig uarbejdsdygtig	12
Fuldt arbejdsdygtig	9
Uoplyst	14
Ialt	67

1) Undersøgelingsforretning 1804 F.A.

H.R. nr. 998 L.A.

Tabel 19. Modtagernes mulighed for hjælp hos familie o.a. 1804 1)

Ingen muligheder	55
Husly hos en datter og svigersøn	1
Uoplyst	11
Ialt	67

1) Undersøgelingsforretning 1804 F.A.

H.R. nr. 998 L.A.

Tabel 20. Tidligere modtaget hjælp 1804 1)

Af det offentlige fattigvæsen	10
Fra private mennesker (bespising og pengestøtte)	4
Ernæret sig helt eller delvis v. tiggeri	13 3)
Ingen hjælp	33
Uoplyst	7
Ialt	67

1) Undersøgelingsforretning 1804 F.A.

H.R. nr. 998 L.A.

3) Alle gamle, syge eller invalide.

Tabel 21. Modtagernes alder ved tilflytning til sognet 1804 1)

Født i sognet	10
Tilflyttet i alderen 1 til 15 år	3
Tilflyttet i alderen 16 til 19 år	7
Tilflyttet i alderen 20 til 29 år	16
Tilflyttet i alderen 30 til 39 år	6
Tilflyttet i alderen 40 til 49 år	9
Tilflyttet i alderen 50 til 59 år	6
Tilflyttet i alderen 60 år og opefter	1
Tilhører forsørgsmæssig Tikøb sogn	2
Uoplyst	7
Ialt	67

1) Undersøgelingsforretninger 1804 F.A.

H.R. nr. 998 L.A.

Tabel 22. Oplysning om modtagernes erhverv 1804 1)

Arbejds mænd og daglejere	6
Vægtene	3
Tjenestepiger	2
Aftakkeede soldater	2
Håndværkssvende	2
Lods	1
Skoflikker	1
Matros	1
Gartner	1
Lugekone	1
Uoplyst	47
Ialt	67

1) Undersøgelingsforretninger 1804 F.A.

H.R. nr. 998 L.A.

Tabel 23. Tildelt hjælp af fattigvæsenet efter undersøgelsen 1804 1)

Indstillet til optagelse i fattighuset + pengehjælp	5 2)
Engangshjælp på mellem 12 sk. og 8 rdl.	3
Henvist til Tikøb sogn + et engangsbeløb på 1 rdl.	2
Midlertidig pengehjælp	6
Fast pengehjælp	44
Mangler p.g.a. slid i protokollen	7
Ialt	67

1) Undersøgelingsforretninger 1804 F.A.

H.R. nr. 998 L.A.

2) Alle gamle og syge.

Tabel 24. Pengehjælpens størrelse pr. modtager om ugen 1804 1)

Under 1 mk. pr. uge	9
Mellem 1 og 2 mk. pr. uge	20
Mellem 2 og 3 mk. pr. uge	21
Mellem 3 og 4 mk. pr. uge	5
Uoplyst og engangshjælp	12
Ialt	67

1) Undersøgelingsforretninger 1804 F.A.

H.R. nr. 998 L.A.

Tabel 25. Antal personer der modtog fattighjælp 1738-1808 1)

	I 2)	II 3)	III 4)	IV 5)	Ialt
1738	65	0	0	22	87
1739	70	0	0	22	92
1740	62	0	0	22	84
1741	65	0	0	22	87
1742	88	0	0	22	110
1743	101	0	0	22	123
1744	101	0	0	22	123
1745	89	7	6	22	124
1746	85	0	0	22	107
1747	89	0	0	22	111
1748	87	0	5	22	114
1749	87	0	0	22	109
1750	86	0	3	22	111
1751	88	0	3	22	113
1752	89	0	9	22	120
1753	85	0	6	22	113
1754	70	0	8	22	100
1755	70	0	8	22	100
1756	64	0	5	22	91
1757	63	0	11	22	96
1758	60	0	10	22	92
1759	63	0	5	22	90
1760	62	0	11	22	95
1761	73	0	5	22	100
1762	71	0	6	22	99
1763	70	2	2	22	96
1764	64	2	0	22	88
1804	95	9	24	mindst 22 6)	mindst 150
1805	90	4	uopl.	mindst 22	mindst 116
1806	92	3	uopl.	mindst 22	mindst 117
1807	uopl.	16	27	mindst 22	-
1808	96	6	20	mindst 22	mindst 144

1) Årsregnskaber 1737-1808 F.A.

H.R. nr. 1040 L.A. Når årene 1765-1803 ikke er medtaget i tabellen, skyldes det at hverken årsregnskaberne eller distributionslisterne er i stand til at oplyse, hvor mange der fast blev understøttet i disse år, men det er nok ikke helt ved siden af at anslå dette til at ligge mellem 60 og 100 personer i den pågældende periode.

2) Fast understøttede i og uden for fattighuset.

3) Midlertidigt understøttede.

4) Personer der fik engangshjælp (herunder rejsepenge til fremmede fattige).

5) Enker og børn der modtog legathjælp.

6) Det Dolmerske legat fra 1784 på 5.400 rdl. skulle uddeles til skikkelige enker, men hverken årsregnskaberne eller Schack's fundatssamling oplyser om, hvor mange enker det drejede sig om.

Tabel 26. Lemmernes antal og fordeling på køn 1753-1801 1)

	Kvinder	Mænd	Ialt
1753	40	7	47
1762	uoplyst	uoplyst	69
1765	uoplyst	uoplyst	69
1787	62	6	68
1801	64	7	71

1) Folketællinger. H.R. nr. 1483 L.A.

Tabel 27. Lemmernes ægteskabelige stilling 1787, 1801 1)

	1787	1801
Enker	25	32
Enkemænd	1	2
Ugifte kvinder	29	30
Ugifte mænd	3	4
Ægtepar	2	1
Ægtefælle bosat uden for hospitalet	2	1
Uoplyst	6	1
Ialt	68	71

1) Folketællinger. H.R. nr. 1483 L.A.

Tabel 28. Lemmernes aldersfordeling 1787-1801 1)

	1787	1801
Under 20 år	8	0
20 til 39 år	8	7
40 til 59 år	18	14
60 år og derover	42	50
Ialt	68	71

1) Folketællinger. H.R. nr. 1483 L.A.

Tabel 29. Modtagernes fordeling på mænd, kvinder og børn 1786 1)

	Liste 1	Liste 2	Liste 3	Ialt
Mænd	125	11	23	159
Kvinder	264	54	45	363
Børn	19	0	1	20
Uoplyst	0	0	8	8
Ialt	408	65	77	550

1) Distributionslister 1786 Ø.H.F., Ø.B., R.A.

Tabel 30. Modtagernes ægteskabelige forhold 1786 1)

	Liste 1	Liste 2	Liste 3	Ialt
Ægtepar	21	1	4	26
Enker	85	29	16	130
Ugifte kvinder	-	15	-	15
Uoplyst	302	20	57	379
Ialt	408	65	77	550

1) Distributionslister 1786 Ø.H.F., Ø.B., R.A.

Tabel 31 Modtagernes opholdssted 1786 1)

	Liste 1	Liste 2	Liste 3	Ialt
Bosat i				
Alm. hospital	56	1	1	58
Bosat i				
fattighuse	22	0	0	22
Bosat udenfor				
Helsingør	12 2)	7 3)	5 4)	24
Ikke angivet	318	57	71	446
Ialt	408	65	77	550

1) Distributionslister 1786 Ø.H.F., Ø.B., R.A.

2) Disse kom alle fra Nordsjællandske sogne.

3) 5 fra København, 1 fra Vordingborg og 1 fra Odense.

4) Disse kom alle fra Nordsjællandske sogne.

Tabel 32. Oplysning om mandlige modtageres erhverv 1786 1)

	Liste 1	Liste 2	Liste 3	Ialt
Arbejdsmand/ufagl.	7	2	0	9
Håndv./handl.	6	0	3	8
Færgemænd	1	0	1	2
Vægtere	6	0	2	8
Underofficerer	0	1	1	2
Aftaktede soldater	3	0	0	3
Uoplyst	102	8	16	127
Ialt mænd	125	11	23	159

1) Distributionslister 1786 Ø.H.F., Ø.B., R.A.

Tabel 33. Oplysning om erhverv blandt fædre og afdøde mænd til ugifte kvinder og enker 1786 1)

	Liste 1	Liste 2	Liste 3	Ialt
Arbejdsmand/ufagl.	5	-	-	5
Håndv./handl.	11	-	2	13
Svende	2	-	-	2
Søfolk	1	-	1	2
Prokuratorer	1	-	1	2
Kirurger	-	1	-	1
Militærpers. ialt:	4	10	1	15
heraf soldater/				
underofficerer	4	-	1	5
heraf officerer	-	10	-	10
Offentl. ansatte ialt	13	15	5	32
heraf rådmænd/				
borgmestre	1	3	-	4
heraf rektorer	-	2	-	2
heraf præster	1	7	-	8
heraf skoleholdere/degne	4	-	1	5
heraf skrivere	1	3	-	4
heraf vægtere	5	-	3	8
heraf fattigfogeder	1	-	-	1
Konferens- og etatsråder	48	16	7	71
Enker og ugifte ialt	85	44	16	145

1) Distributionslister 1786 Ø.H.F., Ø.B., R.A.

Tabel 34. Angivelse af de tildelte beløb pr. modtager i 1786 1)

	Liste 1	Liste 2	Liste 3
I gennemsnit fik hver modtager	1 rdl. 1 mk.12sk.	12 rdl. 4mk.7sk.	2 rdl. 4mk.
Det laveste udbt. beløb	1mk.8sk.	6 rdl.	3sk.
Det højeste udbt. beløb	7 rdl.	50 rdl.	20 rdl.
Det hyppigst mellem udbt. beløb	1 & 2rdl.	10 & 20rdl.	1 & 2rdl.

1) Distributionslister 1786 Ø.H.F., Ø.B., R.A.

tabel 35. Enkernes aldersfordeling på indberetningsningstidspunktet 1771 1)

20-29 år	1
30-39 år	7
40-49 år	18
50-59 år	39
60 år og derover	63
Ialt	128

1) De Oederske indberetninger 1771 R.A.

Tabel 36. Enkernes aldersfordeling ved sidste ægtefælles død 1)

20-29 år	4
30-39 år	28
40-49 år	20
50-59 år	32
60 år og derover	24
Ialt	128

1) Enkens alder minus enkestandens varighed.. De Oederske indberetninger 1771 R.A.

Tabel 37. Antal uforsørgede børn ved sidste ægtefælles død 1)

Ingen børn	21
1 barn	26
2 børn	18
3 børn	6
4 børn	7
5 børn	6
6 børn	0
7 børn	3
Uoplyst	432)
Ialt	128

1) De Oederske indberetninger 1771 R.A.

2) Muligvis enker med voksne børn.

Tabel 38. Antal ægteskaber indtil undersøgelsestidspunktet 1771 1)

1 ægteskab	104
2 ægteskaber	21
3 ægteskaber	3
Ialt	128

1) De Oederske indberetninger 1771 R.A.

Tabel 39. Enkernes næringsvej eller andet underhold på undersøgelsestidspunktet 1)

Driver selvstændig næring		20
Heraf:		
fører ægtefælles håndv. videre	11	
holder værtshus	4	
driver handel	3	
læremoder og jordemoder	2	
Lever af at spinde, sy og væve	31	2)
Lever af deres hænderes gerning	23	3)
Lever af deres midler	3	
Bor hos og underholdes af familie	6	
Lever af kgl. tillagte pensioner	13	4)
Lever af penge fra færgelaug	6	
Lever af fattighjælp og almisser	15	
Heraf:		
fra fattigvæsn	10	
almisser (formentlig Ø. T. 's fattigkasse)	5	
Uoplyst	11	
Ialt	128	

1) De Oederske indberetninger 1771 R.A.

2) 4 enker spinder for Wildes spinderi.

3) 4 enker oplyser at vaske for folk i byen.

4) Det drejer sig alle om enker efter embedsmænd i post- og toldvæsn samt magistrats- og officer-senker. Får mellem 30 og 60 rdl. om året. Formentlig har de fået pensionen af toldkammerets fattig-kasse.

Tabel 40. Sidste ægtefælles stilling/næring 1)

Handel/håndværk		54
heraf svende	6	
Arbejdsmand/ufaglærte		14
Vægtene/betjente		8
Soldater og underofficerer		25
Officerer		2
Skoleholdere		2
Embedsmænd og magistratsmedl.		14
Uoplyst		9
Ialt		128

1) De Oederske indberetninger 1771 R.A.

Noter og henvisninger:

- ⁰ Omarbejdet speciale afleveret til Københavns Universitet 1984.
- ¹ Kopibog 1709-16 nr. 957 F.A. H.R.: Korrespondance vedr. forordningens gennemførelse i Helsingør.
- ² Laurits Pedersen: Helsingør i sundtoldstiden bd.II, side 260.
- ³ Ibid side 264.
- ⁴ Idag St. Olai kirke. Iflg. Reskript af 5.feb. 1740 skulle præsten ved tyske kirke (St. Maria) herefter deltage i fattiginspektionen. Fogtmans reskript.
- ⁵ Intetsteds i kilderne findes der underskrift, der kan henføres til almindelige borgere, kun magistratens og præsterens underskrifter er opført. Magistraten bestod almindeligvis af en borgmester og to rådmænd. H. Linde: Magistrat og borger, side 33.
- ⁶ Olrik: Aftungne oplysninger, side 15.
- ⁷ Iflg. hospitalets fundats af 1752 blev de to forstanderembeder slået sammen til ét embede. Dalsager: side 97.
- ⁸ Fuldmægtigens løn blev ikke betalt af fattigvæsenet, men gik af forstanderens egen lomme. Olrik: Aftungne oplysninger side 16-17.
- ⁹ I folketællingerne 1787 og 1801 er to stoderfogeder bosat i fattighuset og gift med almindelige lemmer.
- ¹⁰ Af folketællingen 1801 ses, at en enke med 3 børn havde ophold i fattighuset mod at pleje de syge. Da fattigvæsenets årsregnskaber intet nævner om løn til sygekone, må det formodes, at hun i lighed med stoderfogederne har haft frit ophold og alm. ugepenge som resten af lemmerne. 1787-tællingen nævner derimod intet om en sygekone i fattighuset.
- ¹¹ Det laveste beløb var i året 1750, hvor indtægten var på 1.540 rdl. Årsregnskab 1750 F.A. H.R. nr. 1040.
- ¹² Årsregnskab 1737 og 1803. F.A. H.R. nr. 1040, 1041.
- ¹³ F.A. årsregnskab 1783, 1785 og 1786. H.R. nr. 1041.
- ¹⁴ F.A. årsregnskaber 1805, 1806 og 1807. H.R. nr. 1041.
- ¹⁵ Mandtalsliste vedr. ligning af »de fattiges penge« 1761. Forskellige sager II nr. 1111. F.A. H.R.
- ¹⁶ Iflg. reskript af 6. maj 1760 skulle tjenestefolk herefter betale fattigskat, som husbond skulle indkræve ved afkortning i lønnen. Krambodssvende og skriverkarle 24 sk. pr. år, håndværkssvende og tjenestepiger 8 sk. pr. år. Denne lov blev indført på landet i 1734 og i København i 1789. Fogtmans reskripter.
- ¹⁷ P.g.a. russiske krigsskibes overvintring var en mængde rubler, som blev anset for at have ringe værdi, i omløb i byen i 1774. B. Lassen: 1870 side 22.
- ¹⁸ Restanceliste vedr. de fattiges penge 1800. Forskellige sager II nr. 1111 F.A. H.R.
- ¹⁹ Hofmann og Schacks fundatssamling
- ²⁰ Fejlagtigt tillagt Almindelige hospital i Schacks fundatssamling, da legatet er opført i fattigvæsenets årsregnskab 1774. Hospitalet fik også et legat på 4.000 rdl. af Liljendal, men dette er oprettet året før i 1773.
- ²¹ Årsregnskab 1777. F.A. H.R. nr. 1041.
- ²² Årsregnskab 1772. F.A. H.R. nr. 1041.
- ²³ Årsregnskab 1737-1808. F.A. H.R. nr. 1040, 1041.
- ²⁴ Oprindelsen til denne jord går tilbage til 1683. V. Lassen, s. 10 1807.
- ²⁵ Prisen på landbrugsjord steg til det firdobbelte på Sjælland i årene 1770-1807. Feldbæk s. 115.
- ²⁶ Iflg. 1708-forordningen og 1803-reglementet henholdsvis post I stk. 21 og stk. IV s 19-20.
- ²⁷ Salg fra 18 afdøde lemmers ejendele - herunder et hus til 240 rdl. 1782. Årsregnskab 1782. F.A. H.R. nr. 1041.
- ²⁸ Iflg. årsregnskabet 1799 efterlod 33 fattiglemmer sig tilsammen 226 rdl., og i årsregnskabet 1774 efterlod 1 person sig værdier for 25 rdl. F.A. H.R. nr. 1041.
- ²⁹ Årsregnskaber 1737-1808 F.A. H.R. nr. 1040, 1041.
- ³⁰ Årsregnskaber 1737-1808 F.A. H.R. nr. 1041, 1041.
- ³¹ Se afsnit om toldkammerets fattigkasse.
- ³² Byens store ligbærerlaug blev oprettet 21. april 1734. V. Lassen s. 28, 1868.
- ³³ Kaldet »den årlige genant af accissen« som var en kongeligt forordnet afgift af ukendt oprindelse. Årsregnskaber 1737-1808 F.A. H.R. nr. 1040, 1041.
- ³⁴ Årsregnskaber 1737-1808. F.A. H.R. nr. 1040, 1041.
- ³⁵ Årsregnskab 1743 og 1800. F.A. H.R. nr. 1040-1041.

- ³⁶ Årsregnskab 1737-1808. F.A. H.R. nr. 1040, 1041.
- ³⁷ Årsregnskaber 1737-1808. F.A. H.R. nr. 1040, 1041. Opgivet i hele rigsdaler.
- ³⁸ Årsregnskaber 1738-1764. F.A. H.R. nr. 1040.
- ³⁹ Årsregnskaber 1804-1807. F.A. H.R. nr. 1041.
- ⁴⁰ Årsregnskaber 1734-1808. F.A. H.R. nr. 1040, 1041.
- ⁴¹ I 1801 fik 2 fattige 4 rdl. tilsammen.
- ⁴² Årsregnskab 1737-1808. F.A. H.R. nr. 1040, 1041.
- ⁴³ Se legatoversigten siderne 8 og 9.
- ⁴⁴ Stigningen skyldes det Dolmerske legat på 5.400 rdl.
- ⁴⁵ Årsregnskab 1737-1807. F.A. H.R. 1040, 1041.
- ⁴⁶ Årsregnskab 1737-1808. F.A. H.R. nr. 1040, 1041.
- ⁴⁷ Iflg. årsregnskaberne 1800 og 1807 var udgifterne til kur og pleje på henholdsvis 208 rdl. og 288 rdl.
- ⁴⁸ Årsregnskaberne 1804-1808. F.A. H.R. nr. 1041. Se desuden afsnittet om sygehuset side 23.
- ⁴⁹ Årsregnskaberne 1737-1808. F.A. H.R. nr. 1040, 1041.
- ⁵⁰ Årsregnskab 1776. F.A. H.R. nr. 1041.
- ⁵¹ Årsregnskab 1737-1808. F.A. H.R. nr. 1040, 1041.
- ⁵² Årsregnskab 1776. F.A. H.R. nr. 1041.
- ⁵³ Årsregnskab 1737-1808. F.A. H.R. nr. 1040, 1041.
- ⁵⁴ Årsregnskab 1806-1808. F.A. H.R. nr. 1041.
- ⁵⁵ Harald Jørgensen, side 384.
- ⁵⁶ C. A. Jensen: Om fattiggården i Helsingør.
- ⁵⁷ Iris. 7. brev, 1. kvartal 1792, side 179.
- ⁵⁸ Olrik. Aftvungne oplysninger, side 2-38.
- ⁵⁹ Alethophilus, side 8-26.
- ⁶⁰ Olrik. Aftvungne oplysninger, side 21.
- ⁶¹ Ibid, side 17.
- ⁶² Forslag til indretning af spinderi 12. maj 1738. F.A. H.R. nr. 101.
- ⁶³ Korrespondancesager 1738-85. F.A. H.R. nr. 1019.
- ⁶⁴ Den kgl. resolution 10. jan. 1794 var et resultat af »Irisdebatten« hvor centraladministrationen måtte gribe ind og iøvrigt forordne, at fattigvæsnets i Helsingør skulle administreres som hidtil. Pligtankeret nr. 21 og 24, side 496-504.
- ⁶⁵ J. A. Maribo.
- ⁶⁶ Distributionslister 1737-1751-1762. F.A. H.R. nr. 1002.
- ⁶⁷ Distributionsliste 1737. F.A. H.R. nr. 1002.
- ⁶⁸ Undersøgelserforretninger 1804. St. Olai sogn. F.A. H.R. nr. 1002.
- ⁶⁹ Iflg. kgl. reskr. af 21. aug. 1782 hørte garnisonen, toldembedsmændene og byens tyske familier til under den tyske kirke, d.v.s. St. Maria sogn. Alle andre skulle høre til St. Olai sogn. Fogtman.
- ⁷⁰ Distributionsliste 1737. F.A. H.R. nr. 1002. L.A.
- ⁷¹ Undersøgelserforretning angående fattighjælpsmodtagere i St. Olai sogn 1804. F.A. H.R. nr. 998. L.A.
- ⁷² Fattigvæsnets årsregnskab 1737-1808. F.A. H.R. nr. 1040, 1041. L.A.
- ⁷³ Feldbæk; Side 118.
- ⁷⁴ Heraf fik ½ til ⅔ endvidere ophold i fattighuset. Se tab. 8.
- ⁷⁵ Se afsnittet om legatindtægter under fattigvæsnets indtægter, side 22.
- ⁷⁶ Helsingør Alm. hospitals fundats af 27. sept. 1573. Dalsager side 50 f.f.
- ⁷⁷ Efter tabet af de svenske besiddelser erstattedes disse indtægter med tavlepenge fra danske og norske stifter, Schacks fundatsamling, bd. 2, side 299.
- ⁷⁸ Kgl. resolution af 5. april 1720. Dalsager side 71 f.f.
- ⁷⁹ Dalsager, side 81.
- ⁸⁰ Helsingør Alm. hospitals fundats af 11. aug. 1752. Dalsager side 85-91.
- ⁸¹ En bestemmelse der åbenbart blev set bort fra, da forstanderen blev magistratsmedlem i 1773. V.Lassen 1870, side 45.
- ⁸² Oprettet iflg. kgl. forordning 16. marts 1731. Dalsager 101 f.f.
- ⁸³ Hospitalsindberetning 26. jan. 1799. Dalsager, side 105.
- ⁸⁴ Årsregnskaber 1793-95. F.A. H.R. nr. 1041.
- ⁸⁵ Hospitalsindberetning 1751. V.Lassen, 1868 side 48-50.
- ⁸⁶ Dalsager, side 98.
- ⁸⁷ Schacks fundatssamling bd. 2, side 305.
- ⁸⁸ Dalsager, side 99.
- ⁸⁹ De Oederske indberetninger. (Enker i Alm. hospital.) 1771. R.A.
- ⁹⁰ Svarende til ca. halvdelen af lemmerne.
- ⁹¹ Dalsager: 123.

- ⁹² Hvert skib betalte 12 sk. pr. læst til fattigkassen og desuden 1 rdl., hvis de ville fortoldes i kirketiden. Helsingørvennen side 25.
- ⁹³ En gennemgang af eksisterende samlinger og love, forordninger m.m. har heller ikke gjort det muligt at afsløre oprettelsestidspunktet. Dog er det ikke usandsynligt, at kassen er oprettet i forbindelse med fattigvæsnets oprettelse i 1708, da ingen udgiftsposter er kgl. konfirmeret tidligere end dette tidspunkt.
- ⁹⁴ Årsregnskaber 1738-94. Ø.H.F., Ø.B., R.A.
- ⁹⁵ Årsregnskaber 1738-94 og regnskaber over udgifter 1794-1810. Ø.H.F., Ø.B., R.A.
- ⁹⁶ Bortfaldt i 1797 til fordel for sygehuset.
- ⁹⁷ Vil blive behandlet yderligere i afsnittet om Friskolen side 34.
- ⁹⁸ Iflg. Årsregnskaberne fik et ukendt antal søfolk tilsammen udbetalt henholdsvis 62 rdl. i 1745 og 1.025 rdl. i 1782 svarede til det laveste og det højeste beløb i perioden.
- ⁹⁹ Skønt den kgl. res. først er fra 1740, foregik uddelingerne tidligere. Således indeholder regnskabet fra 1728 udgifter til offentlige uddelinger.
- ¹⁰⁰ Helsingørvennen 1818 nr. 1, side 28.
- ¹⁰¹ Årsregnskaber 1738-82 og udgiftsregnskaber 1788, 1799, 1810. Ø.H.F., Ø.B., R.A.
- ¹⁰² Distributionslister 1757-1810. Ø.H.F., Ø.B., R.A.
- ¹⁰³ Distributionslister 1786. Ø.H.F., Ø.B., R.A.
- ¹⁰⁴ Kancl.prom. af 24. dec. 1785: Fogtman.
- ¹⁰⁵ Feldbæk: Side 233.
- ¹⁰⁶ Fortegnelse over skoleholder Wöldiks elever 1725. Sager vedr. fattigskolen 1725-1864. H.R. nr. 1017. R.A.
- ¹⁰⁷ V.Lassen: 1873 side 71 f.f.
- ¹⁰⁸ Skoleindberetning fra Korsør, 1784: Hans Chr. Johansen side 255 f.f.
- ¹⁰⁹ Res. vedr. tyske kirkes fattigskole af 9. dec. 1740: Fogtman.
- ¹¹⁰ V.Lassen: 1873, side 71 f.f.
- ¹¹¹ Af friskolens arkiv ses at skolen startede ca. 1778 og ikke som almindeligvis anført i 1786: Inventaribog 18. maj 1778. Ø. Fri., Ø.T.
- ¹¹² Dansk biografisk leksikon: bd. 9, side 288.
- ¹¹³ Helsingørvennen 1818 nr. 1, side 29.
- ¹¹⁴ Iflg. folketællingen 1787 opgivet som Stengade matr. nr. 402 svarende til gade nr. 42 iflg. Nationalmuseets fortegnelse over historiske huse i Helsingør 1973, side 152.
- ¹¹⁵ Helsingørvennen 1818 nr. 1, side 29.
- ¹¹⁶ Kgl. res. af 4. jan. 1786. Fogtman.
- ¹¹⁷ Øresunds toldkammers fundats af 13. okt. 1786: Fogtman.
- ¹¹⁸ Reberbanen var den Claessenske reberbane (ved den nuværende Lundegade) som fremstillede skibstovværk. Kenno Pedersen: side 15.
- ¹¹⁹ Med fabrikant menes sikkert en væve- og spindemester.
- ¹²⁰ Når der skrives var og ikke skal, skyldes det, at fundatsen først kom efter skolens oprettelse.
- ¹²¹ V.Lassen: 1873, side 31 og 32.
- ¹²² Folketælling 1787. H.R. nr. 1483. L.A.
- ¹²³ Kasseregnskab 1797: Ø.Fri., Ø.T., R.A.
- ¹²⁴ Kassebog 1791-1818. Ø.Fri., Ø.T., R.A.
- ¹²⁵ Fattigvæsnets årsregnskaber 1792 og 94. F.A. H.R.nr. 1041 samt kasseregnskab 1797. Ø.Fri., Ø.T. R.A.
- ¹²⁶ Helsingørvennen 1818 nr. 1, side 49.
- ¹²⁷ Trap Danmark, bd. III, 2. side 384 og Dansk biografisk leksikon bd. 9, side 288.
- ¹²⁸ Protokol over udsatte børn på landet 1799-1821. Ø.Fri., Ø.T. R.A.
- ¹²⁹ Fundats for Øresunds toldkammers Friskole af 20. juli 1798: Fogtman.
- ¹³⁰ Helsingørvennen 1818 nr. 1: side 43.
- ¹³¹ Protokol over udsatte børn på landet 1799-1821: Ø.Fri., Ø.T., R.A.
- ¹³² Ibid.
- ¹³³ Ibid.
- ¹³⁴ Helsingør i sundtoldstiden: bd. 2, side 426.
- ¹³⁵ Helsingørvennen 1818, nr. 1, side 54. Denne ret stammede fra et kanc. prom. af 13. april 1793. Fogtman.
- ¹³⁶ Protokol over udsatte børn på landet 1799-1821. Ø.Fri., Ø.T., R.A.
- ¹³⁷ Ibid.
- ¹³⁸ Det er ikke muligt at se, om der er tale om svende eller selvstændige håndværkere.
- ¹³⁹ Birgit Løgstrup.
- ¹⁴⁰ Som tidl. nævnt hørte både garnisonen og toldkammeret under den tyske menighed.
- ¹⁴¹ K. Klem, side 24.
- ¹⁴² Ibid side 26.
- ¹⁴³ K. Klem: side 14 f.f.
- ¹⁴⁴ Ibid side 20-25.
- ¹⁴⁵ Fattigvæsnets årsregnskaber 1804-1808. F.A. H.R. nr. 1041. L.A.

- ¹⁴⁶ Svendenes sygeprotokol 1802-1870. Bagerlauget, Helsingør Laugsarkiv. Sjællandske og lollandfalsterske laugsarkiver. L.A.
- ¹⁴⁷ Hans Holck: Side 18.
- ¹⁴⁸ Indberetning til Kommercekollegiet 19. juli 1974. Kopibog for spinderiet 1771-74. F.A. H.R. nr. 1018. L.A.
- ¹⁴⁹ Brev til Landhusholdningsselskabet 17. dec. 1772. Kopibog ibid note 1.
- ¹⁵⁰ Brev til kongen af 11. jan. 1772. Kopibog ibid note 148.
- ¹⁵¹ Auktions- og salgsprotokol 1771-1778. Spinderiet 1771-81. Sager vedr. spinderiet. F.A. H.R. nr. 1019. L.A.
- ¹⁵² Udleverings- og betalingsjournaler 1773 og 1781. Spinderiet 1771-81. Sager vedr. spinderiet. F.A. H.R. nr. 1019. L.A.
- ¹⁵³ Feldbæk: Side 114-118.
- ¹⁵⁴ V.Lassen: 1870, side 28.
- ¹⁵⁵ Liste over de fattige som nyder uddelt brød på Helsingør rådstue 1771. Distributionslister 1737-90. F.A. H.R. nr. 1002.
- ¹⁵⁶ V.Lassen: 1870, side 32.
- ¹⁵⁷ Liste over dem som i 17872 købte rug af byens magistrat. Distributionslister 1737-90. F.A. H.A. nr. 1002.
- ¹⁵⁸ Ibid.
- ¹⁵⁹ Liste over almisseuddelinger ved kongens fødselsdag 29. januar 1779. Legater m.m. 1752-1867. F.A. H.R. nr. 1038.
- ¹⁶⁰ Helsingør i sundtoldstiden: bd. 2, side 420.
- ¹⁶¹ Feldbæk: Side 115.
- ¹⁶² Håndværkerskik: Side 191.
- ¹⁶³ Helsingør i sundtoldstiden: bd. 2, side 262.
- ¹⁶⁴ Sv.Christensen tillægger ikke den gensidige mesterhjælp nævneværdig betydning. Fra Laugssygekasse til folkeforsikring, side 15.
- ¹⁶⁵ Oed. Indb. 1771., R.A.
- ¹⁶⁶ Forord til Helsingør liigbærerlaug, side 10. Register til sjællandske og lollandfalsterske laugsarkiver. L.A.
- ¹⁶⁷ Svend Christensen: Side 11.
- ¹⁶⁸ Svend Christensen: Side 12-13.
- ¹⁶⁹ Det ærbare snedkerlaug: Side 27-29.
- ¹⁷⁰ Håndværkerskik: Side 138.
- ¹⁷¹ Bagersvendenes sygeprotokol 1802-1870. Laugsarkivet for Helsingør.
- ¹⁷² Alethophilus: Side 57.
- ¹⁷³ Håndværkerskikke: Side 191.
- ¹⁷⁴ Ibid: Side 156 og 157.
- ¹⁷⁵ Svend Christensen: Side 15.
- ¹⁷⁶ Enkeindberetninger fra Helsingør. De Oederske indberetninger 1771. R.A.
- ¹⁷⁷ H.C.Johansen: Side 61.
- ¹⁷⁸ Udtrykket »deres hænderes gerning« dækker utvivlsomt over arbejde, såsom vask - rengøring - småhandel og lign.
- ¹⁷⁹ Bro Jørgensen: Side 332.
- ¹⁸⁰ Ibid side 407.
- ¹⁸¹ Ibid Side 407.
- ¹⁸² Plan til begravelses- og enkepensionsselskab. 1796.
- ¹⁸³ Helsingørs lommebog for 1799: Side 12.
- ¹⁸⁴ Politivennen 1803: Sp. 3702.
- ¹⁸⁵ Ibid note 179, side 409.
- ¹⁸⁶ Slesvig-Holsten var underlagt en særskilt fattiglovgivning og andre administrative forhold end kongeriget.
- ¹⁸⁷ Undersøgelsesforretning 1804. F.A. H.R. 998.
- ¹⁸⁸ Folketællingslisten over beboere i fattighuset og Almindelige hospital 1769 er ikke bevaret.
- ¹⁸⁹ Schous forordninger II del (1699-1730) side 210. P.S. Originalen eksisterer ikke længere.
- ¹⁹⁰ En nærmere definition af, hvem der var værdige til at modtage hjælp - inddeling i klasser og opfordring til oprettelse af skoler, findes kun i landdistrikternes forordning.
- ¹⁹¹ Reskript af 5. februar 1734. Fogtmans reskripter.
- ¹⁹² Reskript af 20. marts 1739. Fogtmans reskripter.
- ¹⁹³ De Bärenske indberetninger.
- ¹⁹⁴ København fik sin nye fattigplan i 1799.
- ¹⁹⁵ Helle Linde. Købstadsadministration bilag I side 94.
- ¹⁹⁶ Laurits Pedersen, bd. II side 274.
- ¹⁹⁷ Helsingør i sundtoldstiden: Bind 2, side 344-45.
- ¹⁹⁸ V.Lassen: 1872 side 5.
- ¹⁹⁹ Den danske Underofficer: Side 87-88 og side 124-130.
- ²⁰⁰ Ibid side 135-139.
- ²⁰¹ Underofficerers og meniges koner skulle støttes med 2 mk./md. V. Lassen: 1868 side 58.
- ²⁰² Ibid 1874 side 28.
- ²⁰³ Helsingør i sundtoldstiden: Bind 2 side 346.
- ²⁰⁴ Johan Jørgensen, side 11.
- ²⁰⁵ Tallet angiver alle børn uanset alder men ikke militær med familier. Dog afslører listen,

- at optælleren alligevel i nogle tilfælde har medtaget soldater med familier bosat i byen. Originale folketællingslister 1753. L.A.
- ²⁰⁶ Da folketællingslisterne for 1769 er ufuldstændige, er benyttet A. Lassens tal fra »Fald og fremgang« 1965, side 323. Heri er militær med familier ikke medtaget.
- ²⁰⁷ Hertil kommer 265 militærpersoner og evt. familier bosat i fæstning på Kronborg. Originale tællinger 1787. L.A.
- ²⁰⁸ Hertil kommer 219 militærpersoner med familier på Kronborg. Originale tællinger 1801. L.A.
- ²⁰⁹ Dansk socialhistorie bind 4 side 55.
- ²¹⁰ Skønsmæssigt beregnet på grundlag af tal fra Helsingørske borgerskabsliste 1696-1787 foretaget af Albert Olsen. Bybefolkning i Danmark.
- ²¹¹ Gunnar Olsen side 107.
- ²¹² V. Lassen 1870 side 6 og 1871 side 16.

Litteratur og kilder.

Litteraturliste:

Christensen, Svend: Indledende kapitel til »Fra Laugssygekasse til folkeforsikring«. Udgivet af Sygekassenævnet. Kbh. 1942.

Dalsager, Johs: Helsingør Almindelige hospitals historie 1541-1941. Kbh. 1941.

Dansk biografisk leksikon, bd. 9. Ed. Sv. Cedergreen Bech. Kbh. 1981.

Feldbæk, Ole: Gyldendals danmarkshistorie bd. 4 1730-1814. Kbh. 1982.

Hansen, Sv. Åge: Økonomisk vækst i Danmark bd. 1 1720-1914, Kbh. 1972.

Helsingør Rådstuearkiv indtil 1868. Frederiksborg amt I. Udarbejdet af arkivar Andreas Jørgensen. Udgivet af Landsarkivet for Sjælland. Kbh. 1971.

Helsingørs lommebog for 1799, som henviser til embedsmænds og indbyggers bopæl samt indeholder adskillige taxter og anden underretning. Helsingør u.å.

Henningsen, Lars N.: Fattigvæsenet i de sønderjyske købstæder 1736-1841. Åbenrå 1978.

Hofman, Hans de: Samlinger af publique og private stiftelser, foundationer og gavebreve, som forefindes udi Danmark og Norge. Tom VII. Kbh. 1755-80.

Holck, Hans: Kort beskrivelse over købstæderne i Danmark, og de kgl. tyske provinser. Kbh. 1778.

Håndbog for danske lokalhistorikere: Rd. Johan Hvidtfeldt, 1952/56.

Johansen, Hans Chr.: Dansk socialhistorie, bd. 4, 1700-1870. Kbh. 1979.

Jørgensen, J.O. Bro: Forsikringsvæsnets historie i Danmark indtil det 19. århundrede. Kbh. 193..

Jørgensen, Harald: Studier over det offentlige fattigvæsnets historiske udvikling i Danmark i det 19. århundrede. Kbh. 1940.

Jørgensen, Johan: »The economic conditions of Zealand provincial towns in the eighteenth century«. The Scandinavian Economic History Review. S. 1-11. 1971.

Klem, Knud: Øresunds og Helsingørs Sygehospital gennem 150 år. Helsingør 1946.

Krøier, J. og Hinge, J.: Den danske underofficer - et bidrag til hærens historie. Kbh. 1916.

Linde, Helle: Magistrat og borger - købstadsstyret på Sjælland omkring 1750 med særlig hensyntagen til forholdene i Helsingør, Roskilde, Næstved og Holbæk. Århus 1978.

Købstadsadministration i Danmark. Det nordiske forskningsprojektet »Centralmagt og lokalsamhælle«. Utrykt publikation. S. 1-102. Oslo 1982.

Lund, Ole: Småbilleder fra Helsingør 1800-1830. Kbh. 1900.

Løgstrup, Birgit: Fattigvæsenet i København omkring 1700 med særligt henblik på forordningen af 24. september 1708. Utrykt speciale Københavns universitet 1967.

Munch, P.: Købstadsstyrelsen i Danmark 1619-1848. Kbh. 1900.

Møller, Ingeborg Christmas: På fattighuset - Greve hospital og andre fattighuse på landet i 1700- og 1800-tallet. Kbh. 1978.

Olsen, Albert: Bybefolkningen i Danmark på merkantilismens tid. Merkantilistiske Studier I. Kbh. 1932.

Olsen, Gunnar: De danske købstæder gennem tiderne. 1943.

Pedersen, Laurits: Helsingør i Sundtoldstiden 1426-1857, bd. 1 og 2. Kbh. 1926.

Samme: Håndværkerskikke i helsingørske laug. Helsingør 1918.

Samme: Det ærbare og velagtede snedkerlaug i den højt og vidtberømte sø-, køb- og handelsstad Helsingør 1581-1906. Fredensborg 1906.

Pedersen, Kenno: Industrier i Helsingør før det 20. århundrede. Frederiksborg amts årbog 1973. S. 5-47.

Schack, N.: Fundatssamling. Bd. II. Kbh. 1834. Trap-Danmark: Frd.borg amt, bd. III, 1.-5. udgave 1958-70.

Varnild, Ib: »Betlere og fattigfolk«. Dagligliv i Danmark 1720-1790, bd. 2 s. 235-264. Ed. Akse Stensberg. Kbh. 1971.

Trykte kilder:

Alethophilus (Hans Chr. Hansen): Bidrag til Helsingørs skilderier, eller anmærkning til syvende brev om Helsingørs fattigvæsen i månedsskriftet Iris for feb. 1792. Kbh. 1792.

Bährens, J. H.: Efterretninger om Fattigvæsenets Tilstand i Danmark. Kbh. 1790.

Fogtman, L.: Kongelige Rescripter, Resolutioner og Kollegiebreve for Danmark og Norge, 1660-1870. kbh. 1786-1918.

Lassen, V.: »Bidrag til Helsingørs historie« ved M. C. Arnholtz. Indbydelsesskrift til de Offentlige Eksamina i Helsingørs højere Realskole 1866-75.

Maribo, J. A.: Nogle velmente Ord til Helsingørs Indvånere, Fattigvæsenet betræffende Helsingør 1816.

Olrik, Chr. Magnus: Aftvungne Oplysninger i anledning af syvende Brev i Iris for feb. 1792 om Helsingørs Fattigvæsen. 2. Hefte. Kbh. 1792.

Plan til Begravelses- og Enkensionselskab (ukendt forfatter) Helsingør 1796.

Reglement for Fattigvæsenets provisoriske Indretning og Bestyrelse i Danmarks Købstæder. Kbh. 1803.

Schou, J. H.: Cronologiske Registre over kongelige Forordninger og åbne Breve. Kbh. 1777-1850.

Aviser og tidsskrifter:

Berlingske Tidende 16.8.1906: Chr. A. Jensen, Fattiggården i Helsingør.

Iris - Månedsskrift: Udgivet af Simon Poulsen 1791-95. Kbh.

Helsingørvennen 1818 nr. 1: Frederik Taarup »Blandede Efterretninger om Goddædighedens og Forsørgelsens Indretning i Helsingør«. S. 25-56.

Nyeste Skilderier af Kjøbenhavn 1821, bd. 35, årg. 18. H. L. Olrik: »Helsingør Hospital og dets Indtægtkilder« sp. 118-20.

Pligtankeret - et periodisk Forsvarsskrift - Kbh. 1793. Ed. N. E. Balle (biskop).

Politiivenen, 1803 Kbh.: Spørgsmål til det såkaldte første Borgerlige lig og enkeunderstøttelses selskab i Helsingør. S. 4456-57. (Ukendt forfatter).

Utrykte kilder:

Landsarkivet for Sjælland.

Helsingør Rådstuearkiv:

Folketællingslister: 1753 - 1762 - 1765 - 1787 - 1801: nr. 1483.

Fattigvæsenets arkiv: Undersøgelserforretninger 1804 nr. 998. Distributionslister 1737-90 nr. 1002. Sager vedr. fattigskolen 1725-1864 nr. 1017. Kopibøger for spinderiet 1771-74 nr. 1018. Sager vedr. spinderiet 1738-1811 nr. 1019. Årsregnskaber 1737-71 nr. 1040. Årsregnskaber 1772-1808 nr. 1041. Legater m.m. 1752-1867 nr. 1038. Forskellige sager II 1734-1867 nr. 1111. Kopibog 1709-16 nr. 957.

Sjællandske og Lollandfalsterske laugsarkiver: Laugsarkivet for Helsingør - Bagersvendenes sygeprotokol 1802-70.

Rigsarkivet:

Øresunds og bæltoldregnskaber. Reviderede regnskaber 1660-1848.

Øresunds og Helsingørs fattigkasseregnskaber 1728-1840.

Regnskaber og distributionslister div. år. 1738-1810.

Øresunds toldkammers regnskaber 1497-1858.

Øresunds friskoles arkiv: Protokol over de fra skolen udsatte børn på landet 1799-1821. Kassebog for Friskolen 1791-1818. Inventariebog 1778-88.

De Oederske indberetninger - Rentekammersager 352.39, 1771.

Indberetning om ægtepar, enkemænd og enker i Helsingør 1771.

Forkortelser:

R.A. - Rigsarkivet.

L.A. - Landsarkivet for Sjælland.

H.R. - Helsingør Rådstuearkiv.

F.A. - Fattigvæsenets arkiv

F.T. - Folketællinger.

Ø.B. - Øresunds og bæltoldregnskaber.

Ø.H.F. - Øresunds og Helsingørs fattigkasse.

Ø.T. - Øresunds toldkammers regnskaber.

Ø. Fri. - Øresunds Friskole.

Oed. indb. - Oederske indberetninger.

Brændevinsindustrien i Helsingør i anden halvdel af 1800-årene

Af Kenno Pedersen

Hvornår man egentlig er begyndt at brænde brændevin i Danmark vides ikke, men det er næppe helt forkert at antage, at det er sket i slutningen af middelalderen og nogenlunde samtidigt med vore nabolande.

Brændevinsbrænding har dog næppe fundet sted i større udstrækning før på Christian IV's tid. I den ældste danske kokebog, der netop er fra denne tid, indgår en udførlig beskrivelse af, hvordan brændevin fremstilles. Brændevin er som det fremgår af navnet, brændt vin, et destillat af druevin. Her i Norden fremstilledes brændevin dog af brødkorn. Først i 1805 blev kartofler med held også brugt dertil.

Smag for drikkens guddommelige virkning fik man hurtigt, og brændevinsbrændingen fik efterhånden en kolossal udbredelse og drukskaben ligeså. Endda i en sådan grad, at myndighederne måtte gribe ind på forskellig vis, i begyndelsen lempeligt senere mere håndfast. Ved forordning af 4. januar 1689 kom der forbud mod unyttigt krohold, og i 1773 forbydes hjemmebrænding så helt, og kun købmænd og privilegerede kromænd måtte fremover brænde. Smugbrænding blev herefter bedrevet i stort omfang. Det afgørende slag mod smugbrænding blev plakaten af 23. februar 1843, der gav alle frit lejde til at afle-

vere ulovligt brændevinstøj inden 1. maj samme år - og endda få betaling for kobberværdien. Resultatet blev aflevering af næsten 11.000 stk. brændevinstøj.

Omkring år 1800 var godt og vel 2.500 registrerede brænderier i gang i Danmark. Hovedparten var små og primitivt indrettede, ligesom den tekniske indsigt for størstedelen byggede på tradition og erfaring. Nye metoder og teknik vandt frem. Man begyndte ligeledes at stille krav om, at den, som ønskede borgerskab som brændevinsbrænder, skulle aflægge en særlig prøve i sin duelighed. Uddannelsen af brændevinsbrænderne blev efter nedlæggelsen af det »Kongelige Brænderi« i 1817 overladt til brændevinsbræn-

Brændevinsbrænderskilt fra 1780. Skiltet har siddet indmuret på ejendommen Sct. Olaigade 12-14. Se tillige illustration (A).

Brændevinsbrænder Jørgen Martin Tvede købte i 1842 købmand C.A. Galschiøt's lille brændevinsbrænderi i Sudergade 23. Efter en brand i 1864 flyttede sønnen Jens Levin Tvede virksomheden til Stjernegade 25.

der C.A. Brøndum, der kort efter udgav en instruktionsbog for brændevinsbrændere med titlen »Kort undervisning i kunsten at brænde brændevin«.

Man kan imidlertid nok have sin tvivl om uddannelsens effekt, når vedkommende ikke personligt behøvede at aflægge prøven, men kunne sende en anden. Prøven blev da også afskaffet i 1839 med den motivering, at den frie konkurrence i stedet for kongelige påbud skulle frembringe de nødvendige tekniske forbedringer inden for erhvervet. Sammen med tilladelserne til anlæggelse af landbrænderier

fra 1835, ophævet på ny i 1843, har denne politik utvivlsomt haft en gunstig virkning på antallet af brænderier og bedrifternes størrelse.¹

Frem til begyndelsen af 1830'erne er der registreret 36 brænderier i Helsingør, men herefter falder antallet støt frem til sidste halvdel af 1840'erne, hvor antallet af brænderier er nede på en trediedel. I første halvår af 1848 producerede de 12 brænderier godt og vel 197.000 potter otte gradet brændevin, hvoraf de knap 14.000 potter var kartoffelbrændevin.

I 1842 overtog brændevinsbrænder Jørgen Martin Hansen Tvede et lille brænderi i Helsingør efter tidligere at have drevet samme virksomhed i Teglgårdsstræde i København og i Ny Holte Kro.

Tvedes brænderi blev med tiden et temmelig omfattende foretagende. Oprindeligt lå brænderiet i Sudergade 23. men ved en brand i 1864 blev det lagt i ruin. Jens Levin Tvede, der havde overtaget brænderiet efter forældrene, opførte i stedet på en ny erhvervet grund i Stjernegade 25, ikke langt fra det gamle, et helt nyt og tidsvarende dampbrænderi.

I tilknytning til brænderiet indrettedes endvidere nogle store stalde til studefedning. Hvad Tvedes eget studehold ikke kunne fortære af bærmælk, en destillationsrest fra spritfremstillingen, blev solgt til omegnens bønder. Eneste gyldige betalingsmiddel for bærmælk i brænderigården var de såkaldte bærmepenge, en slags rekvisitionsmærker af metal, der skulle købes i virksomhedens butik.²

1850'erne og 1860'erne er kendetegnet ved et markant fald i antallet af

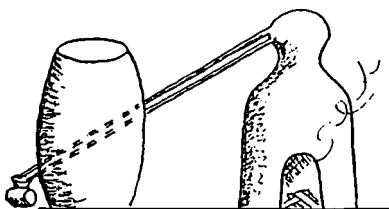

Fig. I. Brænderiapparat efter brændevinsbrænderskilt fra 1700-tallet.

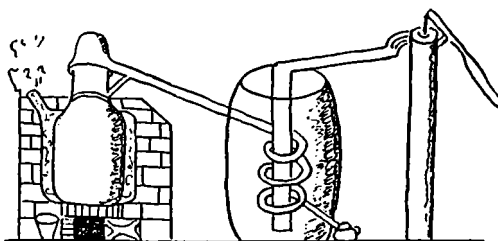

Fig. II. Brænderiapparat med spiralrør, efter J. With: Anvisning til at få meget og godt brændevin..., 1802.

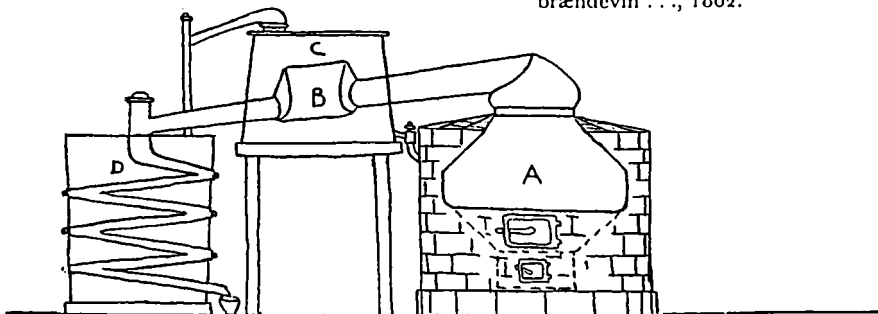

Fig. III. Brænderiapparat med mæskevarmer, efter Friedrich Groening: Beskrivelse over flere, dels nye opfundne, dels forbedrede brænderi- og destillér-apparater, 1820, tavle 3.

A Destillationskedel. C Mæskevarmer.
B Svalekar. D Svaletonde.

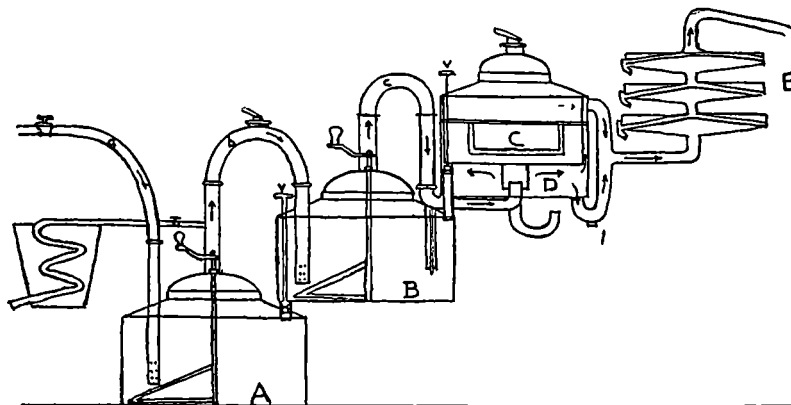
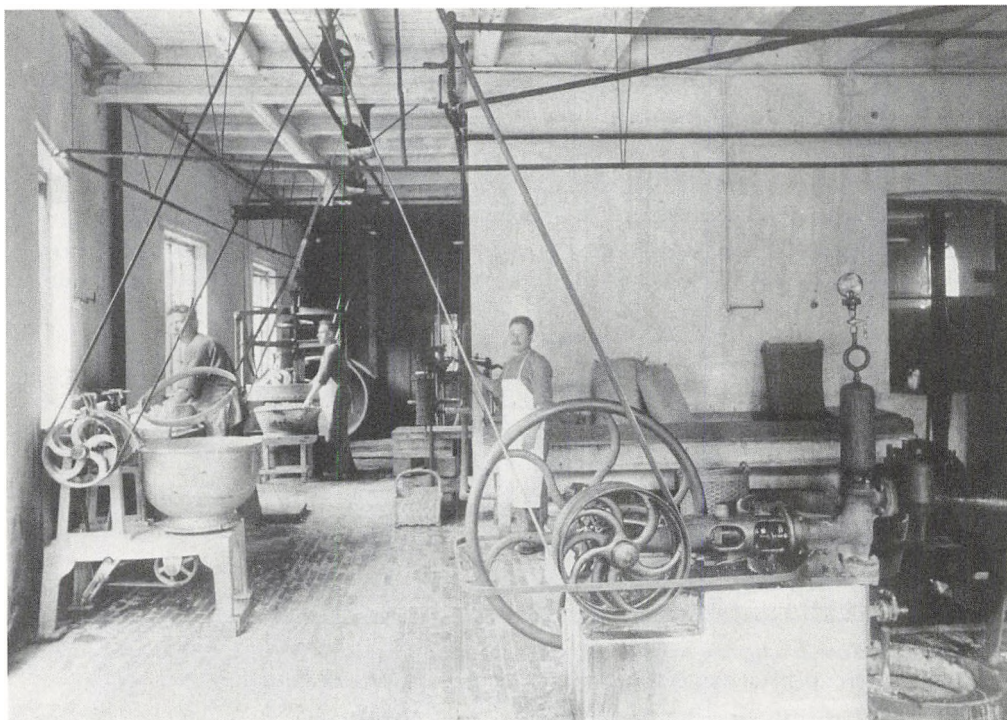

Fig. IV. Skitse af et pistorisk apparat, efter O. J. Rawert: Leitfaden für die Zollbeamte, 1853.

A Destillationskedel. a Damprør til A
B Mæskevarmer. b Damprør til B
C Forvarmer. c Damprør til C
D Lutterkasse. v Ventil for mæsk fra C til B, B til A.
E Rektifikator. 1 Aflob for »lutter« (fortættet damp) fra D og E.

Illustration (A).
Efter Erhvervshistorisk Årbog
1966, bd. 17: Jordbrug og
Brændevisbrænding
af Lars Rumar.

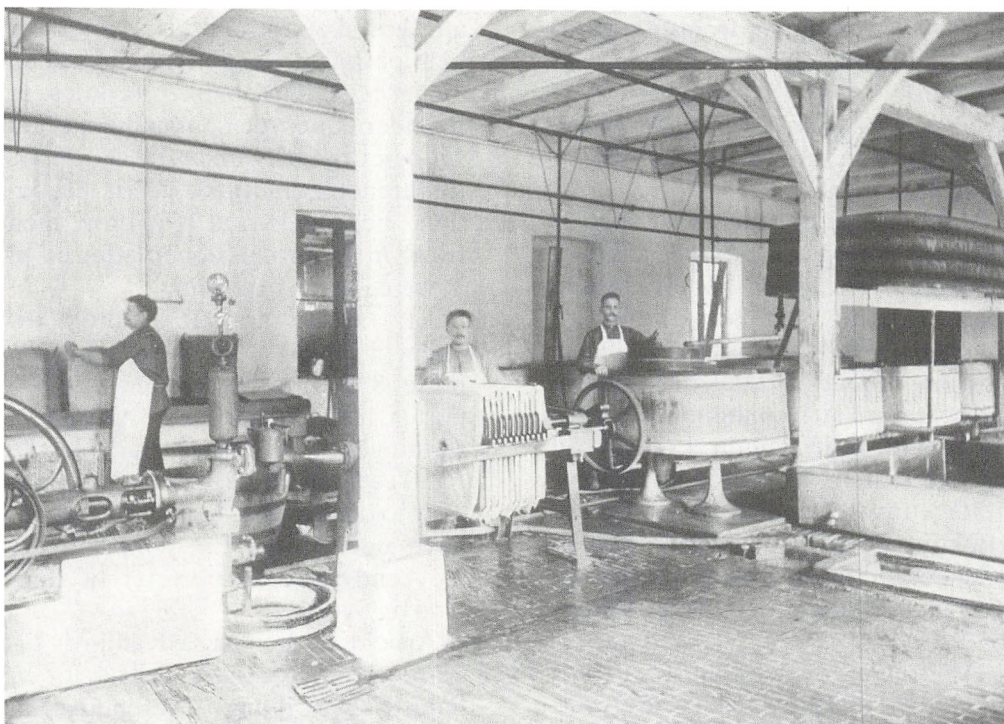
Fremstilling af brændevin og senere sprit var hovedproduktionen ved Helsingør Spritfabrik, hvor der tillige bryggedes øl, fremstilledes malt og gær. Interiør fra gærfabrikken, 1910.

brændevinsbrænderier i Helsingør. Forklaringen på denne udvikling kan næppe alene findes i Sundtoldens ophævelse, idet den store afgang finder sted allerede før 1857. Byens brænderier havde i 1852 produceret 547.514 potter 8° brændevin, og produktionen var i 1857 nået op på 631.058 potter 8° brændevin - eller godt og vel treenhalv gang mere end der blev fremstillet blot 10 år tidligere.

Også i de følgende år øges brændevinsproduktionen, selv om antallet af brænderier indskrænkes yderligere. I

1862 er et større dampbrænderi, der i flere år ikke har været benyttet, nedlagt, og et andet brænderi er gået over i rækken af »uafbenyttede«. Byens 5 tilbageværende aktive brænderier fremstillede således i 1862 701.636 potter brændevin.³

De helsingørske brænderier forsynede fortrinsvis byen og nærmeste omegn, men en hel del gik tillige søværts til de forbisejlende skibe, som også efter Sundtoldens ophævelse i stort tal ankrede op på rheden i forretningsøjemed. Øjensynlig var der ikke tale om kvantumæssige problemer med afsætningen af brændevinen. Toldinspektørerne nævner til stadighed, at der indføres betydelige mængder brændevin fra København, fordi byens egne brænderier ikke kunne

Interiør fra gærfabrikken ved Helsingør Spritfabrik, 1910. Dampkraften vandt tidlig indpas på denne virksomhed.

dække efterspørgslen. Når antallet af brænderier trods gode afsætningsmuligheder alligevel er faldende, må forklaringen nok søges i det forhold, at de mindre og umodne brænderier simpelt hen ikke kunne klare sig i konkurrencen med de større og veludstyrede. Kvaliteten af brændevinen har utvivlsomt også spillet en afgørende rolle i denne henseende. Men endnu i 1877 var 4 ud af 6 registrerede brænderier i drift. Antallet reduceres yderligere, og i 1890 er der kun J.L. Tvedes brænderi tilbage. J.L. Tvedes brænderi var året forinden blevet omdannet til »Aktieselskabet Helsingør Spritfabrik, J.L. Tvede« med sønnen Charles Tvede som direktør.⁴

Brænderiernes øgede produktion hænger sammen med en betydelig ud-

videlse af kapaciteten, men i høj grad også med en stigende anvendelse af moderne teknik og udstyr. Medens det gennemsnitlige brænderi i 1847 rådede over ca. 75 tdr. karrum, var dette i 1877 steget til ca. 120 tdr. Stigningen skyldtes imidlertid hovedsagelig et enkelt brænderi, nemlig J.L. Tvedes, som øger antallet af tdr. karrum fra 119 til 330 i 1869 og til 360 tdr. i 1877.⁵

Dette kommer også klart til udtryk i den relative produktionsfordeling mellem brænderierne. Omkring 40%

af den brændevin, der fremstilledes af byens brænderier i slutningen af 1850'erne og begyndelsen af 1860'erne, kom fra J.L. Tvedes brænderi. Andelen var i 1870 steget til 67% og til 82% i 1883.⁶

J.L. Tvedes brænderi var tillige så afgjort det mest veludstyrede af brænderierne. Det første hollefreundske mæskeapparat, som blev indført til Danmark i 1872, var netop installeret hos J.L. Tvede. Fordelen ved dette apparat var, at formæskningen foregik under højt damptryk, hvorved kartofler, majs og lignende melstofholdige råvarer kunne udnyttes mere effektivt end i traditionelle dampbrænderier. Den første majs-mæskning fandt sted hos J.L. Tvede i august 1873.⁷

Afgørende for den industrielle udvikling inden for brændevinsfremstillingen var anvendelsen af dampkraft. Allerede i slutningen af 1840'erne havde to af de helsingørske brænderier indført dampkraft i deres virksomheder. I 1855 var J.L. Tvede imidlertid ene om at anvende denne energikilde, som på dette tidspunkt leverede 2 hk, i 1867 12 hk og i 1872 16 hk. Når dampkraften i 1877 angives til 35 hk, men i 1888 på ny til 16 hk, må dette hænge sammen med, at dampkraften i det tilknyttede bryggeri er regnet med i 1877. I øvrigt er dampkraften i 1888 blevet suppleret med en »gasmaskine«.⁸

En rimelig målestok for udviklingen i brændevinsindustrien er produktionens størrelse. Følges denne i J.L. Tvedes brænderi, bemærkes en næsten 6-dobling af produktionen i årene 1854 til 1883.⁹ Væksten forekommer

at være sket forholdsvis jævnt over hele perioden. Dog er produktionen meget lav i 1864, hvilket skyldtes, at brænderiet netop nedbrændte nævnte år, og et nyt blev anlagt.¹⁰ Der synes tilsvarende at indtræde en vis stagnation i begyndelsen af 1870'erne, men fra 1876 ser produktionen atter ud til at være i stærk fremgang.

J.L. Tvede angiver årsproduktionen til i 1884 at være ca. 1 million potter 8° spiritus, hvoraf de ca. 88.000 potter blev eksporteret. Allerede i slutningen af 1860'erne havde J.L. Tvede en betydelig afsætning udover lokalområdet, nemlig til København og Jylland. En del pressesegær blev endvidere eksporteret til England og Sverige.¹¹

Arbejdsstyrken er sædvanligvis tilsvarende et anvendeligt udtryk for en industriel udvikling, ofte endda den eneste målestok. Et godt eksempel på det modsatte, nemlig dens begrænsede anvendelse som mål for den industrielle udvikling, har man i J.L. Tvedes virksomhed. Medens produktionen næsten 4-dobles i årene mellem 1855 og 1871, vokser arbejdsstyrken kun fra 7 til 11 arbejdere, eller godt og vel med 50%. Ved en opgørelse i 1877 oplyser J.L. Tvede, at der kun er 5 arbejdere beskæftiget i brænderiet og 3 i det nyanlagte bryggeri.¹² Det er vanskeligt at afgøre, om denne indskrænkning i arbejdsstyrken alene skal sættes i forbindelse med den betydelige mekanisering, der er sket, eller om den simpelt hen skyldes en anden opgørelsesmåde, sådan at det kun er dem, som var direkte knyttet til brænderiet, der er medtaget, medens de arbejdere, som blandt andet havde med

studedefningen at gøre, er udeladt. Den økonomiske krise kan dog også tænkes at have haft en ugunstig indvirkning på arbejdsstyrkens størrelse. Fornemmelsen af, at der har været tale om et sådant tilfældigt udsving, styrkes på baggrund af en opgørelse i 1888. På dette tidspunkt deltog J.L. Tvede i »Den nordiske Industri-, Landbrugs- og Kunstudstilling i København« i 1888. Her oplyses det i bedømmelseslisten, at virksomheden beskæftigede 27 mænd og 2 kvinder i selve produktionen, medens der yderligere var ansat 2 kontorister.

Den udvikling, som kan følges i Helsingør, hvor der bliver stadig færre

Salgskuskene ved I.L. Tvedes spritfabrik poserer for fotografen uden for bryggeriet inden de kører ud på deres rute i by og på land. 1910.

brænderier, er en generel tendens i provinsen. I 1855 fandtes der således 302 brænderier, der ikke var dampdrevne, men allerede i 1877 var antallet faldet til 90 og i 1897 til 11. Ser man på antallet af dampbrænderier, bemærkes et maksimum omkring 1876, nemlig 14. Generelt viser tallene en stigende koncentration inden for brændevinsindustrien, især efter 1876. Dannelsen af A/S De danske Spritfabrikker i 1881 har i denne for-

AKTIESELSKABET

WELSINGØR SPRITFABRIK

J. L. TVEDE.

*KRONBORG
TAFEL
AKVAVIT*

*J. L. Tvede
Brygger*

SPRITFABRIK

*MALTERI MED
HØVEDINGEN*

DIREKTØR BOLIG

WELSINGØR

bindelse formentlig haft en afgørende indvirkning.¹⁵ For de helsingørske brændevinsbrænderier synes tiden omkring 1870 at betegne overgangen fra håndværksmæssig drift til en produktion med industrielt tilsnit.

Sammen med en halv snes andre spritfabrikker blev Helsingør Spritfabrik nedlagt i forbindelse med sammenlægning i »De danske Spritfabrikker«. En del af Tvedes spritfabrik blev ført videre af C.H. Petersen som »Helsingørs Likørfabrik«. Siden 1934 har De danske Spritfabrikker haft koncession på brændevinsbrænding i Danmark.¹⁶

»Bærmepenge« fra I.L. Tvedes spritfabrik. Hvad virksomhedens eget studehold ikke kunne fortære af bærmøen, en destillationsrest fra brændevinsfremstillingen, blev solgt til omegnens bønder. »Bærmepengene« købtes i butikken, og var eneste gyldige betalingsmiddel for bærmøen i brænderigården.

Noter og henvisninger:

- ¹ O.J. Rawert: Kongeriget Danmarks industrielle Forhold, 1859. Illustreret Konversationsleksikon, bd. p. 228. Toldinspektørens årsberetning for Helsingør distrikt RA.
- ² M. Galschiøt: Helsingør omkring midten af forrige århundrede, 1960 p. 202-03. M. Galschiøt: Sparekassen for Helsingør og Omegn, 1929 p. 48. Lars Rumar: Jordbrug og brændevinsbrænding, artikel i Erhvervshistorisk årbog 1966, bd. 17.
- ³ Toldinspektørens årsberetning 1852, 1857, 1858 og 1862 RA.
- ⁴ Toldinspektørens årsberetning 1855 ff, 1870 og 1883 RA. L.V. Scheel: Brændevinsbrænding i Danmark, Kbh. 1877 p. 206.
- ⁵ Brænderistatistikker 1847 ff. RA. Toldinspektørens årsberetning 1869 RA. L.V. Scheel: op.cit. bilag C og p. 203.

⁶ Toldinspektøren oplyser, at der ialt blev produceret 631.058 potter 8° brændevin i 1857, 634.360 potter 8° i 1858 og 701.636 potter 8° i 1862, ifølge note 9 producerede Tvede i disse år henholdsvis 268.940, 259.538 og 287.183 potter 8° brændevin. Toldinspektøren oplyser, at der i 1870 ialt blev produceret 1.224.674 potter 8°brændevin, hvoraf de 833.842 potter blev produceret af Tvede, i 1876 blev der ialt produceret 1.180.794 potter 8° brændevin, hvoraf 789.120 potter kom fra Tvedes brænderi, og i 1883 var tallene henholdsvis 1.368.454 og 1.132.320 potter, jfr. de respektive årsberetninger fra toldinspektøren R.A.

⁷ Gær- og Spiritusindustriens Historie i Danmark, Aktieselskabet De danske Spritfabrikker, 1931 p. 64.

⁸ Fabriks- og industritabeller 1855 RA. Tælling af fabrikker og fabriksmæssig drevet håndværk 1871/72 RA.

År	Tvedes produktion:
1854	198.763 potter 8°
1855	202.023 potter 8°
1856	224.584 potter 8°
1857	268.940 potter 8°
1858	259.538 potter 8°
1859	301.282 potter 8°
1860	310.129 potter 8°
1861	300.464 potter 8°
1862	287.183 potter 8°
1863	374.250 potter 8°
1864	157.002 potter 8°
1865	303.720 potter 8°
1866	460.631 potter 8°
1867	585.204 potter 8°
1868	652.308 potter 8°
1869	742.718 potter 8°
1870	833.842 potter 8°
1871	878.539 potter 8°
1872	751.635 potter 8°
1875	789.120 potter 8°
1876	758.943 potter 8°
1877	797.040 potter 8°
1883	1.132.320 potter 8°

Kilder: Aktieselskabet Helsingør Spritfabrik Y.L. Tvede: Opgjørelsesbog 1854-63 (05230) og Udbyttebog 1862-73 (05235) i Erhvervsarkivet. Toldinspektørens årsberetning 1875-83 R.A.

¹⁰ M. Galschiøt: Op.cit. p. 178.

¹¹ Eksempelvis blev der produceret 15.848 pd.

hos Tvede i 1871 og i 1872 13.577, heraf blev der afsat 1579 pd. til Sverige i 1871 og 1882 pd. i 1872 jfr. Toldinspektørens årsberetning 1871 og 1872. Skema til »Den nordiske Industri-, Landbrugs- og Kunstudstilling i København 1888« Erhvervsarkivet. Toldinspektørens årsberetning 1870, 1874 R.A.

¹² Se note 9. Toldinspektørens årsberetning 1877. Tælling af fabrikker og fabriksmæssig drevet håndværk 1871/72. Den ved industriudstillingen i København i 1872 foretagne tælling af virksomheder. Erhvervsarkivet.

¹³ Både før og efter 1864 blev bærmen, en destillationsrest af den forgærede mæsk, brugt til kreaturfoder hos Tvede. Med den voksende produktion af brændevin voksede mængden af bærmen også, og Tvede synes på et tidligt tidspunkt at have organiseret afsætningen af den del af bærmen, som var for meget, til omegnens bønder. Gunnar Rasmussen i årbog 1954 fra Købstadsmuseet »Den gamle By« p.83. Skema til »Den nordiske Industri-, Landbrugs og Kunstudstilling i København 1888« Erhvervsarkivet.

¹⁴ Axel Nielsen: Industriens historie i Danmark bd. III p. 402, L.V. Scheel: op.cit. bilag A, Statistiske meddelelser 4. række 3 bd. 5 h, Kbh. 1898 p. 16-17. For dampbrænderierne er tallene for de samme år 38, 104, 48.

¹⁵ Gær- og Spiritusindustriens Historie i Danmark. Aktieselskabet De danske Spritfabrikker 1881-1931, 1931. Både I.L. Tvede og sønnen Charles Tvede var aktive i organisation af spritindustrien. C.Tvede blev formand for bestyrelsen i A/S De Danske Spritfabrikker. Gær- og Spiritusindustriens Historie i Danmark op.cit. p. 105 ff. I.L. Tvede havde i 1873 udgivet en lille pjece i Helsingør med titlen »Forslag til Dannelsen af et Konsortium af Brænderiere i Danmark«, men uden resultat, L.V. Scheel: op.cit. p. 208.

¹⁶ M. Galschiøt: op.cit. p. 178.

Værftets snedkeri 1882 - 1932

Af Lars Bjørn Madsen

Branden

Klokken lidt over otte om aftenen den 27. juli 1932 bemærkede nogle arbejdere, der sad uden for værftets store snedkerbygning og fik sig noget mad, at der slog røg ud fra bygningens nordlige ende, hvor savmøllen var installeret. Folkene tænkte i første omgang ikke nærmere over det, da de antog det for at være noget damp, der slap ud et eller andet sted, men da de straks efter så et ildskær bag ruderne, slog de omgående alarm. Ilden havde da allerede godt fat i nogle træaffaldsbunker, og da der fandtes masser af brandfarlige materialer i begge etager

hele bygningen igennem, måtte slukningsarbejdet foregå med alt disponibelt mandskab. Man måtte da, foruden værftets eget brandmandskab, tilkalde brandvæsenet fra Helsingør og flere større byer, ligesom også redningskorpserne fra Helsingør, Hille-

Som dette fotografi viser, var branden ganske voldsom. Billedet viser snedkerbygningens sydøstfacade.

rød, Helsingør og København måtte rekvireres, da ildhavet henimod midnat brølede gennem hele bygningen og snart ville true maskinbygningen, der lå ved siden af. På et tidspunkt syntes det, som om ilden var under kontrol, men pludselig kunne man gennem fire fag vinduer på første sal se, at ilden havde gennembrudt loftet og var nået op i snedkerværkstedet. Her fik ilden for alvor næring, og snart oplyste den alle vinduerne. Efter flere forgæves forsøg på at bekæmpe ilden, valgte man at koncentrere arbejdet om at redde nabobygningen, der som nævnt rummede maskinværkstedet og værdier for uoverskuelige beløb. Hen på natten var sceneriet slut; maskinbygningen var reddet, omend varmen

havde været så kraftig, at flere af støbejernsvinduernes sprosser havde bøjet sig. Snedkerbygningen stod tilbage med sodsværtede, men bevarede mure, fyldt op med forkullet osende træ og sammenvredne maskindele.

Med denne brand sluttede en epoke i værftets snedkeris historie. Rammen om et af værftets fornemste og ældste håndværk, snedkeriet, var nu væk. Siden november 1882 havde snedkere med største omhu og følelse udført alt

Værftet fotograferet fra Kronborg omkring 1900. Endnu ligger de tre oprindelige bygninger frit på den store grund. Det samme gælder de mange villaer og landsteder på bakkerne uden for byen. Det er snedkerværkstedetsbygningen til venstre.

det ædle inventar, der prydede skibene og gjorde dem til rene kunstværker. De videreførte den tradition for solidt og kunstfærdigt snedkerarbejde, der oprindeligt kendetegnede vore huse som noget helt naturligt. Renæssancehusenes pragtfulde pannelerede vægge genskabtes af snedkerne i skibenes stuer og saloner, ligesom de udførte alt øvrigt inventar, fra svungne trappegelændere til de smukke møbler. Det vil derfor være interessant at se lidt nærmere på den gamle snedkerbygning og livet i den, som nu kun den ældre generation af snedkere husker.

Bygningens ydre

Snedkerbygningen stod færdig den 13. november 1882 sammen med to andre lignende bygninger, der rummede maskinværksted, smedje og stø-

Snedkerværkstedbygningens nordgavl og sydfacade fotograferet 1905. Det rå tømmer ligger på pladsen foran bygningen klar til at blive hejst op på loftet. Træet ved bygningen er et af vejtræerne fra den nedlagte allé ud til Kronborg.

beri. Snedkerbygningen hørte til de gode, solide og smukke bygninger, som skabtes under den voksende industrialisering fra midten af forrige århundrede. Opført i blank mur af røde mursten med murfladerne afsluttet af lisener i hjørnerne og langs taggesimsen, som var lisenerne ramtræ og murfladerne fyldinger, dannede bygningen en værdig ramme om værfets snedkeri. Snedkerbygningen var langt mere behersket i sin arkitektur end de tidligste industribygninger, men havde dog sine uundværlige rundbuevinduer med støbejernsprosser i underetagen og firkantede

trefags trævinduer i overetagen. Mellem de to etager var bygningen delt op med et tre skifter bredt bånd af gule mursten, som gik igen lige under taggesimsen. Taget, som ikke skulle være det dominerende, var lavt og beklædt med tagpap. Man kan stadig, udover fotografiet på denne side, danne sig et tydeligt indtryk af, hvordan snedkerbygningen så ud, idet den nuværende maskinværkstedbygning stadig er den oprindelige bygning, der blev opført samtidig med snedkerbygningen i 1882. Sydgavlen står således endnu fuldstændig bevaret, omend bygningen er gjort betydeligt bredere til begge sider, samt forlænget en del mod nord. Går man ind i bygningen, ser man stadig den oprindelige bygnings østmur bevaret, idet den nu fungerer som skillerum mellem bygningens maskinhal og nogle mindre lokaler. Snedkerbygningen blev ikke kun opført som værkstedsbygning, men også som administrationsbygning. Kontorerne var indrettet i den sydlige ende på 1. sal. Da den nuværende administrationsbygning stod færdig i 1901, overtog snedkerne hele førstesalen, men uden at der blev foretaget væsentlige ændringer i ruminddelingen.

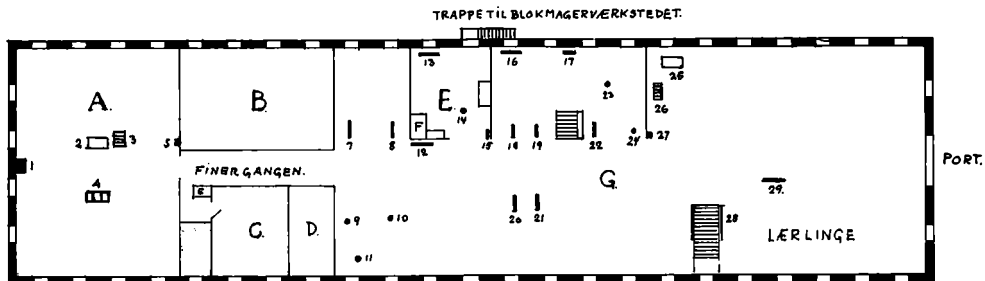
Bygningens indre - Indgangene

Der var flere indgange til snedkerbygningen. På facaden mod havnen kunne man komme op til snedkerværkstedet to steder. I den sydlige del fandtes hovedindgangen, den officielle indgang, der derfor var den fornemste. Den gav også adgang til stueetagen, der rummede magasinet længst mod syd. Dernæst var der to

kontorer for skibs- og maskininspektør, dernæst malerværksted, så tømrerværksted, der en tid var riggerværksted, så et rum, der af snedkerne blev brugt som magasin og lager. Endelig var der i den nordlige ende mod Kronborg en savmølle, hvor det rå træ kunne skæres op. Den anden indgang i bygningens nordlige del, var snedkernes normalt benyttede indgang. Det var ikke en helt almindelig indgang. En bred trætrappe førte op til værkstedet, men inden man kunne komme helt op, skulle man skubbe en lem over sit hoved op, fuldstændig som når man skulle op på et loft. Lemmen var dog forsynet med en kontravægt, så det voldte ikke det store besvær. Oppe på værkstedet lignede denne nedgang en stor trækasse med låg, så morsomt har det set ud om morgenen, når svendene myldrede op af »kassen« for at indtage deres vante pladser i det store værksted. I vor så arbejdsmiljøbevidste tid var en sådan indgang til et værksted naturligvis straks blevet kasseret, men her fungerede den fint, indtil branden satte en naturlig stopper for den tids finesser. Endnu en indgang førte til »Valdemarsstrædet«, der skilte snedkerbygningen og maskinbygningen, op til værkstedet. Det var en smal udvendig trappe, der førte op til drejer- og blokmagerværkstedet. Den blev mest benyttet af smede og nittere, der skulle have deres værktøj skæftet.

Loftet

Inden vi for alvor kigger på det store snedkerværksted på første sal, skal loftet over dette lige omtales. Her fandtes nemlig alt træet, idet her var

- A DET LILLE VÆRKSTED - POLERERVÆRKSTEDET.
 B MAGASIN - SENERE SPRØJTELAKERINGSVÆRKSTED
 C KONTOR - SNEDKERM.H.KATTRUP. ARKITEKT. LUMBORG.
 D — — FORMÆND. BOGHOLDEE. P. NIELSEN.
 E DREJER OG BLOKMAGERVÆRKSTED. DREJER ERNST - JOHNS GJELSTRUP HOLM.
 F BUR. FÆLLES VÆRKTØJ.
 G DET STORE VÆRKSTED.

- A. 1 POLERE MASKINE 2 LIMOYN. 3 BLOKTINGER.
 A. 4 PRESSE 5-6. HÅNDVASKE.
 E. 13. DREIEBÆNK. 14. RUNDSAV. 15. STEMMEMASKINE
 G. 7. LILLE KEHLEMASKINE 8. STØDSAV.
 9. TAPPEMASKINE. 10. BOREMASKINE 11. FRÆSER.
 12. BÅNDPUSSE. 16. DREJEBÆNK.
 17. SMERTELSTENE - 18-19-20-21. HØVLE. MASK.
 22. RUNDSAV. 23. BÅNDSAV. 24. FRÆGER.
 25. LIMOYN. 26. BLOKTINGER
 27. HUL OG SKANT I GULVET TIL AFFALD - SPÅNER
 28. LEM OVER TRAPPE MED KONTRAVÆGT.
 29. STOR KEHLEMASKINE.

VILLY PETERSEN. 15-1. 1982.

trælager og tørrestue. Når træet var indkøbt og leveret til værtet, blev det hejst op og ført ind på loftet gennem en port i bygningens nordlige ende. Det var et meget lavloftet rum, som om sommeren kunne blive ulideligt varmt, da der ikke var ventilation. Når tørrestuen skulle tømmes og fyldes, var det ofte lærlingenes arbejde, og det var hårdt, da man både skulle døje med varmen og samtidig passe på ikke at knalde hovedet i tagkonstruktionen. Når snedkerne skulle bruge træ, blev det afkortet oppe på loftet og derefter sendt ned ad en slidske på siden af trappen, der førte ned til snedkerværkstedet. I den fjerne ende af loftet, mod syd, var lager af modeller fra modelsnedkeriet, samt lager af

Snedkerværkstedets indretning 1924-1932, tegnet af snedker Villy Petersen 1982.

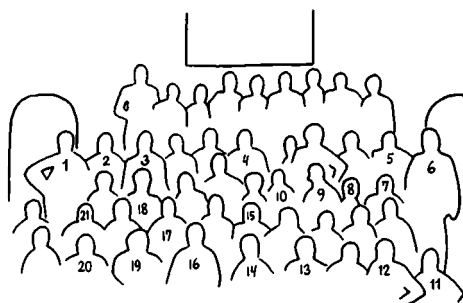
værktøjskasser. Et tykt lag støv fortalte, at der sjældent kom nogen i denne ende af loftet.

Snedkerværkstedet

Snedkerværkstedet har været et af de rigtig hyggelige værksteder, der desværre efterhånden er forsvundet i byen. Her var alt lavet af træ, og gulvet og de to rækker langsgående stolper var blankslidte af daglig brug. Hver dag fjernede lærlingenes fejkeoste enorme mængder af høvlspåner og savsmuld. Kun i hjørner og kroge blev det liggende, ligesom sprosser og

karme i de trefags trævinduer var dækket af træstøv, lagdelt dag for dag som naturens lagdeling af jordlagene. En gang imellem blev lagene forstyrret, når en høvlebænk skulle flyttes, eller en maskine udskiftes med en ny.

Overalt var der træ; brædder, lister og halvfærdigt arbejde har stået lænet op ad vandrette lister hamret op mellem stolperne og dannet hele vægge. Ydermurene kunne ligefrem have et isolerende lag af sådant træ, der dog nødtigt skulle dække de zinkkasseindkapslede dampvarmerør, der løb langs disse vægge og varmede værkstedet op. Ved høvlebænkene levede snedkerne i deres egen lille verden omgivet af alle mulige slags træ og materialer. Her stod snedkerens værktøjskasse med det fine snedkerværktøj. Det var værftet, der lagde kasse og værktøj til, men det var snedkeren, der satte sit helt personlige præg på det. Høvlen skulle måske have udskiftet sålen, hvis åbningen var blevet for stor; den skulle måske rettes af, og klap og jern fintilpasses hinanden, så spånerne ikke satte sig i klemme. Både høvljern og stemmejern skulle smergles og ofte slibes, så de var skarpe som barberblade, og det var ikke en opgave for alle og enhver. Hvis snedkeren ønskede mere værktøj til specielle formål, var det som regel noget han kunne låne i »buret«, hvor fællesværktøjet blev udleveret. Nogle gange købte han selv værktøjet eller lavede det i en ledig stund. På nogle af byens andre snedkerværksteder var det normalt, at snedkeren selv skulle lave sit værktøj, og ofte var dette selvgjorte værktøj særlig fornemt udført. Værftet købte som regel

Snedkerne fotograferet foran snedkerværkstedets nordgavl i 1896: 1) Grønbeck, 2) Drejer Hansen, 3) Georg Petersen, 4) Karl Jørgensen, 5) Clausen, 6) snedkeriets »skriver«, 7) Christensen, 8) Ebbesen, 9) Alfred Hansen, 10) Chr. Steffensen, 11) Arkitekt Limborg, 12) Jens Andersen, 13) Drejer Holm, 14) Snedkermester Kattrup, snedkermester indtil 1920, i 1921 bliver sønnen H. Kattrup mester, 15) Thorvald Andersen, 16) Holger Hansen, 17) Otto Kryger, kom til værftet i 1891, 18) Hansen, 19) Egon Jørgensen, 20) Lars Christensen, også kaldet »Træsko-Hans«, 21) Thorvald Nielsen.

sit værktøj hos firmaet H. Olsen i København, og leverancerne herfra blev hurtigt klaret, da firmaet i slutningen af 1920 fik oprettet en filial i Stengade 11 her i byen. Endnu ser man på meget af værftets gamle snedkerværktøj navnet H. Olsen, Vognmagergade 11, præget i træet, og det er værktøj, der stadig fungerer upåklageligt. En fantastisk ting ved snedkerværktøjet er i øvrigt, at det ikke har ændret form eller funktion siden forrige århundrede. Kun priserne er ikke de samme.

I 1914 kunne snedkeren således købe sig en god pudshøvl for 4,50 kr., eller en rubank for 5,20 kr., medens en stor høvlebænk sneg sig op på 40 kr. Snedkerens timeløn var til gengæld kun 1,20 kr., så for ham var værktøjet ikke billigere end i dag.

Værkstedet, rum for rum

Det har mærkelig nok ikke været muligt at finde billeder af værkstedets indre, men de gamle snedkere husker endnu ganske godt, hvordan det var indrettet, og med deres hjælp har en plan kunnet laves over værkstedet, som det så ud fra omkring 1924 (se s. 87). Vi starter i den sydlige ende mod den nuværende hovedbygning. Her fandtes et lille værksted, kaldet polererværkstedet, fordi det fine afsluttende arbejde ofte blev lavet her, bl. a. det krævende polererarbejde, der jo dengang var et fornemt stykke håndarbejde. Høvlebænke var placeret langs alle ydervæggene, og i midten af rummet stod bloktvinger, limovn og presse til finering, samt en polerermaskine. Fra dette værksted kom man

gennem finergangen ind til det store værksted. I finergangen lå fineren på hylder i begge sider af gangen. Det var ikke den bedste lagerplads for fineren, da her var meget tørt, og lageret flyttedes da også over i hovedbygningens kælder omkring 1930. På den ene side af finergangen lå magasinet, lageret for færdigt arbejde, hvor tingene blev anbragt, indtil man var klar til at modtage dem på skibet. Forinden havde mesteren ved grundigt øjesyn sikret sig, at svenden havde lavet arbejdet så perfekt og godt, at det kunne forlade værkstedet. Magasinet blev omkring 1930 indrettet til sprøjtelakeringsværkstedet og forsynet med et par høvlebænke. På den anden side af gangen lå kontorerne for sned-

kermesteren, der i mange år var den navnkundige H. Katstrup, der i 1920 afløstes af sønnen J. Katstrup. På kontoret sad også en arkitekt, og et kontor ved siden af husede formænd og bogholder. I denne sektor fandtes også den tidligere omtalte hovedtrappe, som primært benyttedes, da administrationen havde sine kontorer her. Det store værksted, som optog to trediedele af snedkerværkstedet, var et lyst og venligt lavloftet rum, oplyst af de mange tætsiddende trævinduer i langsiderne. Her var de fleste maskiner opstillet, og her foregik det meste af arbejdet. Værkstedets første halvdel optoges af maskiner som tappe-maskine, boremaskine, fræser, afretter og tykkelseshøvl, båndpudser, rundsav, stemmemaskine og 3 drejebænke.

Fra denne del førte en trappe op til det tidligere omtalte loft. Drejer- og blokmagerværkstedet havde en lille afdeling for sig, og i denne del lå også det såkaldte »bur«, hvor man fik udleveret de materialer, man skulle bruge, som f.eks. søm, skruer, specielle beslag samt fællesværktøjet. I den nordlige ende stod høvlebænke i tre grupper med 5-6 stykker i hver, vel at mærke dobbelte høvlebænke. Her stod en limovn og bloktvinger til finering, samt fræser og båndsav. I det østlige hjørne var ligeledes anbragt høvlebænke og her stod bl.a. alle lærlingene. I gavlen var en port, der vel oprindeligt har været tænkt som adgang til det udvendige hejseværk, hvormed man kunne transportere materialer. Det var dog mest på loftet man benyttede hejseværket, medens værkstedets færdigvarer blev båret

ned ad trappen i denne ende af bygningen og eventuelt anbragt på magasinet i stueetagen. Omkring 1930 var alle maskinerne naturligvis trukne ved egen kraft, enten i form af damp eller elektricitet. Før i tiden var der langs hele vestvæggen mod maskinværkstedet en aksel med drivhjul placeret forskellige steder på den, hvorfra snedkermaskinerne hentede deres drivkraft. Hele akselen fik sin kraft fra maskinværkstedets store dampkedel.

Snedkernes arbejde

Da J.V. Løves træskibsværft i 1882 blev købt af Mads Chr. Holms nye jernskibsværft, var det selvsagt jernskibene, der skulle afløse de traditionelle træskibe. Man havde også her indset stålets fordele, men det var ikke et materiale, der skulle ses indvendigt på skibet. Her skulle alt fortsat være i træ. Man må med rimelighed antage, at træskibsværftets snedkere flyttede med over i det nye jernskibsværft og dermed videreførte træets traditioner i det nye jernskibsbyggeri. Det var, som allerede tidligere nævnt, det mest praktfulde håndværk snedkerne kunne præstere på de skibe, der løb af stabelen på jernskibsværftet, og det er givet, at den her behandlede periode af værftets snedkeris historie, var skibssnedkeriets håndværksmæssige storhedstid.

Når skibet stod med sine nøgne spanter med de sammennittede jernplader, var det snedkerens opgave at få nogle hyggelige rum ud af det. Skodderne (væggene) skulle pannelle-

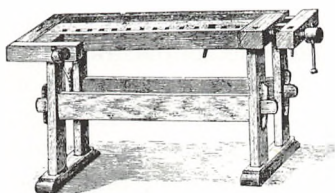

Nr. 5.

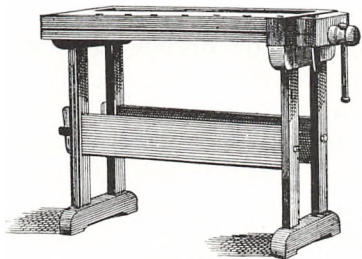
Høvløbord, beregnet til at fastskruer paa et Bord, Vindueskarm eller lignende. Længde 78 cm. Kr. 7.50.

Karetma-gerbænk.

Længde 2 Meter
4 cm.
Svær Bogetræs
Plade.
Kr. 45.00.

Nr. 6.

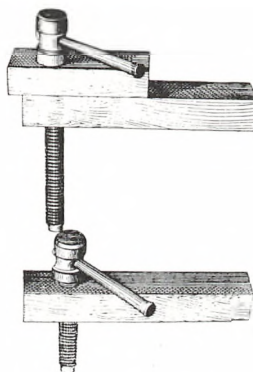
Nr. 7.

Billedskærbænk med og uden Bilad. Længde 1 Meter
10 cm. Højde 93 cm. Pris Kr. 30.00.

Nr. 8.

Bænkedupper
af Staal.
Pr. Par Kr. 2.35.

Nr. 9.

Bagtang
til Høvløbænke.
Pris Kr. 3.75.

Nr. 10.

Fortang
til Høvløbænke.
Pris Kr. 2.75.

Tangstokke, til Høvløbænke.
Pris Kr. 0.20.

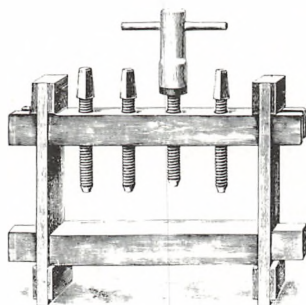
Nr. 11.

Høvløbænsbolte
pr. Sæt (1 lang, 3 mellem, 1 kort).
Pris Kr. 1.35.

Nr. 12.

Bloktvinger

prima haandforarbejdede,
med 4 Hvidbøgsspindler.
Indvendigt Maal: Højde
ca. 33 cm, Brede
ca. 80 cm.
Til hvert Sæt (4 Stk.)
hører en jernheslaaet
Nogle.
Pris pr. Sæt Kr. 60.00.

res, altså beklædes med ramtræ og fyldinger, der var fint profilerede. Det var ikke ligetil at lave, da man ikke kunne regne med rette vinkler på skibet, men måtte lave alt i smig, som først skulle måles og beregnes.

Det hele blev lavet oppe på værkstedet og derefter monteret om bord. Samlingerne mellem fyldingssektionerne dækkedes ofte af lister, der kunne være formet som kannelerede lisener eller kapitælkronede pilastre. Alle samlinger måtte laves pinligt nøjagtigt, da træet ikke skulle males, men håndpoleres.

Rummets døre var naturligvis også profilerede fyldingsdøre. De panelede fyldingsvægge afløstes så småt omkring 1930 af den nye møbelplade, som blev fineret med den træsort,

Snedkerværktøj fra firmaet H. Olsen, der var leverandør til værftet. Tegningerne er fra 1914.

rummet skulle have. Fineringen foretoges med stor omhu og krævede sans for træets skønhed og en forståelse for at sammensætte fineren, så årernes aftegninger stod på den smukkeste måde. Også disse vægge var håndpolerede og stillede med sine store flader endnu større krav til en jævn polering.

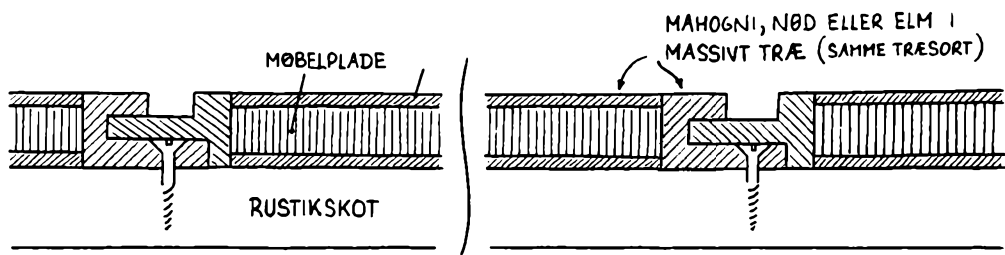
Træsorterne var et kapitel for sig, idet valget af træ var et spørgsmål om tidens mode, og hvor på skibet det skulle bruges. Således brugte man en tid at lave salonerne i valnøddetræ, medens rygesalonerne skulle være i pyramidemahogny. Spisesalonerne

var i flammert birk, medens gange og haller kunne være elmetræ med sortbejdsede sokler. I soverummene kunne væggene være af gran for at undgå væggelus. Der er næsten ikke den træsort, der ikke har fundet anvendelse om bord gennem tiderne, lige fra de mest eksotiske træsorter til de traditionelle danske træsorter. Samtidig markerede træet altså rummets funktion, og bemærkelsesværdigt er det, at træet også angav den sociale status om bord. Hvis kaptajnens møbler var udført af mahogny, måtte matrosen lade sig nøje med fyrretræ, der oven i købet kunne være malet. Det er i øvrigt en tradition, der stadig lever i bedste velgående, omend det ikke er meget andet end møblerne, der stadig laves af træ. Snedkeriets trælager var naturligvis præget af de mange træsorter, og spændende må det have været at arbejde med alt det fine træ, som samtidig gav en behagelig afveksling i arbejdet, selv om det ikke var alle træsorter, der var lige rare at have med at gøre. De malede lofter var ofte udført som fyldingslofter, og spanterne kunne være indklædt i profileret træ, så de lignede loftbjælker. Trapperne var på skibene som i husene et større tømmer- og snedkerarbejde. At snøre en trappe op krævede sin mand, og til-

pasningen af gelænderets håndliste var udelukkende håndarbejde. Balustrene var ofte drejet i klassiske former og gav trappen det fornemme præg. I dag laves det hele i stål, hvor trin og håndliste dog som regel er beklædt med et plastmateriale.

Foruden alt det faste inventar, lavede værftets snedkeri også alle møblerne til skibet, lige fra stole til skabe. Møblerne fulgte tidens mode og gode kvalitet, men skulle samtidig kunne modstå de påvirkninger, skibet kom ud for i det våde urolige element, hvorfor et særlig stort kvalitetskrav måtte stilles til disse møbler. I modsætning til andre møbelsnedkere havde skibssnedkeren ikke afsluttet sit arbejde ved møblets levering. Han måtte også tilpasse møblet om bord. Et skab skulle ikke blot stilles et sted på gulvet. Det skulle anbringes permanent og derfor tilpasses på stedet. Hvis en skuffe eller en låge gik som de skulle, når møblet forlod værkstedet, skete det tit, at hverken låge eller

Eksempel på samling af finerede vægge i saloner omkring 1930-65. Tegnet af forf. efter snedker Ove Kryger.

skuffe var til at få op, når møblet kom om bord. Så måtte snedkeren påny til at tilpasse disse dele.

Afslutning

Efter snedkerværkstedets brand i 1932 måtte en ny værkstedsbygning opføres, og man fik lejlighed til at tænke i nye baner. Naturligvis skulle de gamle håndværkstraditioner følges, og skibene udstyres efter tidens krav, men det gamle værksteds mangler kunne nu afhjælpes af nye, og moderne maskiner kunne købes. Der

Snedkerværkstedets udbrændte indre fotografert 1. august 1932.

blev lejlighed til at tænke i mere rationelle baner, og den nye bygning skulle derfor følge tidens ønske om den rene funktionalisme. Allerede i september 1932 lå tegningerne til den nye bygning, tegnet af Volmer Drosted, klar, og den 30. august 1933 kunne man tage den nye snedkerbygning i brug. De nye tider var begyndt.

Kildemateriale:

De primære kilder har været mundtlige beretninger leveret af snedkere fra værftet, Villy Petersen og Eigil Øst. Desuden har snedker Ove Kryger, Ernst Lundberg og Gunnar Jacobsen bidraget med oplysninger.

Noter:

¹ Helsingørs Avis 28. juli 1932

² Helsingør Kommunes Bygningsinspektorats arkiv.

Helsingør Kommunes Museer

Beretning for året 1986.

1986 blev det store formidlingsår, men også et år der prægedes af store kommunale besparelser, hvilket generelt gjorde det mere end vanskeligt at få de økonomiske ressourcer og den museale virksomhed til at hænge sammen på en rimelig og hensigtsmæssig måde.

Et mundheld siger dog, at intet er så skidt, at det ikke er godt for noget. På baggrund af museernes økonomisk betrængte situation fandt en kreds af lokalhistorisk og musealt interesserede sammen og stiftede en venne- og støtteforening under navnet Helsingør Museumsforening.

Indsamling og registrering

Det store efterslæb på henved 3000 unummerede og uregistrerede genstande i magasinerne er ved en ekstraordinær indsats stort set blevet indhentet. Samtlige genstande på fjernmagasinerne er således blevet nyordnet, og alle unummerede genstande er blevet registreret. Tilbage står en registrering og en nyordning af en del genstande ved Flynderupgård Museet. I forbindelse med nyordningen har museumsvesenet fået stillet en ladebygning på Flynderupgård til rådighed. Bygningen er under istandsættelse ved hjælp af kommunens Beskæftigelsessekretariat samt Teknisk Forvaltning.

Museernes samling af grafiske blade er blevet sikkerhedsfotograferet og registreret. Samlingen er placeret på Marienlyst Slot, hvor det er tan-

ken at samle alle malerier og grafisk materiale.

Et par større hjemtagelser har præget den museale virksomhed på registreringsområdet. Det har drejet sig om skomagermester A.B. Carlsens værksted i Sudergade 29. Registreringen omfattede 904 numre. I forbindelse med projektet »De nye tider i Helsingør« har museerne gennem nogle år været stærkt interesseret i at hjemtage et såkaldt arbejderhjem til Bymuseet. Gennem advokat Henning Andersen etableredes en kontakt til fru Olga M. Christensen, Hovedvagtstræde 7, og det aftaltes, at Bymuseet kunne hjemtage hele hjemmet ved hendes bortgang. På den baggrund er fru Christensens hjem blevet gennemfotograferet, ligesom en medarbejder arbejder på en »registrering« af hjemmet i form af interview. Når den fornødne udstillingsplads kan etableres er det tanken at udstille hjemmet. Endvidere har museerne fået tilbudt nogle landbrugsredskaber, som vi desværre af pladshensyn endnu ikke har kunnet hjemtage. Vi håber at dette problem bliver løst i 1987.

MUSEALE ERHVERVELSER

Museerne har ved køb erhvervet følgende:

Legetøjssamling fra tiden omkring 1920. 1 stk. vaskevugge, diverse julepynt. Skotterup ugle. Oliemaleri af ubekendt: Øresundsforningens brand i 1860. Parti fra Helleræk 1870, af A. Lunde. Maleri af branden på Øresundsforeningen 1860, malt 1924 af F. Hansen. Skotterup-Ugle af brændt ler 1900-århundrede. Tegning fra Helsingør Havn omkring 1900 af ukendt

kunstner. Diverse legetøj, en vaskebugge og tolv julenisser.

Som det bemærkes, er fortegnelsen over de museale erhvervelser ikke særlig omfattende, hvilket hænger sammen med, at besparelserne, der i årets løb er blevet pålagt museerne, fortrinsvis har ramt kontoen for indkøb til samlingerne.

Kulturelt Udvalg har velvilligt overdraget museerne 7 meget spændende malerier af kunstneren Erich Erichsøe, som udvalget ved dets formand havde erhvervet på auktion. Endvidere har udvalget købt 200 båndtimer fra Radio Sundbølgen til supplerung af museernes samling af lokale radioudsendelser.

Gaver 1986

Lykkeligvis har museerne også i 1986 oplevet, at mange venner har betænk museumsvæsenet med små og store gaver, hvilket er en fundamental styrke og forudsætning for den museale virksomhed.

Helsingør Bymuseum og Marienlyst Slot har med tak modtaget følgende gaver:

Knapstøvler fra Axel Andersen. Børnetøj fra Ruth Bendtsen. Skærme og skærmmholdere fra N.P. Christensen, Sydkystens El. Værktøj, bohavem.m. fra Alva Forsmark. Sølvkrave og mønter fra Lene og Keld Jensen. Maleri og bohavem fra Olaf Lyngbye. Hatteæske fra Hansine Burgwaldt. Malerier, kort, bohavem.m. fra Gudrun Svedstrup og Louise Meincke. Hæftebånd og færdselsspil fra Kamma Madsen. Dukkevogn fra Margit Wiberg. Rationeringsmærker og besættelsestidslitteratur fra Knud

Christiansen. Garnnisser, sangbog og maleri fra Helga og Holger Weinholdt Jensen. Værktøj, beklædning og julestads fra Erik Gøbel. Skolesager, strikkebøger m.m. fra Else Nielsen. Brandslukningsmateriel m.m. fra Sct. Olai Kirke. Underliv fra Kirsten Borneland. Skolesager fra Else Soelberg. Skolesager fra Else Larsen. Skurepulver fra Flemming Rønne. Beklædning fra Bodil Larsen. Dukke og skolesager fra Solvej og Willy Stenskilde. Skolesager fra Hakon Rendtorff. Skolesager fra Amtscentralen i Hillerød. Skolesager fra Ingelise Pedersen. Skolesager fra Hornbæk Skole. Penneskafter fra Karla Hüsigg. Gasmasker fra Jørn Møller. Skolesager fra Annette Aagaard. Nedstryger, boks, skobørster m.m. fra fru David. Skolesager og muffer fra Merete Dohn. Legetøj, modeblade m.m. fra Birthe Løvenvig. Bårer fra H.B. Jensen. Skolebøger fra Børge N. Hartelius. Pudebetræk, hat, malerkasse og billeder fra Alfred Christiansen. Kasseapparat fra Henrik Mohr. Anders And fra Poul Petersen. Tøjklemmer fra T. Lund Hansen. Skolesager fra Ninna Skipper. Stauning-relief og brødmaskine fra Svend Hacke. Atlas, kopikasse, Julens Sange fra Uffe Mortensen. Maleri fra Lisbeth Hansen. Glødelampe fra Jan Blom. Baby- og børnetøj, flag og briller fra Niels Prag. Skolebilleder fra Egill Griesé. Kørner fra Kenno Pedersen. Maleri og radering fra Irma Pedersen. Værktøj fra Mogens Olson. Litografi fra Karla Nilsson. Skolebøger, stempel, linoleumssnit fra Bjarne Tofte Jørgensen. Bogmærke, blækhus og chabisette fra Bjørn Madsen. Rullestol og køkken-

kniv fra Fysiurgisk Hospital. Tegnebestik fra Bent Munneche. Sypose, tehætte m.m. fra Gerda Bjerregaard. Sproglære fra Torben Bill-Jessen. Værktøj fra Eva Olden. Madskuffer fra Svend Aage Bonde. Brudekjole, beklædning, mønstre fra Ella Bruhn. Kjole fra Rita Petersen. Kjole fra Lise Schelde. Kjoler fra Karen Baad. Skolepult fra Ruth Juul. Skolesager, julekalender m.m. fra Grethe Tvedberg. Døre, el-ure, ølkasse m.m./Wiibroe fra pka ved Anders Chr. Andersen. Diverse ting fra Wiibroe fra Lars Bjørn Madsen. Kaffedåse fra Sparekassen SDS. Engelsk mønt og fragment af knap fra Neil Holze Larsen. Kjoler, hatte, sko m.m. fra Aase Stampe. Skolebøger fra Marie Helene Andersen. Jakke, vest og benklæder fra Hans Aage Christiansen. Maleri, tønde og vinflaske fra Bodil Kopp. Silkehat og hatteæske fra Martha Hüsig. Skolesager fra Else Jonassen. Flasker fra Henry Nielsen. Legetøj, armbånd og skolesager fra Jørgen A. Svendsen. Akvarel fra B. Seifert. Frakkeskjold fra Carlo Hansen. Skolesager, sprællemænd og julestads fra Boye Nielsen. Kappe og julestads fra Margit og Bertil Ingemann-Larsen. Bog om Øresund fra Aase Lykkebo. Skolebøger fra Ellen Bünner. Krøllejern og herretøj fra Marie Djursaa. Legetøj, snitmønstre m.m. fra Birthe Løvenvig. 24 reklamelysbilleder fra Frode Jacobsen. Drengtøj og legetøj m.m. fra Christian Faye. Dametøj fra Kirsten Aagaard. Skolesager fra Benedicte Nielsson. Poesibøger og nøgleskilte fra H.E. Steffensen. Maleri og portræt fra Kitty Tvede. Dyrerigets Naturhistorie fra Th. Ratner. Nøgle

fra Niels Ledager. Slagtepistol, bæresepose og mærkater fra Frede Olsen. Dukkestel fra Mette Eilersen. Galochestøvler fra Ester Christiansen. Husholdningsredskaber, bohove, legetøj, malerier m.m. fra Bent Bartholdy. Femøre-atrap fra Ole Høite. Telefon og kontakt fra Jan Bo Frederiksen. Spisetegn fra E. Sejr Petersen. Skolebøger fra Nova Hansen. Huslig Økonomi fra Jytte Kure. Navneklude m.m. fra Ellen Ogilvie Christensen. Nøddehakker fra Erik Jensen. Holberg-jubeludgave og legetøj fra Olga og J.P. Ludvigsen. Skolebænk fra Jens Johannesen. Richs Album, posesibog m.m. fra Rita Larsen. Skole-sparekasse fra Erik Højbjerg. Prøvekasket, emblemer m.m. fra Jørgen Bitsch. Vimpel fra Poul Poulsen. Maleri fra Bodil Branner. Ryster til askeskuffe og husholdningsredskaber fra Tenna Bülow. Opskrivningsbog fra Lilian Kjær. Flugten til Amerika fra Jonna Hill Petersen. Policemapper fra Regent. Skudsmålhbøger fra Egon Hansen. Pengeskuffe fra Jens Erik Nielsen. Emailleskilt fra Johannes Katstrup. Jule- og lykønskningkort fra Harry Mepschen. Julekurveark fra fru Hjortgaard. Julestads fra Margit og Bertil Ingemann-Larsen. 22 Børneblade fra Mona Christensen. Jule-nisser fra Gudrun Steen Petersen. Juledekoration m.m. fra G. Arenkiel. Eventyrbøger og vittighedsblade fra Ellen Margrethe Hansen. Teoribog fra Kirsten Jacobsen. Billeder fra Inger Petersen. CB-skilt fra Edmund Didrichsen. Sypose og forklæde fra Kitty Hansen. Skolebøger fra Inge-Mette Petersen. Sengebånd fra Gerda Jørgensen. Kræmmerhuse og jule-

hjerter fra Else Hedegaard. Julehjerter fra Børge Seifert. Julesang og »krokodille« fra Lisbeth Møller.

Flynderupgård Museet har tilsvarende modtaget følgende gaver:

Hans Viggo Andersen, Nørrevej 33, Snekkersten: Pibe til maskinpistol - bajonet - regimentsmærke - diverse arkivalia fra besættelsestiden. Bjarne Tofte Jørgensen, Gefionsparken 22, Helsingør: Maleri: Humlebæk med Tibberup Mølle. Ove Jensen, Math. Bruunsvej 9, Snekkersten: Håndrulle - stueur - lysekrone - diverse stole - komplet sengemøblement - servantestel - kroge til landmåling - TV apparat - barnetræsko - cykelklemmer - diverse husgeråd. Fisker Henrik Duvé Hansen, Gydevej, Snekkersten: Sangerhue Snekkersten/Skotterup Sangforening - visitkortalbum - briller. Thyra & Sigrid Pedersen, G.A. Hagemannsvej 29, Snekkersten: Kanonkugle og arkivalia. Poul Jensen, Mørdrupvej 12, Espergærde: Vævegarn - forklæder - pyntearmer - combination - strikkede benvarmere - herrevest rosenhvergarn - foto af Tikøb Sogneråd. Poul Hansen, Stockholmsvej 15, Espergærde: Lysbilledapparat Frem - filmfremviser Espergærde Biograf - diverse radioer, bl.a. 1 stk. fra Flynderupgård fra 1920'erne - mikrofoner - højttalere - Nefalygte - reklameskilt - slibemaskine til barberblade - barberknive - bajonetskede - diverse flasker - diverse briller - grammofoner - båndoptager til spolebånd - 78 grammofonplader - strygebræt - omformer - måleapparat - penneskraft og penne - foto Egebæksvang Kirkes første konfirmationshold - smedeværktøj - fran-

ske træsko - mælkejunge - massageapparat. Per Christiansen, Gl. Tibberupvej 29, Espergærde: Kaffekande - flødekande - sukkerskål. Signe Olsen, Lionpark, Hillerød: Indrammet vers - krøllejern - spritduplikator - skolesymaskine (Tikøb Skole) - stativ til skoleblækhuse - kakkelovnsskærm. Boet efter fisker og havnefoged Viggo Larsen og Asta Larsen, Strandvej 382, Espergærde: Dødsbo: sengemøblement - husgeråd - fotos - arkivalia - fiskeredskaber m.m. Chris Kronholm, Strandvejen, Espergærde: Portræt af Viggo Larsen. Lis og Kaj Løgager, Helgavej 41, Mørdrup: Glansbilledalbum - fajancehund - servantestel - vodkugle - plejl - samlesæt: hak-i-hak jernbane - træmølle - barnekop og underkop - æbleskivepande - kaffemølle - æggebægre - bolchedåse - pyntehåndklæde. Kirsten Larsen, Kastanjevej 14, Fredensborg: 2 dukker fra ca. 1900. Erna Larsen, Parkvej 1, Snekkersten: Smørkrukke »Krogerup Mejeri«. Elli Ulmer, Parallelvej 27 a, Snekkersten: Dyb og flad fajance tallerken - alenstok - papkasse med blonder etc. - kaffekande - kaffekop - lysmanchetter - fotoramme - bordkniv - gaffel - kombineret kniv/gaffel - 2 stk. barnekjoler - dåbskjole - barnetrøje - dukkepudevår - skånere til armlæn - 1 par barnesko - barnehue - barnesokker - hagesmæk - tevarmer til dukkestel - barnestøvler - dame lommetørklæder - borddug - gratinfad - stikkekniv - æbleskivepande - æske med nips - sort satinkjole - okkerfarvet satinkjole - krustadejern. O. Boye Nielsen, Kampergade 7 B, Helsingør: 1 par briller - 1 lup. Svend Rasmussen, Strandvej 140, Snekkersten: Kera-

mikvarmedunk. Max Jørgensen, »Sømandshvile«, Snekkersten: Diverse emballage. Frisør Rasmussen, Strandvej, Snekkersten: Stævnrulle (bundgarn). Tove Jensen, Søndermarken 16, Espergærde: Klemmeforklæde. Hellberg, Strandvejen 125, Skotterup: 3 støbejernsstrygejern - krustadejern - hængekøje - fluenet. Birgitte Kyvskov, København: Tunstang - hugkrog - tunbælte - diverse tunflag - æske med tunkroge. Svend Erik Olesen, Hjortevænget 55, Allerød: Rejsekskrivemaskine - strikkemaskine - radioapparat - TV apparat - fotoalbum - krøllejern - lavementapparat - ukrudtssprøjte. Eva Rohde, Lyngborgvej 5, Birkerød: Sort kyse - kyse med bindebånd - skærf (2 stk.) - dåbskjole - forklæde - natskjorte - brun bondeempirekjole - servantestel - 9 olmerdugsdynner - dukketøj. Fisker Lars Hansen, Skovparken 5, Espergærde: 10 dagbøger af afdøde fisker Axel Hansen. J. Melander Petersen, Blåbærhaven 15, Kokkedal: 3 fotos »Kronborg under besættelsen«.

De lokalhistoriske arkiver har meget stor bevågenhed i lokalsamfundet, hvorfor en lang række storartede og spændende arkivalier, protokoller, fotografier samt trykt materiale er skænket til såvel arkivet på Flynderupgård som det byhistoriske arkiv på Bymuseet. Arkiverne har således haft den store glæde at modtage historisk materiale fra:

Elis Andersen, Ved Bellahøj 3B, Brøndshøj. Marie Helene Andersen, Parkvej 2, Snekkersten. Arbejdsmarkedsnævnet i Frederiksborg amt, Helsingørgade 10, Hillerød. Else Bardarson, Island, via Alfred Christiansen,

Rolighedsvej 7 B, Helsingør. Marius Bentsen, Mads Holmsvej 47 E, Helsingør. Luella Bill-Jessen, Ørebakken 5, Helsingør. Jørgen Bitsch, Snerlevej 61, Helsingør. Else Randa Bolt, Amicisvej 23, København. Byhistorisk Arkiv for Søllerød Kommune, Attemosevej 170, Holte. Erik Bülow, Stjernegade 6 B, Helsingør. Fru Børgesen, Sct. Olaiegade 24, Helsingør. Lennert Carlsen, Rolighedsvej 19, Helsingør. Ellen Ogilvie Christensen, Ewaldsbakken 39, Helsingør. Alfred Christiansen, Rolighedsvej 7 B, Helsingør. Ebba og Henning Christiansen, Ydunsvej 4, Helsingør. Haldur Christiansen, Fabriksvej 6-8, Helsingør. Irene Cederkvist, Sabroesvej 13 E, Helsingør. Djurslands Museum, Grenå. Merethe Dohn, Hellebækvej 20 C, Helsingør. Dronninglund lokalhistoriske Arkiv, Dronninglund. Viggo Eckhausen, Sigurd Swanesvej 10, Helsingør. Ejby Kommunes lokalhistoriske Arkiv, Brenderup. Finn Falck, Ulrich Birchs Allé 46, København. Foreningen af 29. November 1885, Helsingør. Alva Forsmark, Gurrevej 19 B, Helsingør. Fredensborg-Humblebæk Lokalhistoriske Arkiv, Fredensborg. Frederiksborg Amts historiske Samfund. Frederiksværk by og egns historiske arkiv, Frederiksværk. Anna Garn, Hestekoen 3, Helsingør. John Gatzwiller, Jellerød Parkvej 52, Kokkedal. Gilleleje Museum, Rostgårdsvej 2, Gilleleje. Carl Frederik Greiffenberg, Stjernegade 17, Helsingør. Grenaa Egnsarkiv, Grenå. Egill Griesé, Smedebakken, Nivå. Græsted lokalhistoriske Arkiv, Græsted. Skolen i Lundegade, Helsingør. Erik Gøbel, Kongevejen

170, Helsingør. Rita Gøttsche, Stengade 51, Helsingør. Svend Aage Hacke, Sct. Annagade 58, Helsingør. Max Halberstadt, Ndr. Strandvej 489, Hornbæk. Handelsbanken, Helsingør. Handelsstandsforeningen, Helsingør, via Henrik Rasmussen, Belderevej 36, Helsingør. Angelo Hansen, Kingosvej, Helsingør. Carlo Hansen, Klostergade 3, Helsingør. Egon Hansen, Marienlyst Alle, Helsingør. Jørn Husum, CF-Gården, Strandvejen 250, Snekkersten. Ketty Hansen, Blichersvej 111, Helsingør. P. Harboe, Bjerne Langgyde 4, Fåborg, Helsingør Kommunes lokalhistoriske Arkiv. Helsingør Bibliotek. Helsingør Tekniske Skole. Helsingør Værft via Bjarne Tofte Jørgensen, Gefionsparken 22, Helsingør. Gerda og Christian Henningsen, Vestre Stejlebakke 30, Hornbæk. Grethe Hersdorf, Svinget 24, Espergærde. Gerda Holm, Horsedammen 13, Helsingør. Holstebro Dagblad. Ole Honoré, Søndermarken 10, Espergærde. Martha og Karla Hüsigg, Sudergade 29 C, Helsingør. Elisabeth Iisager, Holger Danskesvej 35, Helsingør. Ingeniørhøjskolen, Helsingør Teknisk. Jacob Jacobsen, Kristinehøj, Helsingør. Kirsten Jacobsen, Ewaldsvænget 45, Helsingør. Harald Jantzen, Esrumvej 119 B, Helsingør. Helga Weinholt Jensen, Bragesvej 65, Helsingør. Jens Emil Kudsk Jensen, Chr. Winthersvej 26, Odense. Johs Jensen, Bretagnevej 22, Hornbæk. Knud Johannesen, Vinkelvej 19, Helsingør. Else Jonassen, Rønnebærallé 135, Helsingør. Per Justesen, Birkerød Parkvej 59, Birkerød. Bjarne Tofte Jørgensen, Gefionsparken 22, Hel-

singør. Bodil og Niels Kopp, Ulstrupparken 11, Helsingør. P.Ø. Kristensen, Grundtvigsvej 3, Helsingør. Dorris Lang, Brønshøjgårdsvej 33, Brønshøj. Rita Larsen, Blichersvej 89, Helsingør. Lokalhistorisk Arkiv, Bogense. Lokalsamlingen i Skagen. Olga A.K. Ludvigsen, Fiolgade 5, Helsingør. Hans Lund, Nordlysvænget 8, Helsingør. Lunderskov Bibliotek. Kamma Madsen, Rønnebærhaven 33, Snekkersten. Louise Meincke, Skyttebjerg 47, Nærum. Claus Mortensen, Hovgårdsvej 9, Espergærde. Uffe Mortensen, Gl. Banegårdsvej 30, Helsingør. Bent Munnecke, Skjoldnæsvej 7, Jystrup. Anne Lise Møller, Viborgvej 52, Helsingør. Jørn Møller, Holmenevej 17, Ålsgårde. Bente Nielsen, Kleinsmedevej 9, Hornbæk. Else Nielsen, Baldersvej 17, Helsingør. Jack Mellon Nielsen, Mariagervej 10, Helsingør. O. Bøje Nielsen, Kampersgade 7 B, Helsingør. Ralf Nielsen, Teknisk Forvaltning, Espergærde. Aagot Bryde Nielsen, Abildgaardsvej 30, Helsingør. Eva Olden, Stenvinkelsvej 3, Helsingør. Børge Olsen, Abildgaardsvej 26, Helsingør. Frede Olsen, Sudergade 18, Helsingør. Mary og Poul Olsen, Gefionsparken 5 B, Espergærde. Ingelise Pedersen, Anemonevej 10, Helsingør. Irma Pedersen, Ny Munkegade 69, Århus. Kaj Pedersen, Fredericiavej 5, Helsingør. Karen og Kenno Pedersen, Lindestien 6, Helsingør. O.E. Pedersen, Grønnehavenvej 21, Helsingør. Chr. Waage Petersen, Hostrupsvej 5, Espergærde. Ella Petersen, Grønnehavenvej 7, Helsingør. Inge Mette Petersen, Blichersvej 83, Helsingør. Viktor Petersen &

Søn, Stengade 13, Helsingør. Otto Poulsen, Kongensgade 22, Helsingør. Niels Prag, Stengade 26, Helsingør. Ina Preis, Ordrupvej 54, Charlottenlund. Regent, Stengade 61, Helsingør. Erik G. Reimont, Peter Willemoes Vej 6, Helsingør. Hakon Rendtorff, Århusvej 38 A, Helsingør. Henry Rolmar, Rosenkildevej 49 A, Helsingør. Stig Rolvsen, Barken Margrethesvej 22, Hornbæk. Roskilde Bibliotek, Dr. Margrethesvej 14, Roskilde. Bent Roskjær, Montebello Allé 23, Helsingør. Karl Rønne, Hornbækegnens historiske Forening, Sauntevej 4 A, Hornbæk. Lise Schelde, Sct. Knudsvej 4, Helsingør. Lillian Schøning, Åvænget 7, Nivå. Henning Simonsen, Esrumvej 27, Helsingør. Vilner Skov, Eremitvej 2 A, Helsingør. Slagelse Centralbibliotek. Else Soelberg, Sct. Annagade 71 A, Helsingør. H.E. Steffensen, Lindevej 9 B, Espergærde. Solvej og Willy Stenskilde, Nødebovej 13, Fredensborg. Hjördis Svendsen, Kornmarken 8, Espergærde. Jørgen A. Svendsen, Freysvej 12, Ålsgårde. Ole Thestrup, Lundegade 21, Helsingør. T. Topsø-Jensen, Sophienbergvej 14, Rungsted Kyst. Grethe Tvedberg, Platanhaven 26, Snekkersten. Kitty Tvede, Fiolgade 22 C, Helsingør. Mette-Lise Tvede, Bjerregade 30 B, Helsingør. Birgit Wiberg, Ydunsvej 10 B, Helsingør. Wiibroes Bryggeri v/ Lars Bjørn Madsen, Sophie Brahesgade 6, Helsingør. Annette Aagaard, Birkehavevej 5, Hornbæk. Århus Kommunes Biblioteker, Mølleparken, Århus.

Deponeringer

Et særdeles forment og spændende

maleri af C.F. Sørensen: Parti af Helsingør Havn og Kronborg, 1857 er blevet modtaget i langtidsdeponering af Helsingørs kongelige privilegerede Skydeselskab. Museet har endvidere modtaget 14 portrætmalerier af familien Brinck Seidelin i deponering af Douglas With-Seidelin. Det drejer sig om:

Abraham Wuchters: Fru Sophie Davidsdatter Seidelin. d'Agar: Conferensråd Hans de Seidelin I. C.G. Pilo: Conferensråd Hans de Seidelin II. J. Wahl: Fru Sophie Brinck, f.de Seidelin. Wichmann: Provst mag. theol. Siedelin Brinck. Erik Pauelsen: Conferensråd H.D. de Seidelin Brinck. C.A. Lorentzen: Fru Ingeborg de Brinck Seidelin, f. Bering. C.A. Lorentzen: Hans de Brinck Seidelin. C.A. Lorentzen: Fru Henriette de Brinck Seidelin f.. C.W. Eckersberg: Conferensråd Ludvig Christian de Brinck Seidelin. Aumont: Fru Marie de Brinck Seidelin. Hans Hansen: Fru Ingeborg Elisabeth de Brinck Seidelin. Ubekendt: Drude Margrethe Clausdatter (g.m. Hans de Seidelin I). Ubekendt: Hans Didrik Brinck Seidelin (uden ramme).

Nivaagaards Malerisamling har desuden deponeret et stort maleri af P.C. Skovgaard: Sommer eftermiddag ved en sø, 1859 (Hellebæk). Maleriet er nu ophængt i trapperummet på Marienlyst Slot. Fra Flynderupgård Museet har Helsingør Kommunes Museer deponeret et maleri af Carl Carlsen på Metalskolen Jørlunde. Motivet er hentet fra smedjen i Hellebæk.

Undersøgelser

På baggrund af sin specialeafhandling til Københavns Universitet over emnet »Offentlig og privat forsorg i Helsingør 1737-1808«, som iøvrigt i omarbejdet stand er hovedartikel i denne årbog, blev cand. mag. Nynne Helge ansat i tre måneder til at forestå en undersøgelse af »Offentlig og privat forsorg i Helsingør 1808-1933«. Målet med denne undersøgelse var en redegørelse for hovedlinierne i den sociale udvikling i perioden med henblik på en dyberegående undersøgelse over emnet samt udarbejdelsen af en særudstilling i 1987. Sidstnævnte er foreløbig udskudt til 1988/89, ligesom den mere dybtgående undersøgelse er blevet stillet i bero, da Statens Humanistiske Forskningsråd og Carlsbergfondet har afslået ansøgninger om støtte. En stor skuffelse både for Nynne Helge og for museerne - ikke mindst fordi det grundlæggende arbejde var gjort og klart dokumenterede behovet for en mere dybtgående forskning i emnet. En redegørelse på 116 maskinskrevne sider er det foreløbige resultat.

Udover den socialhistoriske undersøgelse har museerne påbegyndt en fotografisk dokumentation og registrering af gravsteder og gravmæler på Helsingør Kirkegård. Med økonomisk støtte fra Helsingør Kirkegård på foreløbig 10.000 kr. er registrering af de tre første afdelinger gennemført, og vil fortsætte i 1987 ligeledes med økonomisk støtte fra kirkegårdsbestyrelsen. Registreringen omfatter ca. 14.000 gravsteder.

I forbindelse med de omfattende jordarbejder omkring Sct. Olai kirke

og stabiliseringen af det hældende tårn har museerne på foranledning af Nationalmuseet haft det arkæologiske tilsyn samt forestået et par mindre undersøgelser i den forbindelse.

Bevaring

Registreringen af de mange genstande, der unummerede lå hen på magasinerne, samt nyordningen af disse, gav en kærkommen mulighed for at få et vist overblik over samlingernes bevaringsmæssige tilstand, der generelt må karakteriseres som betænkelig og med åbenlyst præg af manglende vedligeholdelse og konservering. Hertil kommer som helhed utilfredsstillende opbevaringsforhold. Dette kommer også klart til udtryk i den rapport, som overkonservator Knud Holm har udarbejdet vedrørende museernes magasinforhold. Undersøgelsen betales af Statens Museumsnavn og konklusionen lyder:

Museet har sine ikke udstillede genstande magasineret på lofter og i kældre i en række geografisk spredte bygninger. Det generelle udsagn om disse magasiner må være, at de er aldeles uegnede til opbevaring af museumsgenstande og at de yder museet meget ringe muligheder for med god samvittighed at kunne acceptere tilbud om genstande fra omverdenen. Et levende museum med en faglig ledelse bør til stadighed kunne udvide sine samlinger, men dette forudsætter idag, at samlingerne er sikret rimelige opbevaringsforhold og at genstandene på magasinerne er tilgængelige for inspektion og musealt brug ligesom opretholdelsen af den nødvendige renlighed og magasinhy-

giejne bør være gennemførlig med anvendelse af et rimeligt minimum af ressourcer.

Hvor der isoleret set for enkelte af magasinerne kunne tænkes igangsæt en diskussion af de tekniske muligheder for en virkelig bedring af forholdene, må man, den samlede situation taget i betragtning, konkludere, at man med fordel kan gå anderledes radikalt til værks og undersøge mulighederne - politisk og praktisk - for en samling af magasinerne i egnede lokaler i helst ikke for stor afstand fra museet. Jeg - eller mine kolleger på Nationalmuseet - rådgiver gerne med hensyn til den hensigtsmæssige indretning af et sådant magasin, såfremt en løsning af den art kommer på tale.

På baggrund af bemeldte rapport og efter en besigtigelse af magasinerne anbefalede Kulturelt Udvalg, at der blev afsat ekstra midler til magasinindretning på museernes anlægsbudget for 1987.

Ved åbningen af Arbejdernes Landsbanks afdeling i Helsingør den 18. december skænkede banken og Dansk Metal henholdsvis 15.000 kr. og 5.000 kr. til museerne, som hjælp til restaurering af Smedelaugets Fane fra 1858.

Endvidere har Amtsmuseumsrådet bevilget 10.000 kr. til restaurering af C.F. Sørensen: Parti af Helsingør Havn og Kronborg, 1857.

Formidling

10 særudstillinger blev resultatet af årets udstillingsvirksomhed, hvilket også tydeligt kan måles i et stigende besøgstal: 1985: 16.866, 1986: 22.456, eller en stigning på 33%.

10 særudstillinger på et år er ganske ekstraordinært mange, og formentlig vil dette antal komme til at stå som lidt af en rekord i årene fremover med mindre udstillingskontoen tilføres flere økonomiske midler. Netop denne konto er hårdt belastet af udgifterne til Securitas (sikringsanlæg) og forsikringer. Statens Museumsnævns konsulent i sikringsforhold, museumsinspektør Lars Friis, har gennemgået museerne, og påpeget en lang række forhold, som burde laves om og udbygges. Der er i dette øjemed foreløbig blevet investeret midler i to dagsikringsanlæg.

Særudstillingen *På skolebænken* åbnede den 2. september. Det har været langt den største af årets særudstillinger, og den er uomtvistelig museernes hidtil største publikumstræffer. Megen ære og ros skal i den sammenhæng tilskrives museumsinspektør Anne Majken Snerup Rud, der som nyudnævnt museumsinspektør ved Helsingør Kommunes Museer fik overdraget opgaven med at lave denne udstilling, vel bistået af fhv. skoleinspektør Erik Gøbel. En stor tak skal i denne sammenhæng selvfølgelig også rettes til de mange, som iøvrigt har bistået med genstande, oplysninger, billeder og arbejdskraft.

Årets første særudstilling *Fra klædeskab og skuffe* løb af stabelen på Bymuseet den 28. februar. Den blev til i et nært samarbejde mellem Annette Aagaard, Lone Weitze og Kirsten Aagaard.

Den 12. april blev Espergærde havns gamle molefyrt genopstillet på stejlepladsen ved Fiskerisamlingen på Flynderupgård Museet. En varm og

hjertelig tak rettes til Fiskerlauget, der forestod restaureringen ved bådebygger Bjørn Andersen samt lagde et stort arbejde i opstillingen på stejlepladsen. Chr. Sørensen havde til lejligheden lavet en lille fotoudstilling.

»Billedpoesi« var emnet for Bo Lerdrup Hansen og Torben Olsens tankevækkende særudstilling med tilhørende dias-show, der åbnedes på Bymuseet den 2. maj. Denne afløstes af en spændende udstilling over en beskeden del af Henning Petersens store produktion af keramiske dyr samt malerier. Udstillingen åbnedes den 20. juni og varede til 1. august, hvor en anden lokal kunstner, Asbjørn Hillestoft, udstillede sine charmerende farvetegninger.

På Flynderupgård Museet strømmede besøgende samtidig til for at se vandredstillingen om Kulsvierne i Nordsjælland. To store trækulsgrikl var opstillet på gårdspladsen og indbød de besøgende til snobrødsbagning og pølseristning.

Særudstillingen *Snekkersten og Skotterup fiskerlejer - engang* åbnede den 15. august i kælderlokalerne under hovedbygningen på Flynderupgård Museet. Udstillingen, der er lavet og bekostet af Chr. Sørensen, har været og er meget velbesøgt. I 1987 vil en del af udstillingens mange fornemme og særegne fotografier blive publiceret i serien *Helsingør - som fotografen så det*, der udgives af Helsingør Museumsforening.

Marienlyst Slot dannede i perioden 17. september til 1. november rammen om udstillingen *Tre finske kunstnere*, der blev arrangeret i samarbejde med den finske ambassade. Udstillin-

gen, som var af internationalt tilsnit, åbnedes af den finske ambassadør Eva Kristina Mäkelainen i Kongens Værelse, der ekstraordinært blev inddraget som udstillingsrum. Marienlyst Slot dannede også rammen om årets sidste særudstilling, nemlig Helsingør Kunstforenings udstilling *Tankestræger på Marienlyst Slot*. De tre udstillere var Bente Polano, Doris Desirée Bloom og Peter Lautrop.

Den 1. juni kunne Helsingør Elfor-syning fejre sit 75-års jubilæum. Museumsvæsenet var stærkt involveret i jubilæet i form af et mindre historisk skrift på 24 sider, der blev udarbejdet af museumsinspektør Anne Majken Snerup Rud og museumspædagog Poul Korse.

Samarbejdet med Helsingør Cityforening her i det foreløbne år været særdeles omfattende og godt. I efteråret arrangeredes en vellykket konkurrence i forbindelse med særudstillingen *På skolebænken*. Henvend 75 anskuelsestavler blev udstillet i byens butikker, hvoraf 13 havde påhæftet et bogstav, som kombineret korrekt gav løsningen på konkurrencen: *På skolebænken*. Arrangementet blev sponsoreret af Cityforeningen ligesom Bymuseets *julestue-arrangement*. Julens tema var *Eventyrlig jul i Helsingør*, og den gennemgående person var H.C. Andersen (museumspædagog Poul Korse).

I samarbejde med Københavns Regionalradio er der lavet to programmer under titlen *Turen går til... Flynderupgård Museet/Helsingør by*. Der er endvidere blevet lavet to nyhedsudsendelser i forbindelse med *Fiskerne*. Også samarbejdet med Radio Hel-

singør og den øvrige presse har været særdeles frugtbar og positivt.

Organisation og samarbejde

Museernes medarbejdere har i den udstrækning, det har været muligt tidsmæssigt og økonomisk, deltaget i møder og kurser. Annette Aagaard og Mona Christensen har delvis for egen regning deltaget i DKM's sommerkursus på Ry Højskole. Anne Majken Snerup Rud deltog i perioden 27-29. april i et kursus for nyansatte museumsinspektører. Endvidere har Anne Majken Rud deltaget i 2 éndages kurser vedr. konservering og bevaring af henholdsvis museumsgenstande og arkivalier. Kenno Pedersen deltog i dagene 15-16. september i en konference på Frihedsmuseet tillige med Statens Museumsnævns lovrevisionsmøde i Horsens i dagene 2-3. oktober. Hertil de forskellige møder i Amtsmuseumsrådet. De kulturhistoriske lokalmuseer har desuden holdt en række møder med henblik på en henvendelse til Amtsrådet om øget driftstilskud.

Ved et møde mellem repræsentanter fra Handels- og Søfartsmuseet, Helsingborg Stadsmuseum og Helsingør Kommunes Museer ombord på en SFL-færge er det blevet aftalt at holde halvårslige faglige/kollegiale møder med henblik på et nærmere samarbejde evt. om konkrete projekter.

Museerne er repræsenteret ved museumschefen i Amtsmuseumsrådet samt i *Industripuljen*. Museumsinspektør Anne Majken Snerup Rud er repræsentant i LAFA (Sammenslutningen af lokalhistoriske arkiver) og i

Boligpuljen. Museumsassistent Annette Aagaard repræsenterer museerne i *Dragtpuljen*.

Ved en omkontering af timelønnen er det lykkedes at få oprettet en ny faglig stilling, som pr. 1. januar 1987 er blevet besat med arkitekt Lars Bjørn Madsen. Stillingen er foreløbig normeret til 20 timer ugentlig.

Følgende medarbejdere har i 1986 været ansat ved Helsingør Kommunes Museer:

Sonja Rivli, Lone Julie Weitze, Bente Johansen, Keld Georg Jensen, Catarina Sciacca, Else Marie Nørgaard, Preben Fehmerling, Henry Jørn Nielsen, Annelise Nielsen, Hanne Mette Zøllner, Ruzica Pejkić, Verka Paun, Bendt H. Wohlgemuth, Jovanka Knezevic, Henning Mortensen, Hjørdis Svendsen, Kirsten Jensen, Fritz K. Jensen, Birgitte Ewald, Bente F. Laugesen, Tereza Pavlov, Pia Møller, Annelise Møller, Jelva Møller, Henny Ingerslev, Ilona Jensen, Jenni Nørgaard, Janne Wiboe, Filiz Keles.

Bygningerne

Tilladelsen til den planlagte flytning af indgangen til Bymuseet fra Hestemøllestræde 1 til Sct. Annagade 36 og de dermed forbundne ombygningsarbejder foreligger nu fra Fredningsstyrelsen og kommunens bygningsinspektorat. Ombygningen påbegyndes medio januar 1987. Mørkekammeret er dog allerede blevet flyttet til kælderen under kontorafdelingen i Hestemøllestræde.

På Flynderupgård Museet er en del kældervinduer, døre og en kældertrappe blevet udskiftet i årets løb.

Efter ansøgning har museumsvæse-

net i 1986, som tidligere omtalt, fået stillet en ladebygning på Flynderupgård til rådighed for magasin. I samarbejde med kommunens Beskæftigelsessekretariat og Teknisk Forvaltning er ladebygningen under oprydning og indvendig istandsættelse. Der etableres bl.a. fast trappe til loftet, hvor gulvet er under omlægning.

Årsberetning for de lokalhistoriske arkiver

Integreret i museerne er som bekendt to lokalhistoriske arkiver. På Flynderupgård opbevares materialet fra den gamle Tikøb Kommune og på Bymuseet for området inden for den gamle købstads grænser.

Igen i år har arkiverne med glæde modtaget mange større og mindre afleveringer. Især har vi været glade for, at mange har gjort sig den ulejlighed personligt at fortælle om det, der er afleveret.

Blandt de større arbejdsopgaver har været deponeringer fra Tikøb sognearkiver, Dansk Metal og Helsingør Byskole.

Fotoarkivet på Flynderupgård er blevet væsentlig forøget ved Christian Sørensens gave: særudstillingen med affotograferinger af adskillige fotografier, der er i privateje.

En meget stor del af arkivtilvæksten i 1986 er sket i sammenhæng med indsamlingen af skolemateriale, der fandt sted i første halvdel af året. Den omfattede såvel arkivalier som museumsgenstande og har bevirket, at både museernes og arkivernes samlinger vedrørende skolevæsen er blevet betragtelig forøget og idag må anses for stort set dækkende.

Det daglige arbejde på arkiverne er foregået efter samme retningslinier som de foregående år. De to hovedopgaver, registrering og besvarelse af henvendelser, vejledning af publikum, er gensidigt afhængige. Et stadig dilemma er således forbruget af arbejdstid. Hvad der spares i tid ved registreringen, sættes til igen under søgeprocessen, når arkivet skal bruges.

I det forløbne år har vi derfor undersøgt mulighederne for at forenkle de eksisterende systemer for på længere sigt at spare tid/arbejdskraft. Arbejdet med at lette søgeprocessen ved forespørgsler er så småt startet. Vi har været så heldige at have en både kvalificeret og engageret medarbejder tilknyttet arkivet på Bymuseet, som har foretaget en revision af løsarkivalierne og lavet nye henvisningskort. Det har allerede lettet meget, men der forestår stadig en større udarbejdelse af søgesystemer. De skal laves på grundlag af de nuværende systemer og alle medarbejdererfaringer. Hvis der i det kommende år bliver råd til at indføre det edb-system, som andre lokalhistoriske arkiver bruger, vil det endvidere være oplagt at forberede søgesystemerne, så de kan indgå i det fremtidige edb-system.

Arkiverne deltager i det gode samarbejde, der er mellem de lokalhistoriske arkiver her i amtet. Ligeledes er vi gået ind i et forsøg på at skabe et bedre samarbejde mellem alle lokalhistoriske institutioner og foreninger i amtet. Det er et initiativ, som Historisk Samfund har taget, og som vi venter os meget af på arkivside såvel som på museumssiden.

*Kenno Pedersen
Museumschef*

Årsberetning fra museumspædagogen

Pr. 1. august 1986 blev museumspædagogens timetal forøget således, at stillingen nu er en ½-tids stilling, der er tillagt ca. 20 timer ugentlig.

I rækken af kurser for kommunens lærere blev der i marts arrangeret et heldags museumskursus, hvor såvel Flynderupgård Museets som Helsingør Bymuseums udstillinger, magasiner og arkiver blev præsenteret og gennemgået. Ligeledes blev der tid til gruppearbejde og drøftelse om, hvorledes vi bedst inddrager de lokale museer i skolernes undervisning. Interessen for kurset var så stort, at det måtte gentages i april, hvilket tages som udtryk for, at der er behov for den type kurser og at de må gentages med jævne mellemrum af hensyn til nyttilkomne lærere.

I april blev der også afholdt et opfølgingskursus over emnet »Da Bedstemoder gik i Skole«, et kursusprojekt, der påbegyndtes allerede i 1985 og som dannede en naturlig optakt til Helsingør Bymuseums særudstilling »På skolebænken«, der åbnede i september.

Udstillingen blev - også i pædagogisk henseende - årets store udstillings succes og uden sammenligning den af museernes særudstillinger gennem årene, der er blevet besøgt af det største antal skoleklasser - og iøvrigt også af mange børnehaver. I tilknytning til udsendelsen blev der udarbejdet et undervisningsmateriale med uddrag af gamle skolebøger, og i et af museets lokaler indrettedes en skolestue, hvor besøgende skoleklasser kunne fornøje sig med så »fremmedartede« undervisningsmidler som pen, blæk og penneskaft, griffel og tavle, Ole Bole-læsebog samt en lang række herlige anskuelsestavler; efter børnenes udtalelser at dømme var arbejdet i skolestuen et meget populært indslag i museumsbesøget.

Trækplasteret på Flynderupgård Museet blev vandreudstillingen »Kulsviere i Nordsjælland«. Et spændende emne, der virkede fascinerende på eleverne. Som noget nyt kunne museumspædagogen tilbyde undervisning i udstillingen, og ved to store griller havde eleverne mulighed for også selv at arbejde med trækul og tilberede de medbragte madvarer. Museumsbesøget kunne på den måde udvides til en hel lille forårsudflugt - et tilbud, mange lærere benyttede sig af, men som uden tvivl ville have trukket langt flere klasser til, hvis ikke som-

merferien var kommet i vejen; kun 10 skoledage var udstillingen tilgængelig for skolerne.

I samarbejde med Skoletjenesten er der produceret et undervisningsmateriale om fiskeri i Nordsjælland. Materialet danner grundlag for en heldags busekskursion hvori bl.a. indgår besøg i Snekkersten havn og Flynderupgård Museets fiskerisamling.

Udover formidlingen til skolerne har 1986 også været præget af en omfattende foredrags- og rundvisningsvirksomhed. Henvend 30 gange har der været anledning til at fortælle om museerne, udstillingerne og diverse lokalhistoriske emner. Som oftest har møderne fundet sted på et af museerne, men mange gange har der også været bud ude fra, bl.a. fra flere lokale plejehjem, hvor medbragte lysbilleder og »transportable« museumsgenstande har bragt museerne ud til de medborgere, der ofte er afskåret fra selv at gå på museum. I det hele taget er formidlingen til og samarbejde med ældregrupper blevet en naturlig og meget inspirerende del af museums-pædagogens arbejde.

Til Radio Helsingørs serie »Historisk kvarter« er der blevet lavet to afsnit om H.C. Andersens tid som latin-skoleelev i Helsingør. Også på anden måde prægede eventyrdigteren året, der gik. Helsingør Bymuseum har et selvfølgeligt og nært samarbejde med Cityforeningen, hvis julemotto i 1986 var »Eventyrlig jul i Helsingør«. Det foranledigede museums-pædagogen til flere gange i julemåneden at skifte identitet og således medvirke til H.C. Andersens genopstandelse i Helsingør. En anderledes - meget morsom -

og oftest særdeles kold oplevelse.

Museums-pædagogen repræsenterer museerne i det udvalg som Kulturholdet Udvalg har nedsat til at festlig-holde 350-året for komponisten Diderik Buxtehudes fødsel. Buxtehude voksede op i Helsingør og var senere i otte år organist ved Sct. Mariæ Kirke - et tilknytningsforhold til byen, der giver Helsingør al grund til at fejre det berømte bysbarn.

I maj var museums-pædagogen instruktør i kursussemnet »Formidling i dagligdagen« ved forårsmødet i LAFA (Lokalhistoriske Arkiver i Frederiksborg Amt).

Udover de nævnte aktiviteter har museums-pædagogen til stadighed været inddraget i museernes almindelige formidlingsvirksomhed.

Poul Korse

Årsberetning for Kulturelt Udvalg.

Kulturelt Udvalgs medlemmer er i perioden 1986-1990 følgende:

A. Socialdemokratiet

Ole Thestrup
Marna Dahl Nielsen

C. Det konservative Folkeparti

Mette Eilersen

F. Socialistisk Folkeparti

Aage Møller Pedersen

V. Venstre

Søren Larsen

På det konstituerende møde den 8.1.1986 valgtes Ole Thestrup til formand og Marna Dahl Nielsen til næstformand.

Endvidere valgtes Aage Møller Pedersen til Damgårdsudvalget, Søren Larsen til Egegårdsstyrelsen, Ole Thestrup som observatør i Hammermøllefonden, Marna Dahl Nielsen til Kulturelt Samråd, Ole Thestrup som repræsentant til Frederiksborg Amts Museumsråd samt genvalgtes Ole Thestrup til Det rådgivende kontaktudvalg vedr. Centralbiblioteksvirksomheden.

Kulturelt Udvalg med tilknyttede embedsmænd har netop besigtiget Bymuseet i Karmeliterhuset, som er under ombygning i forbindelse med flytningen af indgangen fra Hestemøllestræde 1 til Sct. Annagade 36. K.P. 4/3 1987.

Det har været et meget travlt år for Kulturelt Udvalg. Vi vil her nævne nogle af de sager, der har været behandlet og er taget stilling til i 1986 ud over almindelige ansøgninger om tilskud fra foreninger m.v.

Det har været en stor glæde for udvalget, at det er lykkedes at få Kvistgård Fælleshus indarbejdet i budgettet for 1987, idet Kvistgård mangler lokaler til kulturelle aktiviteter. Fælleshuset bygges ovenpå det eksisterende idrætshus som planlagt fra starten af dette hus.

Den 19.2. kunne Modeljernbanelokalerne indvie deres nye foreningslokale i Svingelport 8. Kulturelt Udvalg og Teknisk Udvalg har skaffet dem lokalet og givet tilskud til materialer. Foreningens medlemmer har udført arbejdet med istandsættelse, isolering m.v.

Kulturelt Udvalg var i foråret 1986 på en studietur til Fyn, hvor man bl.a. så Brandts Klædefabrik, Egeskov Slot, Jernbanemuseet og mange andre ting. Det var en meget berigende tur med et meget stramt program.

I forbindelse med planlægning af budget 1987 var udvalget på en besigtigelsestur i kommunen, hvor man besøgte biblioteker, museer, biograf m.v.

I foråret vedtog man som noget nyt, at udarbejde en aktivitetsplan for sommeren 1986. Forvaltningen indhentede oplysninger om de aktiviteter af kulturel karakter, der foregik i kommunen, som kunne have interesse for kommunens borgere og turisterne. Aktivitetsplanen blev fremlagt på biblioteker, banker, turistbureauet m.v. Planen havde meget stor

interesse, hvilket kunne ses ved, at der hele tiden blev bestilt flere eksemplarer til fremlæggelse.

Ligeledes som noget nyt vedtog udvalget at forsøge sig med støtte til lovligt udført graffiti. Man ydede tilskud til maling og indgik i et samarbejde med Hornbæk Tatalentreprise, der dækkede halvdelen af udgifterne til maling, og gav tilladelse til bemaling af plankeværket for enden af Stengade, hvor Arbejdernes Landsbank byggede. Graffiti blev udført af elever fra Skolen ved Gurrevej med Thomas Olsen i spidsen, med et smukt resultat.

I 1987 har Buxtehude 350 års fødselsdag. I den anledning har Kulturelt Udvalg nedsat en arbejdsgruppe til planlægning af aktiviteter i anledning af Buxtehudeåret.

I 1988 er det Christian IV-år. Her er også nedsat en arbejdsgruppe til planlægning af aktiviteter.

I 1986 behandledes en anmodning fra Kulturelt Samråd om, at sekretærbistanden, der tidligere havde været på 10 timer ugentlig, måtte udføres af samrådet selv. De sparede midler kunne så gå til aktiviteter i samrådet. Dette blev vedtaget og man foretog en vedtægtsændring for Kulturelt Samråd.

Kulturelt Udvalg fik en henvendelse fra Skoleudvalget vedr. udsmykning af Grydemose skolen. I den

En bedre og mere iøjnefaldende skiltning har længe været et stort ønske for Kulturudvalget og lederen af den kommunale biograf. K.P. 4/3 1987.

anledning foretog udvalget en besigtigelsestur for at se kunstnerisk udsmykning andre steder. Man faldt for et projekt udarbejdet af kunstneren Niels Guttormsen. Det afstedkom en henvendelse til kunstneren, som med tilskud fra udvalget udarbejdede et forslag til projekt til udsmykning af Grydemoseskolen. Det var et meget smukt resultat, som kunne tilbagesendes til Skoleudvalget.

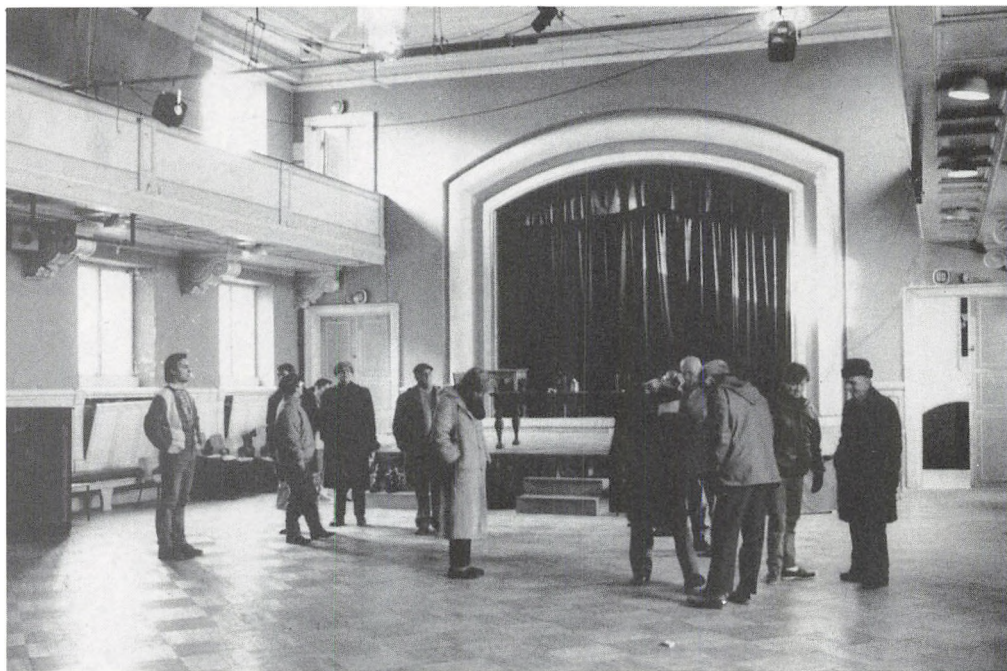
I årets løb har man indkøbt 2 billeder af Eriksøe og 2 billeder af Lis Zwick. Der er nedsat et kunstudvalg bestående af formanden Ole The-

Gennem et lejemål af Industriforeningens bagbygning på Stengade 49-51 søger Kulturelt Udvalg at skabe bedre og mere faste rammer for kommunens efterhånden rige teaterliv. K.P. 4/3 1987.

strup, Poul Sørensen fra Biblioteket og Georg Mathiessen fra kunstforeningen, der fremover skal udvælges den kunst, Kulturelt Udvalg skal indkøbe.

Der er indgået egnsteaterkontrakt med Dueslaget, der har til huse i Industriforeningens lokaler i Stengade sammen med Dramaklubben. Egnsteaterkontrakten gælder foreløbig fra 1.8.1986 til 31.12.1987. Det er udvalgets håb hermed at have ydet et bidrag til et producerende professionelt teaterarbejde i Frederiksborg Amt.

Også i Industriforeningens lokaler åbnede Helsingør-Scenen i Den gl. Biograf et amatørteater. Der var premiere i de nyistandsatte lokaler 1.11.1986 med en succesfuld opførelse af Folk og Røvere i Kardemomme By. Indretning af dette teater

i den tidligere biografsal er udført af Helsingør-Scenens medlemmer.

Den 20.11.1986 blev afholdt en koncert på Centralbiblioteket med en klarinettrio Peter Halmi fra Frankfurt. Koncerten blev betalt over Kulturelt Udvalgs rammebevilling.

Kulturelt Udvalg har via beskæftigelseværkstedet fået fremstillet skamler til podie, der skal anvendes til udlån fortrinsvis i forbindelse med koroptræden. Udvalget har betalt materialerne over sin rammebevilling. Skamlerne er opbevaret på Espergerde Bibliotek, hvorfra de vil blive udlånt til foreninger o.a.

Kulturelt Udvalg har i forbindelse med FN's fredsårsaktiviteter i 1986 givet tilskud til fremstilling af et stort maleri opdelt i moduler. Det er den

Hovedbiblioteket i Marienlyst Alle omfatter mange kvadratmeter, men alligevel er pladsen efterhånden blevet så trang, at Kulturudvalget omgås med tanker om en udvidelse ad åre. K.P. 4/3 1987.

samlede fredsbevægelse, der står for projektet, der nu er i gang. Det er hensigten, at modulmaleriet udstilles delt eller samlet rundt i kommunen for senere at finde et blivende sted.

Kulturelt Udvalg vil i den kommende tid med særlig opmærksomhed følge mulighederne for indretning af musikhus i den gl. elværksbygning og køb af Wiibroes malt- og bryghus til brug først og fremmest i forbindelse med bymuseets virksomhed.

Udover Hovedbiblioteket i Marienlyst Alle omfatter Helsingør kommunes Biblioteker filialerne i Hornbæk, Abildvænget, Vapnagård og Espergærde Bibliotek, som her besigtiges af Kulturudvalget. K. P. 4/13 1987.

Helsingør kommunes Biblioteker

Biblioteksvæsenet udgør den væsentligste del af kulturelt udvalgs budget med brutto i 1986 ialt ca. 30 mio. kroner. Desværre har man i de sidste år som følge af de hyppigt forekommende sparerunder måttet foretage

forskellige indskrænkninger i åbningstiden på Hovedbiblioteket, Abildvænget og afdelingen i Espergærde. Bogpriserne procentvise stigning har været større end de tilladte fremskrivninger, hvorfor materialekontiene (til bøger, grammofonplader m.v.) på en måde er blevet udhulet med færre anskaffelser til følge. En beklagelig udvikling eftersom biblioteksvæsenet er een af nøglebastionerne i det brede kulturpolitiske aspekt med forbindelse til både udannelse og fritid.

I forbindelse med budgetlægningen for 1987 skulle der fra de enkelte forvaltninger peges på 10% reduktionsblokke. For biblioteksvæsenets vedkommende måtte man bl.a. pege på,

at en så stor reduktion i givet fald kunne bevirke lukningen af en biblioteksfilial f.eks. svarende til »Abildvænget«. Spontant foretog en forretningsdrivende i området en underskriftindsamling, der fik tilslutning fra beboere og boligforeninger. Denne aktion har medvirket til, at filialen blev bevaret, dog med visse indskrænkninger i åbningstiden.

Ifølge biblioteksloven skal der udarbejdes planer for bibliotekernes udvikling. Denne planlægning er i gang og forventes af være færdig og vedtaget af byrådet i sommeren 1987.

Biblioteksvæsenet har gennem flere år arbejdet med en edb-udviklingsplan, og denne er der nu taget hul på med anskaffelsen af en søgetermi-

Biblioteket i Abildvænget har været genstand for mangen en drøftelse i Kulturudvalget som andre steder i forbindelse med de indskrænkninger, som Kulturudvalget har fået pålagt. K.P. 4/3 1987.

nal til hovedbibliotekets læsesal. Gennem denne kan man bedre og mere effektivt gå ind i de databaser, som oplagrer bogfortegnelser med fyldige oplysninger og lokaliseringer. I de kommende år udbygges systemet og bibliotekerne er nu med i det generelle edb-udviklingsprogram for kommunen.

Trods indskrænkninger og færre ressourcer har der dog kunnet spores en beskedent fremgang i antal udlån, idet det samlede antal i 1986 udgjorde

Damgården på Løvdalsvej er et meget benyttet og særdeles veldrevet foreningshus. K.P. 4/3 1987.

1.484.709 mod 1.475.967 i 1985, en stigning på 0.6%. Største fremgang findes i bogbussen med 13.1%, Plejehjemmet Strandhøj med 19.9%, Vapnagård børnebibliotek med 17.9%, Børneafdelingen Espergærde med 13.8%. Til trods for yderligere indskrænkning i åbningstiden på Abildvænget (dog først fra november) viser denne afdeling en fremgang på 0.9%. Men som ofte gentaget: Bibliotekerens virksomhed skal ikke måles på deres udlånstal alene, der foregår så mange andre umålelige aktiviteter.

Biblioteksvæsenet står for udgivelsen af den kommunale lydavis, som udsendes hver uge til 123 abonnenter, blinde og svagtseende. Med henblik på en forbedring af denne service skal der foretages undersøgelser af de tekniske muligheder for en eventuel pådateret udsendelse direkte til brugerne.

Gennem allerede flere år har biblioteksvæsenet i Helsingør taget op-

Kulturt Udvalg har netop besigtiget ladebygningen på Flynderupgård, som Teknisk Forvaltning velvilligt har stillet til rådighed for museumsvæsenet, som derved har fået løst et stort og aktuelt behov for mere magasinplads. Beskæftigelsessekretariatet har beredvilligt stået for indretningen. K.P. 4/3 1987.

ven op med formidling af bibliotekstilbud til indvandrere og i de seneste år også flygtninge. Biblioteket råder derfor over såvel bøger som plader med litteratur og musik fra fremmede sprogområder og kulturelt som jugoslavisk, tyrkisk, urdu og farsi (iransk).

»Bogen kommer« er den særlige service til borgere, som på grund af alder eller handicap ikke selv kan komme på bibliotekerne. I alt ca. 180 har benyttet sig af dette tilbud, men man ser sig nødsaget til fra 1987 at sætte en grænse for benytterantallet,

Der blev også tid til små svinkeærinder for medlemmerne af Kulturudvalget på besigtigelsesturen den 4. marts 1987. K.P. 4/3 1987.

hvorfor nye lånere til denne særlige service må indstille sig på at komme på venteliste.

I 1986 har man kunnet fortsætte den løbende månedlige kunstudstillingsvirksomhed både på hovedbiblioteket og i Espergærde. Desuden har en række arrangementer kunnet gennemføres f.eks. den store udstilling af 4 moderne finske kunstnere sammen med bymuseet, der udstillede 3 andre kunstnere fra Finland.

I august afholdtes på hovedbiblioteket en foredragsaften med forfatteren Else Brundbjerg, der talte og viste lysbilleder om Karen Blixen i Afrika.

I Espergærde afholdtes i september den traditionelle »Espergærde-udstilling«. I forbindelse hermed var der forskellige arrangementer: Jazzaften med Maxi-Septetten, forfatteraften med Kirsten Hofstatter og revy med Egegården Acteurs.

Børneafdelingen har medvirket i forskellige aktiviteter bl.a. den store familie- og foreningsfestival i »Smørhullet« arrangeret af Selskabet Mødre- og børnehjælpen. Her var der tale om dels et «mobilt» børnebibliotek indeholdende alle børnebibliotekets daglige funktioner, dels om et forfatterarrangement. Som påskønelse fik børnebibliotekarerne i november overrakt Mødre- og børnehjælpens årlige socialpris på 10.000 kr. Den 21.-23.5. afholdtes den årlige børnefilmfestival, som henvender sig til pædagoger, lærere og børnebibliotekarere i Frederiksborg amt.

Børnebiblioteket på Gl. Vagnsgård indtager en central rolle i kulturformidlingen for det tæt befolkede område og løser også i samarbejde

med Socialvæsenet nogle opgaver over for de tyrkiske indvandregrupper, især mødre og børn. Bibliotekets tyrkiske medarbejdere har faste ugentlige timer i den lille afdeling.

Graffiti er et nymodens fænomen. Kulturudvalget stod bag initiativet til at unge graffitikunstnere lovligt kunne udfolde sig på plankeværket omkring grunden, hvor Arbejdernes Landsbank blev rejst i Klostergade 1.